AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının 80 illik yubileyinə həsr olunmuş

KİMYA VƏ KİMYA TEXNOLOGİYASINDA MÜASİR YANAŞMALAR

mövzusunda
Respublika elmi konfransının

MATERİALLARI

14 dekabr 2023-cü il

BAKI, AZƏRBAYCAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının 80 illiyinə həsr olunmuş

KİMYA VƏ KİMYA TEXNOLOGİYASINDA MÜASİR YANAŞMALAR

mövzusunda

Respublika elmi konfransının

MATERİALLARI

Bakı, 14 dekabr 2023-cü il

Bakı-2023

Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının 80 illiyinə həsr olunmuş "Kimya və kimya texnologiyasında müasir yanaşmalar" mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 14 dekabr 2023-cü il. Bakı, Bakı Dövlət Universiteti, 2023. — 176 səh.

ISBN: 978-9952-546-81-1

© Bakı Dövlət Universiteti, 2023

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr:

Fuad Kərimli	Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) Kimya fakültəsinin dekanı

Sədr müavini:

Farid Nağıyev	BDU-nun Kimya fakültəsinin elmi işlər üzrə dekan müavini

Üzvlər:

Natəvan Mahmudova	BDU-nun Kimya fakültəsinin tədris işləri üzrə dekan müavini
Taleh Qəhrəmanov	BDU-nun Kimya fakültəsinin sosial məsələlər və tələbələrlə iş üzrə dekan müavini
Ofelya Cavadova	BDU-nun Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının müəllimi

PROQRAM KOMİTƏSİ

Sədr

İbrahim Məmmədov	BDU-nun Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının müdiri

Üzvlər:

Vaqif Fərzəliyev	Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin akademik Ə.Quliyev adına Aşqarlar Kimyası İnstitutunun baş direktoru
Məhəmməd Babanlı	Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin akademik M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutunun icraçı direktoru
Sevinc Məmmədxanova	Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin Kimya Texnologiyası fakültəsinin dekanı
Famil Çıraqov	BDU-nun Analitik kimya kafedrasının müdiri
Abel Məhərrəmov	BDU-nun Üzvi kimya kafedrasının müdiri
Eldar Əhmədov	BDU-nun Fiziki və kolloid kimya kafedrasının müdiri
Rasim Alosmanov	BDU-nun Yüksək molekullu birləşmələr kimyası kafedrasının müdiri
Əli Zalov	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Analitik və üzvi kimya kafedrasının müdiri
Musa Bayramov	BDU-nun Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının professoru
Qasım Hüseynov	BDU-nun Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasının professoru

I BÖLMƏ

NEFT KİMYASI VƏ KİMYA TEXNOLOGİYASI

YAŞIL YANACAQ VƏ YANACAQ KOMPONENTLƏRİ

İbrahim Məmmədov

Bakı Dövlət Universiteti
bsu.nmrlab@gmail.com

Yer qabığından çıxan mineral xammal mənbə növləri olan- neft, qaz, daş kömür, yanar şist, neft slansı, torf və s. həm tükənən enerji növləri, həm də ekoloji balansın pozucusu olduğundan əvəzlənməsi müasir dövrün aktual problemi hesab edilir. Bu nöqteyi-nəzərdən yeni enerji və yanacaq mənbələrinin işlənib hazırlanması tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Alternativ enerji mənbələrinin yaradılması ilə bağlı ölkə başçısının sərəncamları nəzərə alınaraq Respublikamızda da bu istiqamətlərdə mühim işlər görülmüşdür. Son dövrlər işğal altında olan ərazilərin azad edilməsi ilə əlaqədar bu bölgələrimizdə yaşıl enerji sektorunun yaradılması da göstərilən tədbirlərdən biri hesab edilə bilər.

Göstərilənlər nəzərə alınaraq, son illər Neft kimyası və kimya texnologiyası kafedrasında yaşıl yanacaqlar, eləcə də yanacaq komponentlərinin işlənib hazırlanması sahəsində işlər görülməkdədir. Kefedranın elmi istiqamətlərindən biri "Yeni katalitik sistemlərin iştirakında biodizelin və yanacaq komponentlərinin alınması" mövzusundadır. Bundan başqa kafedrada ixtisaslaşan bakalavriat və magistratura pilləsinin tələbələri, eləcə də doktorantlar yaşıl enerji ilə əlaqədar tədqiqat işləri həyata keçirirlər.

Təqdim edilən məruzə son beş ildə kafedrada yaşıl yanacaqlar və yanacaq komponentləri sahəsində görülən işlərin qısa icmalına həsr edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. I.Mamedov, Z.Abasova, O.Javadova, R. Iskakov, Testing of n-butanol and eucalyptus essential oil as additivities of cottonseed biodiesel-diesel blends, *İndian Journal of Chemical Technology,* 2023, №30, p. 247
2. S.Niftullayeva, Y.Mamedova, I.Mamedov, Deep eutectic solvents for liquid-liquid extraction-denitrification, *Energy, Environment and Storage*, 2023, №03(02), p. 66
3. I.Mamedov, M.Musazade, H.Rustamova, O.Javadova, N.Azimova, Testing of some ionic liquids at the synthesis of biodiesel, *Energy, Environment and Storage*, 2023, №03(01), p. 33

GLYCEROL BASED DES AS CATALYST-SOLVENT İN MULTİCOMPONENT REACTİON

Fidan Gahramanova, Yegana Mamedova, İbrahim Mamedov

Baku State University
fidan.qehreman@gmail.com

Recently, numerous works on the application areas of deep eutectic solvents (DESs) can be found in the world scientific literature. Thus, DESs have found such application areas as catalysts, extractants, solvents, etc. These DESs are cheap, safe and biodegradable [1-3].

Considering the above, DES was obtained based on glycerol (as byproduct of biodiesel) and choline chloride, and tested as a catalyst-solvent in a three-component reaction.

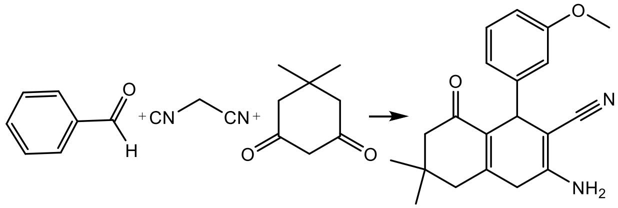

Another advantage of DES is its easy removal from the reaction system with water.

The structure of the synthesized compound was confirmed by ^{1}H, ^{13}C NMR spectroscopy.

Ədəbiyyat

1. A.Dömling, Recent developments in isocyanide based multicomponent reactions in applied chemistry, Chemical Review, 2006, 106(1), 17
2. M.K.A.Omar, M.Hayyan, M.A.Alsaadi, S.Akib, A.Hayyan, M.A.Hashim, Glycerol-based deep eutectic solvents: Physical properties Journal of Molecular Liquids Volume, 215, p. 98
3. D.J. Ramón, M. Yus, Asymmetric multicomponent reactions (AMCRs): The new frontier, Angewandte Chemie, 2005, 44(11), p. 1602

KÜKÜRD SAXLAYAN XALKONUN MALONONİTRİL İLƏ ÇEVRİLMƏ REAKSİYASININ TƏDQİQİ

Nərmin Ağazadə, Yeganə Məmmədova, İbrahim Məmmədov

Bakı Dövlət Universiteti
aghazadeh.nermin@gmail.com

Asetofenonların aldehidlərlə qarşılıqlı təsiri (Klayzen-Şmidt kondensləşməsi) nəticəsində alınan doymamış aromatik ketonlar təcrübi əhəmiyyətli birləşmələrin sintezində xüsusi əhəmiyyətə malikdirlər. Belə ki, doymamış ketonların özü, eləcə də çevrilmə məhsulları mühüm tibbi-framaseptik əhəmiyyət daşıyırlar [1, 2].

Göstərilənlər nəzərə alınaraq tərəfimizdən (*E*)-1-(4-bromfenil)-3-(thiofen-2-il)prop-2-en-1-onun malononitril ilə reaksiyası morfolin iştirakında araşdırılmışdır. Reaksiyanın nəzəri olaraq müxtəlif istiqamətlərdə getmə ehtimalı olsa da, tədqiqatlar aromtikləşmə prosesinin getməsi nəticəsində 3-amino-4'-bromo-5-(tiofen-2-il)bifenil-2.4-dikarbonitrilin alınmasını deməyə əsas vermişdir.

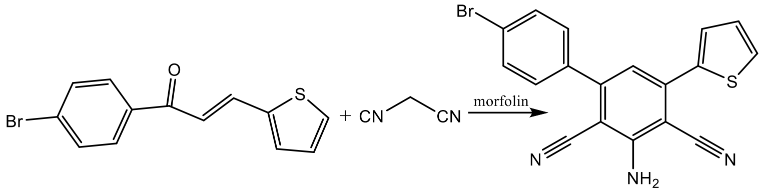

Sintez edilən birləşmənin quruluşu ^{1}H və ^{13}C NMR spektroskopiyasının köməyilə təsdiq olunmuşdur.

Ədəbiyyatı

1. T.S.Straub, Epoxidation of *α,β*-unsaturated ketones with sodium perborate, *Tetrahedron Letters*, 36(5), 1995, p. 663
2. X.Wang, A.Studer, Metal-free direct C-H cyanation of alkenes, *Angewandte Chemie*, 2018, 57, p. 11792

KƏTAN VƏ PAMBIQ YAĞLARI BİODİZEL İSTEHSALINDA XAMMAL KİMİ

Aytac Cavadova, Ofelya Cavadova,
Rahilə Hüseynova, İbrahim Məmmədov

Bakı Dövlət Universiteti
ofelya.cavadova@mail.ru

Perspektivli alternativ yanacaqlardan biri biodizeldir. Bir çox ölkələrdə neft dizel yanacağına biodizeldən 5-20% əlavə kimi istifadə edilir. Bu da həm neft məhsulunun ekoloji cəhətdən təmizliyinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasına, həm də bioyanacaq istehsalının inkişafına kömək edir.

Biodizel yanacağı bitki yağları, heyvan piyləri, yosunlar və s. kimi bərpa olunan bioloji ehtiyyatların transefirləşmə reaksiyası nəticəsində alınan yağ turşularının monoalkil efirləridir. Xammalın növü, başlanğıc reagentlərin nisbəti və onların kimyəvi tərkibi, təmizliyi, reaksiya şəraiti (temperatur, reaksiya müddəti, təzyiq), istifadə olunan katalizatorun növü və s. biodizel istehsalına təsir edən ciddi faktorlar hesab olunur [1-2].

Aparılmış ədəbiyyat araşdırması göstərir ki, bu günə qədər müxtəlif yağlı bitkilərdən yüksək çıxımla biodizelin əldə edilməsi üçün qanunauyğunluqlar müəyyən edilmiş və optimal şəraitlər işlənib hazırlanmışdır. Bununla belə, təsvir edilən nəticələrin əksəriyyəti müəyyən bir xammal növü üçün əldə edilmişdir və digər bitkilərin yağlarına şamil edilə bilinmir. Ona görə ki, hər bir bitki yağının özünün spesifik tərkibi vardır və bu alınan yanacağın çıxımına, fiziki-kimyəvi göstəricilərinə, o cümlədən istismar xassələrinə təsir edir.

Biodızelın sintezində xammalın xassələrinin müəyyən edilməsi məqsədilə tərəfimizdən KOH iştirakında pambıq-, kətan yağları, həmçinin müxtəlif nisbətlərdə pambıq-kətan yağ qarışıqlarının metil spirti ilə transefirləşməsi aparılaraq optimal şəraiti tapılmışdır. Alınan bioyanacaqların fiziki-kimyəvi göstəriciləri ASTM standartlarına uyğun olaraq müqayisəli tədqiq edilmiş və yaxşı nəticələr əldə edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. I.Mamedov, Z.Abasova, O.Javadova, R. Iskakov, Testing of n-butanol and eucalyptus essential oil as additivities of cottonseed biodiesel-diesel blends, *İndian Journal of Chemical Technology*, 2023, №30, p. 247
2. Н.Е.Белозерцева, И.А.Богданов, А.А.Алтынов, А.Т.Бальжанова, Н.С. Белинская, М.В. Киргина, Выбор наиболее предпочтительного сырья для синтеза биодизельного топлива с позиции его выхода и физико-химических свойств, *Известия вузов. Прикладная химия и биотехнология*, 2020, 10(1), с.114

PAMBIQ YAĞI VƏ C_1-C_3 SPİRTLƏRİ ƏSASINDA BİODİZELİN ALINMASI

Gülbən Məmmədova, Ofelya Cavadova, Şərqiyyə Qasımova, İbrahim Məmmədov

Bakı Dövlət Universiteti
gulbenmemmedova1@gmail.com

Hazırda dünyanın enerji tələbatının çoxu ənənəvi mineral yanacaqlar hesabına ödənilir. Bu səbəbdən təbii qaz, kömür və neft də daxil olmaqla mineral yanacaq ehtiyyatları sürətlə tükənir. Həmçinin bu yanacaq resursları ilə çalışan nəqliyyat vasitələrinin yanma məhsulları (karbon qazı, kükürd dioksidi və yanacağın yanması nəticəsində yaranan digər zəhərli qazlar), ozon təbəqəsinin deşilməsi, turşu yağışı, atmosferdə zəhərli birləşmələrin toplanması və istixana effekti kimi ekoloji problemlərə səbəb olan əsas amillərdir. Yaranmış vəziyyət bir çox ölkələri alternativ enerji mənbələrini inkişaf etdirmək üçün tədbirlər həyata keçirməyə vadar edir. Bərpa olunan və ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrinin axtarışı bu tədbirlərin əsasını təşkil edir [1-3].

Dizel mühərrikləri üçün perspektivli yanacaqlara bitki, heyvan və tullantı yağlarından transefirləşməsi ilə alınan biodizel qarışıqları daxildir. Transefirləşmə yağ triqliseridlərinin müxtəlif katalizatorların iştirakı ilə aşağı molekul kütləli spirtlərlə qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verən, əlavə məhsul kimi qliserinin əmələ gəlməsi ilə nəticələnən prosesdir.

Azərbaycan da biodizel istehsalı üçün geniş xammal resurslarına malikdir. Ölkəmizdə pambıq yağı istehsalını, həmçinin onun qida yağı kimi istifadə olunmadığını nəzərə alaraq, tərəfimizdən pambıq yağının turşu və qələvi iştirakında metanol, etanol, propanol-1, propanol-2 ilə transefirləşməsi tədqiq edilmişdir. Alınan bioyanacaqların kinematik özlülük, xüsusi çəki, korroziyaya qarşı davamlılıq, alışma nöqtəsi, donma temperaturu və s. kimi göstəriciləri ASTM standartları ilə xarakterizə olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. I.G.Mamedov, O.N.Javadova, N.V.Asimova. Proceedings of universities. Applied chemistry and biotechnology, 2020, 10(2), p.332
2. R.U.Owolabi, A.L.Adejumo, A.F. Aderibigbe, Biodiesel: fuel for the future (a brief review), *International Journal of Energy Engineering,* 2012, 2 p. 223
3. I.M.Atadashi, The effects of alcohol to oil molar ratios and the type of alcohol on biodiesel production using transesterification process, *Egyptian Journal of Petroleum,* 2016, (25), 21

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ СВОЙСТВ ТОПЛИВНЫХ СМЕСЕЙ МАРКИ B-10 В ПРИСУТСТВИИ ДВУХКОМПОНЕНТНЫХ СИСТЕМ ИОНОЛА И ЭВКАЛИПТОВОГО МАСЛА

Самира Садыклы, Наргиз Азимова, Егана Мамедова, Ибрагим Мамедов

Бакинский Государственный Университет
bsu.nmrlab@gmail.com

В последнее время одной из актуальных проблем глобального уровня является исследование и внедрение в производство возобновляемых источников энергии. Актуальность этого направления связана с тем, что основной источник энергии- нефть по прогнозам ученых должна была иссякнуть и создает экологические проблемы на глобальном уровне.

Наиболее перспективным направлением в разработке и применении альтернативных источников энергии является биодизель. Странами лидерами по выпуску биодизеля является Аргентина, США, Индонезия, т.е. страны с развитым сельскохозяйственным сектором. Но использование биотоплив в чистом виде не практично и не выгодно. В настоящее время в качестве альтернативы используются топливные смеси классического дизельного топлива с добавкой биотоплив на марки B-10, B-20, B-50 и т.д. [1, 2].

Нами проведены работы по изучению эксплуатационных свойств топливных смесей дизельного топлива и биодизеля марки B-10 в присутствии оксогенатной добавки ионола и эвкалиптового масла. Эксплуатационные показатели топливных смесей с добавкой определялись на основе стандартов ASTM.

По предварительным данным топливные смеси с указанной двухкомпонентной добавкой проявляют улучшенные показатели вязкости и окислительную стабильность и успешно могут быть использованы в качестве альтернативных топливных источников.

Литература

1. Г.С. Дмитриев, Л. Н. Занавескин, А. В. Терехов, Технологии переработки сырого глицерина от производства биодизеля: получение золькеталя и чистого глицерина с его использованием, *Журнал прикладной химии*, 2018, 91(9), с. 1314
2. I.Mamedov, Z.Abasova, O.Javadova, R. Iskakov, Testing of n-butanol and eucalyptus essential oil as additivities of cottonseed biodiesel-diesel blends, *İndian Journal of Chemical Technology,* 2023, №30, p. 247

NEFTLƏ ÇİRKLƏNMİŞ SULARIN NAR QABIĞI+Fe_3O_4 NANOSORBENT SİSTEMİ İLƏ TƏMİZLƏNMƏSİ

Ülkər Abdullayeva, Sevinc Hacıyeva, Flora Hacıyeva

Bakı Dövət Universiteti
ulkar9522@gmail.com

Neft sənayesinin inkişafı ilə ətraf mühit və xüsusən də su ekosistemi neftlə çirklənmənin zərərli təsirlərinə qarşı son dərəcə həssas olmuşdur. Su mühitinin neft və neft məhsulları ilə çirklənməsi su orqanizmləri üçün əlavə stress mənbəyidir. Tədqiqat işimizdə neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş suların təmizlənməsi üçün bitki mənşəli adsorbenti Fe_3O_4 nanohissəciyi ilə nanokompozit halına gətirilmiş nanoadsorbentdən istifadə edilmişdir. Adsorbent olaraq nar qabığının seçilməsi, iqtisadi cəhətdən sərfəli, tullantısız texnologiyanın işlənilməsi, udma qabiliyyətinin yüksək olması ilə əlaqədardır. Fe_3O_4 nanohissəcikləri güclü superparamaqnit xassələrinə malik olduğundan onlar əsasında alınmış bionanosorbentlərə maqnit xassəsi verərək onları neftlə çirklənmiş suların təmizlənməsində istifadəsində daha perspektiv materiala çevirir. Xarici maqnit sahəsinin köməyi ilə nefti sorbsiya etmiş bionanosorbent+Fe_3O_4 sistemi neftdən regenerasiya etmək və dəfələrlə istifadə etmək mümkün olur. Fe_3O_4 maqnit nanohissəcikləri Fe^{3+} və Fe^{2+} ionlarının birgə 3:2 molyar nisbətində ammonium məhlulu (NH_4OH) ilə çökdürülməsi nəticəsində sintez edilmişdir. Daha sonra biosorbent və müxtəlif miqdarlarda Fe_3O_4 maqnit nanohissəcikləri əsasında bionanosorbent kompozit sintez edilmişdir. Daha sonra 100 ml suyun üzərinə 10 ml (≈8,6 q/m^3) neft əlavə edilərk qarışdırılır. Əldə edilmiş neftli suyun üzərinə 1, 3, 5, 10 %-li nar qabığı+Fe_3O_4 nanosorbent sistemi əlavə edilir və optimal zaman olaraq qeyd etdiyimiz 5 dəqiqə müddətində saxlanılır. Daha sonra məhlul filtr kağızından süzülür və filtr kağızı quruduqdan sonra çəkisi ölçülür. Təcrübədən aydın olurki, 10 %-li 0,5 qr nar qabığı+Fe_3O_4 nanosorbent sistemi qısa müddət ərzində (5 dəqiqə) təqribən 100 % nefti udma qabiliyyətinə malikdir.

Ədəbiyyat

1. N.Edema, Effects of Crude Oil Contaminated Water on the Environment. Crude Oil Emulsions, *Composition Stability and Characterization,* 2012, 3, p.169
2. A.Demirbas, H.S.Bamufleh, G.Edris, W.M.Alalayah, Treatment of contaminated wastewater, *Petroleum Science and Technology*, 2017, №9, p.883

BÜLBÜLƏ GÖLÜ ƏRAZİSİNDƏN GÖTÜRÜLƏN NÜMUNƏLƏRİN KİMYƏVİ ANALİZİ

Təranə Əliyeva[1], Sevinc Hacıyeva[1], İslam Mustafayev[2], Aytən Səmədova[1]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
Radiasiya Problemləri İnstitutu[2]
tarana_chem@mail.ru

Bülbülə gölünün suyundan, gölə tökülən çirkab sularından, dib çöküntülərindən, gölün yerləşdiyi ərazidəki torpaqdan nümunələr götürülmüş və müxtəlif parametrlər üzrə analiz edilmişdir.

Su nümunələri gölün ərazisindən müxtəlif dərinliklərdən götürülülmüşdür. Suyun duzluluğu qərbdən şərqə doğru artır. Torpaq nümunələri qazma üsulu ilə müxtəlif dərinliklərdən götürülmüşdür. Götürülən nümunələrdə ağır metalların analizi Agilent 7500Series ICP-MS cihazı vasitəsilə aparılmışdır. Üzvi birləşmələrin təyini kütlə spektrli qaz-xromatoqrafiya cihazında (GC-MS (Agilent, USA) HP6890 aparılmışdır.

Bülbülə göləndən su nümunələrinin hazırlanması üçün maye ekstraksiya metodundan istifadə olunmuşdur. 0,5 litr su nümunələrini 3 dəfə 30 ml dixlormetanla ekstraksiya edib, susuz natrium sulfatla qurudulub həcmi 1 ml qalana qədər rotor buxarlandırıcıda qatılaşdırılmışdır. Daxili standat kimi deyterizə olunmuş naftalin və fenantrendən istifadə olunmuşdur. Nümunələrdə üzvi birləşmələrin təyini Kütlə spektrli qaz-xromatoqrafiya cihazında (GC-MS (Agilent, USA) HP6890 birölçülü və ikiölçülü rejimdə aparılmışdır. İonlaşma enerjisi 70 eV-dır. Kapillyar silikon kalonka RTX-5MS(30 m), temperatur rejimi: 40^0C (2 dəq.)-20^0C/dəq.-300^0C (10 dəq.).

Eyni qayda ilə göldən dib çöküntüləri və gölətrafı ərazidən 1,4 və 1,6 q nümunələr götürülür, 3 dəfə 30 ml dixlormetanla ekstraksiya edib, susuz natrium sulfatla qurudulub həcmi 1 ml qalana qədər rotor buxarlandırıcıda qatılaşdırılmışdır. Daxili standat kimi deyterizə olunmuş naftalin və fenantrendən istifadə olunmuşdur.

Bülbülə göləndən götürülmüş su nümunələrində benzol, toluol, etilbenzol, m-ksilen <2,50 mkq/l, p-ksilenin miqdarı2,6 mkq/l-ə bərabərdir. Dib çöküntülərində benzol 10,96 mkq/l, toluol 23,95 mkq/l, etilbenzol 0,43 mkq/l, p-ksilen 35,25 mkq/l, m-ksilen 0,16 mkq/l-ə bərabərdir. Gölətrafı torpaq nümunələrində BTEX-in miqdarı <0,04mkq/kq-dır.

Ədəbiyyat

1. I.I.Mustafaev, S.R.Hajiyeva, T.I.Aliyeva, Environmental assessment and polution of Zabrat lake of the Absheron peninsula, *The 7th International Conference Ecological and Environmental Chemistry-2022*, 1, p. 96
2. S.R.Hacıyeva, İ.İ.Mustafayev, T.İ.Aliyeva, A.A.Samadova, Ecological assessment of Gırmızı lake, *Техногенные Системы И Экологический Риск*, 2023, c. 294
3. S.R.Hajiyeva, İ.İ.Mustafayev, A.A.Samadova, Pollutıon lake lands around the lake of Zıg, *I International Apitherapy And Nature Congress*, 2023, p. 257

TƏRKİBİNDƏ MÜXTƏLİF FUNKSİONAL QRUPLAR OLAN ÜZVİ BİRLƏŞMƏLƏRİN NEFT MƏHSULLARININ MİKROBİOLOJİ ZƏDƏLƏNMƏSİNİN QARŞISINI ALAN AŞQAR KİMİ TƏDQİQİ

Aynur Fərzəliyeva[1], Könül Qəhrəmanova[2]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
Aşqarlar Kimyası İnstitutu[2]
farzaliyeva.a@gmail.com

Neft məhsulları–yanacaqlar, sürtkü materialları və xüsusi mayelər daşınma, saxlanma və istismar proseslərində mikroorqanizmlərin təsirinə məruz qalır [1, 2].

Mikroorqanizmlər–mikroblar və göbələklər neft məhsullarının komponentlərini enerji mənbəyi kimi istifadə edərək və metololizm məhsulları ilə təsir göstərərək onların tərkibini dəyişir və bu da öz növbəsində neft məhsullarının istismar xassələrinin pisləşməsinə gətirib çıxarır.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, asetofenonun aldehid, keton və aminlərlə çoxkomponentli kondensləşməsi ilə sintez edilmiş, tərkibində müxtəlif funksional qruplar olan üzvi birləşmələr [3,4] yağlayıcı-soyuducu mayenin mikrobioloji zədələnməsinin qarşısını alan aşqar- biosid kimi tədqiq edilmişdir.

Sınaqlar ГОСТ 9.085-78 [5] üzrə aparılmışdır. Mikroorqanizmlər kimi bakteriyalar *Pseudomonas aerudinosa* və *Mycobakterium laktiocolium*, göbələklər kimi isə- *Aspergillus niger* və *Caetonium globosum* götürülmüşdür.

Tədqiq olunan nümunələrin mikroorqanizmlərə qarşı aşqar kimi effektivliyi onların artımının məhvolma zonasının diametrinə əsasən qiymətləndirilir: məhvolma zonasının diametri nə qədər böyük olarsa, bu birləşmələrin antimikrob aktivliyi bir o qədər yüksək hesab olunur.

Aparılmış sınaqların nəticələri göstərmişdir ki, tədqiq olunan birləşmələr mikrobları məhv etmir, yəni bakterisid xassəyə malik deyil. Lakin tədqiq olunan birləşmələrin hamısı yüksək fungisid xassə nümayiş etdirərək göbələkləri məhv edir və bu xassəyə görə tətbiq tapmış Азин-4 biosidini üstələyir.

Beləliklə, alınmış nəticələr göstərir ki, tədqiq olunan üzvi birləşmələr yağlayıcı-soyuducu mayelərin mikrobioloji zədələnmələrinin qarşısını alan fungisid xassəyə malik biosid aşqarı kimi istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. S.A.Semenov, K.Z.Cumargaliyeva, G.E.Zaikov, Biodegradation and durability of materials under the action of microorganism, Uyrecht: YSP *International Science Publishers*, 2003, p.199
2. Т.Д.Ямпольская, Особенности повреждений материалов микроорганизмами, *Актуальные вопросы биологических наук*, 2008, с.8-30

3. I.G.Mamedov, M.R.Bayramov, A.E.Salamova, A.M.Maharramov, NMR sudies of some 4-hydroxy-2-methylacetophenone thiosemicarbazones in solutions, *İndian Journal of Chemistry*, 54B, 2015, p.1518-1527
4. I.G.Mamedov, A.M.Maharramov, A.E.Farzaliyeva, M.R.Bayramov, Investigation of (*E*)-(4-hydroxy-2-methylphenyl) acetophenone oxime and (*E*)-4-hydroxy-2-methylacetophenone thiosemicarbazone in solutions by nmr spectroscopy, *Azerbaijan Chemical Journal*, 2017, №3, p.12-16
5. ГОСТ 9.085-78 Единая система защиты от коррозии и старения. Жидкости Смазочно-охлаждающие, Методы испытания на биостойкость, *Издательство стандартов*, Москва, 1978

TƏRKİBİNDƏ MÜXTƏLİF FUNKSİONAL QRUPLAR OLAN ÜZVİ BİRLƏŞMƏLƏRİN NEFT MƏHSULLARININ OKSİDLƏŞMƏSİNİN QARŞISINI ALAN AŞQAR KİMİ TƏDQİQİ

Aynur Fərzəliyeva

Bakı Dövlət Universiteti
farzaliyeva.a@gmail.com

Neft məhsulları- yanacaqlar, sürtkü materialları və xüsusi mayelər daşınma, saxlanma və istismar proseslərində oksidləşməyə məruz qalır [1].

Neft məhsullarının oksidləşməyə qarşı davamlılığı ən mühüm istismar xassələrindən biridir, çünki bütün arzuolunmaz proseslərin baş verməsi müxtəlif xarakterli turş məhsulların əmələ gəlməsi ilə əlaqədardır [2].

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, asetofenonun aldehid, keton və aminlərlə çoxkomponentli kondensləşməsi ilə sintez edilmiş, tərkibində müxtəlif funksional qruplar olan üzvi birləşmələr [3, 4] neft məhsullarının oksidləşməsinin qarşısını alan aşqar kimi tədqiq edilmişdir.

Qeyd olunan üzvi birləşmələrin iştirakı ilə kumolun avtooksidləşməsinin öyrənilməsi nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, tədqiq olunan birləşmələrin hamısı kifayət dərəcədə yüksək antioksidant xassələrinə malikdir. Tədqiq olunan üzvi birləşmələrin peroksid radikalları ilə reaksiyası nəticəsində oksidləşmə zəncirlərini qırma qabiliyyətini qiymətləndirmək məqsədilə bu birləşmələrin iştirakı ilə kumolun azodiizobutironitrillə inisiatorlaşmış oksidləşməsi öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, tədqiq olunan birləşmələrin hamısı kumil peroksid radikallarını dəf edərək yüksək təsirlə oksidləşmə zəncirlərini qırır və qeyd olunan reaksiyanın kinetik parametrlərinin qiymətlərinə görə çox geniş tətbiq olunan 2,6-di-tret.butil-4-metilfenol (ionol) antioksidantını üstələyir.

Beləliklə, aparılmış tədqiqatların nəticələrinə görə tədqiq olunan üzvi birləşmələrin hamısı karbohidrogenlərin oksidləşməsinin inhibitoru kimi kifayət qədər yüksək xassəyə malik olması və onlardan ən təsirliləri müəyyən edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. G. Seott, Atmospheric oxidation and antioxidants. Amsterdam, *Elsevier*, 1965, 528 p
2. А.М. Кулиев, Химия и технология присадок к маслам и топливам, Л., *Химия*, 1985, 812 с
3. I.G.Mamedov, M.R.Bayramov, A.E.Salamova, A.M. Maharramov, NMR sudies of some 4-hydroxy-2-methylacetophenone thiosemicarbazones in solutions, *İndian Journal of Chemistry*, 54B, 2015, p. 1518
4. I.G.Mamedov, A.M.Maharramov, A.E.Farzaliyeva, M.R.Bayramov, Investigation of (*E*)-(4-hydroxy-2-methylphenyl) acetophenone oxime and (*E*)-4-hydroxy-2-methylacetophenone thiosemicarbazone in solutions by NMR spectroscopy, *Azerbaijan Chemical Journal*, 2017, 3, p. 12

4-İZOPROPENİLFENOL VƏ MALEİN ANHİDRİDİ ƏSASINDA İKİLİ SOOLİQOMERİN SİNTEZİ VƏ ONLARIN ETİLENDİAMİN-EPOKSİD QATRANI İLƏ MODİFİKASİYASI

Abel Məhərrəmov, Musa Bayramov, Şəhla Quliyeva, Günay Mehdiyeva, Mahirə Ağayeva

Bakı Dövlət Universiteti
guliyevashahla@hotmail.com

Tərkibində müxtəlif heteroatom (N,O,S,P) və reaksiya qabiliyətli qruplar saxlayan ikili və üçlü sooliqomerlər əsasında son vaxtlar yüksək temperatura və oksidləşməyə qarşı davamlı kompozisiya materialların, lakların, sorbentlərin və digər vacib məhsulların alınması onu göstərir ki, sooliqomerləşmə prosesi əlverişlidir və bu prosesdə istifadə olunan monomerlərin təbiətindən asılı olaraq sintezləri lazımlı istiqamətə yönəldərək, tamamilə yeni materialların alınmasına təkan vermək olar[1,2].

Təqdim olunan material yeni növ sorbsiya qabiliyyətli tikili polimer materialın alınmasına və uranil-ionlarının sulu sistemlərdən effektiv təmizlənməsinə həsr olunmuşdur.

Polimerin sintezi üçün əvvəlcə 4-izopropenilfenol-malein anhidridi əsasında diüçlübutilperoksid fəallaşdırıcısı iştirakı ilə 140^{0}C temperaturda, 10 saat müddətində iki komponentli sooliqomer sintez olunur, daha sonra alınmış sooliqomer etilendiamin-epoksid qətranı (ED-20) ilə 70-80^{0}C temperaturda, 2 saat müddətində modifikasiya olunur. Alınmış oliqomer və polimerlərin quruluşu İQ-spektroskopiya vasitəsilə təsdiq edilmişdir.

Sintez edilmiş polimer uranil ionlarının sorbenti kimi tətbiq olunmuşdur. Müxtəlif faktorların-pH, uranil ionlarının ilkin qatılığı, vaxtın təsiri öyrənilmişdir. Çox yüksək nəticələr əldə edilmişdir. Belə ki, polimer-sorbent çox qısa vaxtda (5-6dəq.) pH7-9da uranil ionlarını 98% sorbsiya etmək qabiliyyətinə

malikdir. Həmçinin uranil ionlarının ilkin qatılıqlarının təsirinin nəticələrinə nəzər yetirdikdə sorbentin həm qatı, həm də duru məhlullarda yüksək sorbsiya qabiliyyətinə malik olduğu qənaətinə gəlmək olar.

Ədəbiyyat

1. Ş.Selçuk, Ş.Z.Mine, U.H.İbrahem, Синтез и характеристика композитного полимерного материала, содержащего комплексообразователь для адсорбции уранил-ионов, *J.Hazardous. Mater.,* 2017, Vol. 338, p.437
2. O.Chandrika, R.Gladis, J.Mary, Removal of toxic uranium from synthetic nuclear power reactor effluents using uranyl ion imprinted polymer particles, *Environmental Science and Technology*, 2006, Vol. 40, № 9. p.3070

4-İZOPROPENİLFENOL, MALEİN ANHİDRİDİ, STİROL ƏSASINDA ALINMIŞ SOOLİQOMERİN DİETİLENTRİAMİNLƏ MODİFİKASİYASI VƏ REAKSİYA MƏHSULUNUN TƏDQİQİ

Abel Məhərrəmov, Musa Bayramov, Şəhla Quliyeva, Günay Mehdiyeva, Mahirə Ağayeva

Bakı Dövlət Universiteti
guliyevashahla@hotmail.com

Ətraf mühiti, o cümlədən su sistemlərini çirkləndirən ağır metallar və radionuklidlər "yaşıl kimyanın" aktual problemi kimi alimlərin diqqət mərkəzindədir. Bu istiqamətdə məqsədyönlü işlər aparılır və problemin həllində istifadə oluna elektrokimyəvi, kimyəvi və s. üsullardan başqa sorbsiya üsulları da sürətlə inkişaf edir (qeyri-üzvi, təbii materiallar, sintetik tikili sopolimerlər, hibrid materiallar və s) [1,2].

Təqdim olunan tezisdə yeni sorbentlərin alınmasına və onların model sistemlərdə uranil-ionlarının və neft lay sularında ağır metalların sorbsiya prosesindən bəhs olunur [3] .

Sorbentin sintezi iki mərhələ aparılır:

1) 4-izopropenilfenol - malein anhidridi – stirol əsasında diüçlübutilperoksid fəallaşdırıcısının iştirakı ilə, ilkin monomerlərin 1:1:1 mol nisbətində, 140^0C temperaturda 10 saat müddətində sooliqomerləşmə reaksiyası;

2) alınmış üçlü sooliqomerin dietilentriaminlə 1:2 mol nisbətində 80^0C temperaturda 3 saat müddətində modifikasiyası;

Sintez edilmiş sopolimerin quruluşu müasir fiziki-kimyəvi üsullarla təsdiq edilmişdir. Alınmış polimerin tərkibində eyni vaxtda bir neçə sorbsiya qabiliyyətli aktiv mərkəzlərin (-NH-, -CO-, COOH, OH) olması müəyyən edilmişdir.

Polimerin sorbsiya xassələrini öyrənmək üçün model system kimi su-uranil nitrat məhlulundan (müxtəlif qatılıqlarda) istifadə olunmuşdur. Müxtə-

lif faktorların (uranil-ionlarının sulu məhlulda ilkin qatılığı, pH, vaxt, temperatur) sorbsiya dərəcəsinə və sorbentin sorbsiya tutumuna təsiri öyrənilmişdir.

Sorbsiya prosesi üçün optimal pH 7-9 müəyyən edilmişdir. Belə ki, həmin pH-larda sorbsiya dərəcəsi 95-98% təşkil edir. Həmçinin alınmış polimer-sorbent neft-lay sularından götürülmüş nümunədə də sorbent kimi tədqiq olunmuşdur. Sorbsiya prosesinin nəticələri İCP-MS cihazı vasitəsilə əldə edilmişdir. Alınmış nəticələrə əsasən demək olar ki, polimer-sorbent neft-lay suyunda olan bir çox metal kationlarını 90-100% sorbsiya etmək qabiliyyətinə malikdir.

Beləliklə, aparılmış sınaqlara əsasən sintez edilmiş polimerin sorbent kimi yüksək effektivliyə malik olmasını deyə bilərik. Tikili sopolimerin sorbent kimi yüksək effektivliyini onun tərkibində olan aktiv qrupların iştirakı ilə izah etmək olar.

Ədəbiyyat

1. V.Pakade, L.Chimuka, Polymeric sorbents for removal of Cr(VI) ernvironmental samples, *Pure Applied Chemistry*, 2013, vol. 85, №12, s. 2145
2. Л.А.Шелковникова, О.Т.Гавлина, Д.Е.Виткина, Е.И.Школьников, В.А.Иванов, Кислотно-основные свойства фенолформальдегидных сорбентов, *Журнал физической химии*, 2012, T.86, №5, s. 921
3. Н.Н.Басаргин, Э.Р.Оскатская, Физико-химические свойства полистирольных комплексообразующих п-замещенных сорбентов с функциональной аминогруппой, *Журнал физической химии*, 2006, T.80, №1, s.127

INHIBITOR OF ACID CORROSION OF STEEL ST.3 BASED ON THE REACTION PRODUCTS OF BENZALDEHYDE WITH DIETHANOLAMINE AND 2-ALLYLBROMTRIETHYLENE OXYBENZENE

Musa Bairamov, Gunay Mehdiyeva, Mahira Agayeva, Banovsha Ismayilova

Baku State University
mehdiyeva_ gm@mail.ru

One of the main problems of the oil production industry is the protection of wells, pipelines and other metal structures from corrosion in organic environments [1-3]. In an economically beneficial way for these inhibitors from among various classes of organic and petrochemical compounds (mainly containing heteroatoms N, S, P, O and other active functional groups).

This abstract presents the result of researches on a synthesis of new inhibitor of acid corrosion of steel St.3 based on the reaction product of benzaldehyde with diethanolamine and 2-allylbromotrimethylenoxbenzene.

The synthesis was carried out in two stages:

1) Reaction of benzaldehyde with diethanolamine (at room temperature, ratio 1:1 mol and time 0.5 hours):

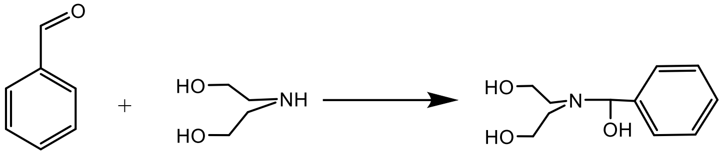

Yield:92%

2) Treatment of the obtained aminocarbinol with 2-allylbromotrimethyleneoxybenzene (at a temperature of 40-45 °C, in a ratio of 1:1 mol and for 5 hours)

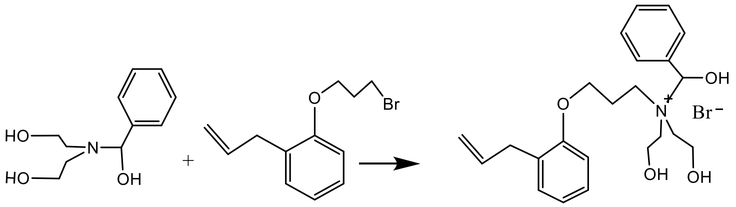

Yield:89%

The results of gravimetric anti-corrosion studies of the synthesized new compound, which contains in the structure a quaternary ammonium fragment, Br^- anion, OH and an allyl group, showed that it has high protective properties in relation to steel St.3, is widely used as a corrosion inhibitors of material (in 0.5 H H_2SO_4) in the oil industry.

The high anti-corrosion properties of the studied compound can obviously be explained by its surface-active properties (the presence of a cation with various active functional groups, as well as a fragment with an allyl-containing fragment).

References

1. G.Mehdiyeva, M.Bairamov, Sh.Hosseinzadeh, G.Hasanova, Allyphenoxypiridinium halieds as corrosion inhibitors and biocides, *Turkish Journal of Chemistry*, 2020, №3, p.668
2. M.G.Tsoenyane, M.E.Makhatha, O.A.Arotiba, Corrosion inhibition of mild steel by poly (butylene succinate)-L-histidine extended with 1,6-diisocynatohexane polymer composite in 1 M HCl, *International journal of corrosion*, 2019, Article ID 7406409: 12
3. M.Rbaa, M.Galai, F.Benhiba, I.B.Obot, H.Oudda,. Synthesis and investigation of quinazoline derivatives based on 8-hydroxyquinoline as corrosion inhibitors for mild steel in acidic environment experimental and theoretical studies, *Ionics,* 2019, №25, p.3473

TƏRKİBİNDƏ AZOT VƏ ALLİL QRUPLARI SAXLAYAN C_{12}-ALKİLFENOL ƏSASINDA KORROZİYA İNHİBİTORLARI

Musa Bayramov, Misir Cavadov, Mahirə Ağayeva, Gülnarə Həsənova, Zülfiyyə Cavadova, Sevinc İsmayılzadə

Bakı Dövlət Universiteti
cavadov-misir@mail.ru

Neft kimyasının əsas problemlərindən biri də ekoloji və iqtisadi cəhətdən əlverişli inhibitorların alınmasıdır.

Hazırda sənayedə tərkibində heteroatom saxlayan (N,P,O) fenol və onun törəmələri əsasında alınmış inhibitorlar geniş istifadə olunur.

Ona görə də tərəfimizdən 2-allil-4-izododesilfenolun aminometil törəmələrinin dördlü ammonium duzları sintez edilərək qravimetrik üsulla müxtəlif temperatur və qatılıqlarda Ct.3 markalı poladın korroziyasının qarşısını alan inhibitor kimi tədqiq edilmişdir. Tədqiqatlar 5 saat müddətində 25, 35, 45^{0}C temperaturlarda və 50,100, 150 mq/l qatılıqlarda 3%-li NaCl-un suda məhlulu: kerosin-9:1 həcm nisbətində aparılmışdır.

Alınmış birləşmələrin quruluşları NMR-spektroskopiyasının köməyi ilə təsdiq edilmişdir.

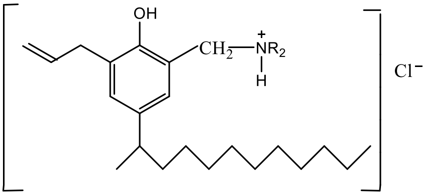

Burada:

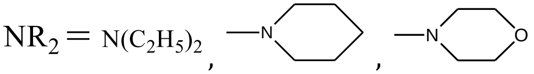

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, inhibitorun qatılığının 50 mq/l-dən 150 mq/l-ə qədər artırdıqda onun effektivliyi aminometil fraqmentinin təbiətindən asılı olaraq (dietilaminometil, piperidinometil, morfolinometil) geniş intervalda (76-95%) dəyişir və ən yüksək nəticə 25^{0}C alınır. Temperaturun artması (25-dən 45^{0}C qədər) nəticəsində isə inhibitorun effektivliyi bütün qatılıqlarda azalır (95%-dən 76%-ə qədər).

Aparılan tədqiqatlarda aminometil törəmələrinin təbiətindən asılılığı göstərmişdir ki, ən yaxşı nəticəni tərkibində piperidinometil fraqmenti saxlayan, 2-allil-4-izododesil-6-pipiridinometilfenolun dördlü ammonium duzu göstərir-95%.

Ədəbiyyat

1. Ю.И.Кузнецов, Л.П.Казанский, Физико-химические аспекты защиты металлов ингибиторами коррозии класса азолов, *Успехи химии,* 2008, *Т.*77, № 3, с.227
2. О.В.Щукина, И.Ю.Чукичева, О.Г.Шевченко, Синтез и свойства функциональных производных 2,6-диизоборнилфенола, *Журнал общей химии,* 2018, Т.88, № 4, с.580

BİOSÜRTKÜLƏR ÜÇÜN MODİFİKASİYA EDİLMİŞ EPOKSİ-VƏ DİHİDROKSİTÖRƏMƏLİ GÜNƏBAXAN YAĞININ ALINMASI

Leyla Səfərova[1], Vaqif Fərzəliyev[2], Sevgili Məmmədova[2]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
AR ETN akad. Ə.Quliyev adına Aşqarlar Kimyası İnstitutu[2]
alximikseva@mail.ru

Bitki yağlarının epoksidləşməsi üçün çoxlu sayda üsullar mövcuddur. Lakin onların bir çoxu nadir və ya bahalı katalizatorların istifadəsini tələb edir, bəzən isə son məhsulun ayrılması və təmizlənməsi üçün əlavə xərclər tələb olunur [1,2]. Müxtəlif epoksidləşmə üsulları arasında hidrogen peroksid və qarışqa turşusundan istifadə edilən üsul daha ücüz və sadədir [3,4]. Çünki hər iki reagent ucuzdur, hidrogen peroksid təhlükəsizdir və zəhərli deyil. Bizim tədqiqatlarda epoksidləşmə zamanı üzvi turşulardan istifadə edilmədən günəbaxan yağı modifikasiya edilmişdir: günəbaxan yağındakı ikiqat rabitələrə müvafiq olaraq 30%-li hidrogen peroksid verildikdən sonra 90-95°C-də 1.5-2 saat müddətində kompressor vasitəsilə hava verililir. Günəbaxan yağının oksidləşmə prosesinin ehtimal olunan sxemi aşağıda verilmişdir:

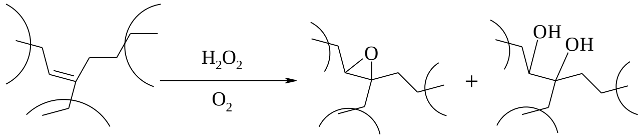

Günəbaxan yağının epoksidləşməsi üçün iki üsul tədqiq edilmişdir. Birinci üsulda reaksiya 5 saat müddətində aşağı temperaturda (18-20°C) fasiləsiz qarışdırmaqla aparılmışdır. İkinci üsulda isə reaksiya 2.5-3 saat müddətində 90-95°C temperaturda qarışdırmaqla aparılmışdır. Əldə edilən məlumatlara görə, birinci üsulda hidrogen peroksid tam istifadə edilməsinə baxmayaraq epoksid qrupların əmələ gəlməsi cüzidir. İkinci üsulda isə temperaturdan asılı olaraq epoksid halqaların və dihidroksi törəmələrin əmələ gəlməsi müşahidə edilir (ГОСТ 10587-84). Temperaturdan asılı olaraq günəbaxan yağının epoksi- və dihidroksitörəmələrinin əmələ gəlmə nisbəti şəkil 1-də verilir:

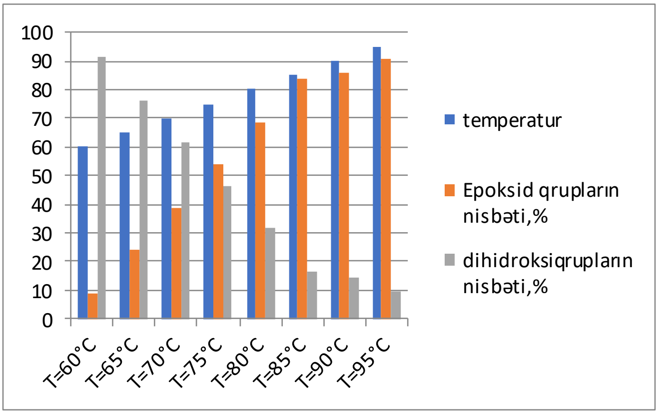

Şəkil 1. Temperaturdan asılı olaraq günəbaxan yağının epoksi- və dihidroksitörəmələrinin əmələ gəlmə nisbəti

T=95°C-də alınmış oksidləşdirilmiş bitki yağı 130-135°C-də müxtəlif aminlərlə yenidən modifikasiya edildikdən sonra ekoloji zərərsiz plastik sürtkülərin alınmasında istifadə edilir.

Ədəbiyyat

1. K.Padmasiri, Gamage Epoxidation of some vegetable oils and their hydrolysed products with peroxyformic acid - optimised to industrial scale, *J. Natn. Sci. Foundation Sri Lanka*, 2009, 37, p. 229
2. D.Kumar, Ti/SiO2 as a Nanosized Solid Catalyst for the Epoxidation of Fatty Acid Methyl Esters and Triglycerides, *J. Energy Fuel*, 2012, 5(26), p. 2953
3. N.Salih, Synthesis of oleic acid based esters as potential basestock for biolubricant production, *Turkish J. Eng. Env. Sci*., 2011, 35, p. 115
4. А.А. Сердюк, Эпоксидирование подсолнечного масла в системах на основе пероксида водорода и органических кислот, *Научные труды ДонНТУ. Серия: Химия и химическая технология*, 2014, Т. 22(1), с. 205

ИЗУЧЕНИЕ РЕАКЦИИ ПРИСОЕДИНЕНИЙ ЭФИРОВ МЕРКАПТОУКСУСНОЙ КИСЛОТЫ (ЭМУК) К НЕПРЕДЕЛЬНЫМ СОЕДИНЕНИЯМ, СОДЕРЖАЩИХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ГРУППЫ

Касум Гусейнов, Парвиз Алиев

Бакинский Государственный Университет
qasimhuseynov@bsu.edu.az

Ранее нами установлено, что алкиларилсульфиды, содержащие в своей молекуле сложноэфирную группу, обладают более высокой противокоррозионной активностью.

Наличие в молекулах ЭМУК подвижной меркаптогуппы открывает широкие возможности синтеза различных соединений заданной структуры, что позволяет при исследовании последних как присадок к смазочным маслам установить влияние отдельных функциональных групп и элементов на эффективность их действия.

С целью синтеза функциональнозамещенных сульфидов и исследования их в качестве противокоррозионных присадок к смазочным маслам, были изучены реакции ЭМУК с эфирами и нитрилами непредельных кислот, а также кротоновым альдегидом и винил бутиловым эфиром.

Установлено, что в присутствии триэтиламина в качестве катализатора, реакции ЭМУК с эфирами и нитрилами непредельных кислот протекают против правила Марковникова с образованием соответственно алкоксикарбонилметил-алкоксикарбонилалкилсульфидов и 2-цианоалкил-алкоксикарбонилметилсульфидов:

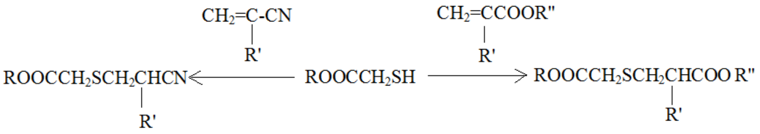

$R=C_2H_5, i\text{-}C_3H_7, n\text{-}C_4C_9$

$R'=H, CH_3$

$R=C_2H_5, C_3H_7, i\text{-}C_3H_7, n\text{-}C_4C_9$;

$R'=H, CH_3$

$R''=CH_3, C_2H_5, i\text{-}C_4H_9, n\text{-}C_4C_9$;

Продукты присоединения против правила Марковникова образуются и в случае реакции ЭМУК с кротоновым альдегидом:

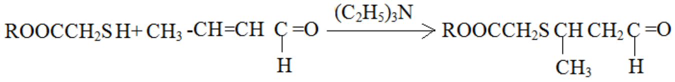

$R=C_2H_5, C_3H_7, i\text{-}C_3H_7, n\text{-}C_4C_9$;

Из результатов проведенных исследований можно заключить, что к сильнополярным двойным связям в ненасфщенных карбонильных соединениях и нитрилах ЭМУК присоединяются под влиянием основного катализатора по ионному механизму, причем C-S связь всегда образуется у карбониевого иона, находящегося в β- положении.

Установлено, что реакция ЭМУК с винилбутиловым эфиром, в присутствии триэтиламина в качестве катализатора, протекает по правилу Марковникова с образованием 1-бутоксиэтил-алкоксикарбонилметилсульфидов:

R= C_3H_7, *i*-C_3H_7, n-C_4H_9

Порядок присоединения эфиров по С=С связи были подтверждены независимыми синтезами, а также методами ИК- и ЯМР-спектроскопии.

Литература

1. К.З.Гусейнов, Функциональные производные тиолов и фенолов в качестве присадок к смазочным маслам и топливам, *Дис., док.хим.наук.*, Баку, 1991, 471 с.
2. Gasim Guseynov, Sunthesis and properties of mercaptoacetik acid derivatives, *Proses of Petrochemistry and Oil Refininq*, 2022, 2, p. 233

СИНТЕЗ СЕРОСОДЕРЖАЩИХ ПРОИЗВОДНЫХФЕНОЛОВ

Касум Гусейнов, Мизия Мирзоева

Бакинский Государственный Университет
mziyamirzoyeva@mail.ru

При изучении влияния производных тиолов на противокоррозионные свойства смазочных масел, нами впервые обнаружено, что соединения, содержащие в молекуле SCH_2COOR фрагмент (R- алифатический радикал) по эффективности намного превосходят остальные сульфиды.

Для получение эффективных многофункциональных беззольных присадок к смазочным маслом нами осуществлен направленный синтез органических соединений, содержащих в молекуле фенольную гидроксильную группу в сочетании с SCH_2COOR фрагментом. Учитывая, что электронодонорные заместители увеличивают противокоррозионные свойства сульфидов, синтезировали такие фенолсульфиды, где атом серы соединен с бензольным кольцом через метиленовый (или метиновый) мостик.

Разработан способ получения 2-алкоксикарбонилметилтиометил-4-алкилфенолов, заключающийся во взаимодействии алкиловых эфиров меркаптоуксусной кислоты (ЭМУК) с основаниями Манниха:

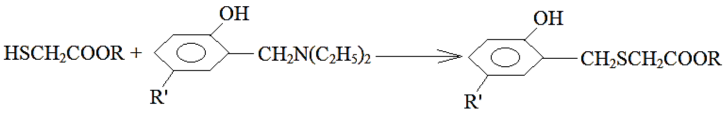

где R=H, CH_3, $(CH_3)_3C$

С целью изучение влияния положения гидраксильной группы по отношению к фрагменту CH_2SCH_2COOR на функциональные свойства соединений, синтезированы 4-алкоксикарбонилметилтиометил-2,6-дитрет-бутилфенолы путем взаимодействия ЭМУК с продуктом хлорметилирования 2,6-дитрет-бутилфенола в присутствии эквимолярных количеств триэтиламина:

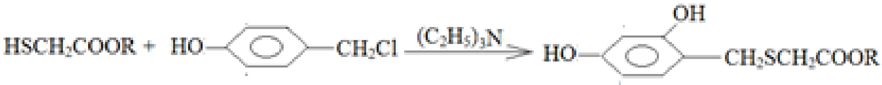

Разработан способ получения 2-ди(алкоксикарбонилметилтио) метилфенолов, заключающийся во взаимодействии ЭМУК с 2-гидроксибензольдегидом в присутствии n-толуолсульфокислоты в качестве катализатора:

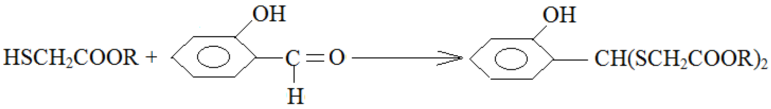

Взаимодействием 2-гидрокси-5-трет-бутилтиофенола с бутиловым эфиром монохлоруксусной кислот, в присутствии эквимолярных количеств триэтиламина, синтезирован 2-бутоксикарбонилметилтио-4-трет-бутилфенол:

Строение синтезированных соединений были подтверждены методами ИК-и ЯМР-спектроскопии.

Литература

1. А.М.Мирзоева, Синтез и исследование некоторых производных эфиров меркаптоуксусной кислоты в качестве присадок к смазочным маслам, *Авт. Реферат дисс. канд. хим. наук*, 1981, 25 с
2. К.З.Гусуйнов, П.А.Алиев, М.А.Мирзоева, Алкилалкоксикарбонилметилсульфиды в качестве присадок к смазочным маслам, *Нефтпереработка и Нефтехимия*, 2022, 1, с. 23

ЭФИРЫ ТИОГЛИКОЛЕВОЙ КИСЛОТЫ КАК СИНТОНЫ ДЛЯ ПОЛУЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ ИНГИБИТОРОВ

Гасым Гусейнов[1], Ариф Гасанов[2], Фидан Гурбанова[2], Садагат Алиева[2], Мая Гурбанова[2], Ирада Мамедова[2]

Бакинский Государственный Университет[1]
Институт Нефтехимических процессов[2]
fidannkpi@gmail.com

Эфиры тиогликолевой кислоты (ТК) находят широкое применение в различных областях промышленности. Они являются часто используемыми синтонами в органическом синтезе. Поэтому синтезу этих соединений уделяется большое влияние в современном органическом синтезе. Так. в одной из работ [1] описан способ получения этилового эфира ТК, в котором в качестве катализатора используют перхлорат магния, в качестве водопереносящего агента используют циклогексан, проводят реакцию меркаптоуксусной кислоты с избыточным этиловым спиртом, перегоняют реакционный раствор при нормальном давлении с получением надводного спирта и циклогексана, промывают дистиллированной водой, экстрагируют эфиром для удаления перхлората магния, фильтруют и осушают, сбрасывают давление и перегоняют с получением этилтиогликолята.

Изобретение имеет простой процесс, отсутствие загрязнения окружающей среды, низкую стоимость и высокий выход - 98%. В другом патенте [2] показано производство эфиров меркаптокарбоновых кислот и спиртов, образующих с водой азеотроп. Этерификацию проводят непрерывно в присутствии избытка спирта, а образовавшуюся воду удаляют азеотропным уносом в вакууме при температуре, такой, чтобы концентрация остаточной воды в реакционной смеси постоянно оставалась ниже 0,5 мас.%. Способ особенно применим для синтеза октиловых эфиров тиогликолевой кислоты.

В патенте [3] синтез алкиловых эфиров тиогликолевой кислоты включает: (1) нагревание реакционной смеси, включающей тиогликолевую кислоту, спирт и кислотный катализатор; (2) вода, образующаяся в ходе реакции, является азеотропной дист.; и (3) смесь пропускают над основным ионообменным материалом. Спирт представляет собой 2-этилгексанол и мольное соотношение спирта к тиогликолевой кислоте составляет 1-1,5:1, а мольное. соотношение катализатора и тиогликолевой кислоты составляет 0,01-1:1. Катализатор представляет собой кислотный ионообменный материал Амберлист А-15. Реакцию проводят при 60-150^{0}С и пониженном давлении. Ионообменный материал является слабым основанием. Полученная. смесь очищается дистнлляцией.

В наших исследованиях был осуществлен синтез алкиловых эфиров меркаптоуксусной кислоты с целью их дальнейшего применения в

качестве синтонов, а именно в тиол-еновых реакциях с би- и трициклическими углеводородами. Предполагается, что полученные соединения обладают хорошими ингибиторными свойствами. Так, в работе [4] сообщается, что ряд тиоловых эфиров ТК были идентифицированы как ингибиторы металло-β-лактамаз. Масс-спектрометрия с электрораспылением показала, что необратимое ингибирование металло- β-лактамазы *Bacillus cereus II* с помощью *SB214751, SB214752* и *SB213079* сопровождалось увеличением массы фермента на 90 Да. Триптическое расщепление *B. cereus II*, ингибированного с помощью SB214751, показало, что пептидный фрагмент, содержащий единственный цистеин фермента, претерпел прирост массы на 90 Да. Далее было продемонстрировано, что *B. cereus II* гидролизует соединения этого типа по тиолэфирной связи с образованием меркаптоуксусной кислоты. Меркаптоуксусная кислота является единственным молекулярным фрагментом, общим для SB214751, SB214752 и SB213079, а свободная меркаптоуксусная кислота не связывается ковалентно с *B. cereus*

Литература

1. Pat. 101195596A. CN. 2007, Method for producing mercaptoacetic acid ethyl ester
2. Y.Labet, J-P.Muller, D.Litvine, Pat. 5095138A. US. 1989, Continuous synthesis of mercaptocarboxylic acid esters.
3. A.Schneider, G.Cimbollek, B.Muller, U.Heywang, Pat 0718282A1. EP. 1994, Process for preparing alkyl esters of thioglycolic acid.
4. Payne D., Bateson J., Gasson B. et al., Inhibition of metallo-beta-lactamases by a series of mercaptoacetic acid thiol ester derivatives, *Antimicrob Agents Chemother*, 1997, 41(1), p. 135

SYNTHESIS OF ALKYLPHENYL AND DIPHENYLAMINOMETHYLALCOXYCARBONYL METHYL SULPHIDES

Gasim Huseynov[1], Parviz Aliyev[1], Nusrat Aliyev[2], Irada Eyvazova[2]

Baku State University[1]
İnstitute of Chemistry of Additives[2]
irada.eyvazova@gmail.com

Additives with both sulfur and nitrogen atoms in their molecule have higher anti-corrosion and antioxidant properties compared to the additives in which they are separate [1]. But the matter does not end only with the presence of sulfur and nitrogen atoms in the molecule of the additive; the effectiveness of the additive largely depends on the form of the functional

group of those atoms and their interaction. From this point of view, research on the synthesis and research of aminosulfides attracts more attention.

For the first time, the reaction of mercaptoacetic acid esters with formaldehyde and secondary aliphatic, as well as heterocyclic amines was studied in order to introduce an aminomethyl group into the molecule of sulfides containing an ester group, and it was found that the obtained compounds have high anti-corrosion and antimicrobial properties.

Based on the literature data [1], it can be concluded that the use of aromatic amines such as secondary amines in the mentioned reaction can increase their antioxidant capacity while maintaining the existing properties of the obtained aminosulfides.

Considering the above, as a continuation of the above-mentioned research, the interaction of mercaptoacetic acid esters with formaldehyde and secondary aromatic amines was studied:

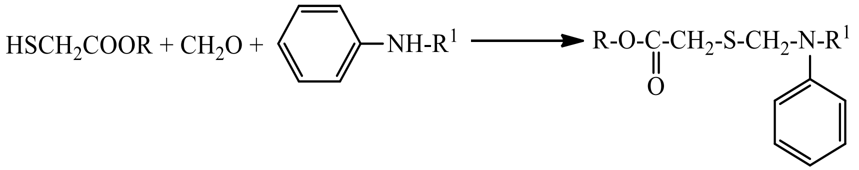

R = C_2H_5, C_3H_7, i-C_3H_7, n-C_4H_9, R^1= CH_3, C_2H_5, C_6H_5

The structure of the synthesized substances was confirmed by the IR-spectroscopy method and molecular refraction values.

References

1. A.M.Guliyev. Chemistry and technology of additives to oils and fuels, *Chemistry*, 1985, 312 p.

2-ALLİLFENOLUN FORMALDEHİD VƏ METİLAMİNLƏ KONDENSLƏŞMƏ REAKSİYASININ VƏ REAKSİYA MƏHSULLARININ TƏDQİQİ

Günay Mehdiyeva, Musa Bayramov

Bakı Dövlət Universiteti
mehdiyeva_gm@mail.ru

Tərkibində müxtəlif funksional qruplar və heteroatomlar saxlayan fenol birləşmələri həm nəzəri, həm də tətbiqi baxımdan aktual və perspektivlidir [1,2]. Onlardan texnikanın müxtəlif sahələrində antioksidant, korroziyaya qarşı, yağlar və yanacaqlara antimikrob əlavələr, polimer materiallarına stabilizatorlar, analitik reagentlər və s. kimi istifadə oluna bilər [3].

Fenol sıra birləşmələrin sintezi və çerilmələri sahəsində aparılan çoxsaylı tədqiqatlara baxmayaraq, son onilliklərdə onların təbii və sintetik funksional əvəzedici törəmələrinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatların daha da artması müşahidə olunur [4-6].

Təqdim olunan tezis 2-alilfenolun formaldehid və metilaminlə üç komponentli kondensləşməsi (1:1:1 və 1:2:1 mol nisbətində, 80°C temperaturda və 3 saat müddətində) reaksiyasına və reaksiya məhsullarının tədqiqinə həs olunmuşdur.

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, alınan reagentlərin nisbətindən asılı olaraq müxtəlif strukturlu birləşmələr əmələ gəlir. Belə ki, 8-alill əvəzlənmiş 1,3-benzoksazinin HBr ilə reaksiyası nəticəsində dördlü ammonium duzu sintez edilmişdir.

8-Allil əvəz edilmiş 1,3-benzoksazin və onun əsasında alınmış ammonium duzunun mikroorqanizmlərə qarşı antimikrob xassələri tədqiq edilmişdir. Tədqiqatda mikroorqanizmlərdən *Stafilokoccus Aureus ATCC ®25923, Eschericihia Coli ATCC ® 25922, Candida Albicans NSTC-3255 /ATCC2091, Shigella flexneri ATCC®12022, Salmonella enterica ATCC®13076 və* Aspergillus niger (su izolyasiyası) kimi patogenlərdən istifadə olunmuşdur. Müəyyən edilmişdir ki, birləşmələrin 30 mq/l qatılığında hər iki birləşmələr standartlarla (amoksisillin və flukonazol) müqayisədə ən yüksək bakterisid və funqisid xüsusiyyətlərə malikdir.

Sintez olunmuş 1.3-benzoksazinin termiki emalı nəticəsində tikili polimer alınmışdır və həmin polimerin termoqravimetrik və differensial termiki metodla termiki xassəsi öyrənilmişdir. Tikili polimerin istilik xassələri öyrənilərkən onların kifayət qədər termiki davamlı (~450oC-ə qədər) olması müəyyən olunmuşdur. Alınmış polimerin həmçinin sulu sistemlərdən uranil ionlarının çıxarılması üçün sorbsiya xüsusiyyətlərinə malik olması da müəyyən edilmişdir (pH 7-də ekstraksiya dərəcəsi ~ 70%, sorbsiya qabiliyyəti 178 mq/q).

Alınan birləşmələrin strukturları İQ və NMR spektroskopiyası metodları ilə təsdiq eilmişdir.

Ədəbiyyat

1. O.V.Shchukina, I.Yu.Chukicheva, O. G.Shevchenko, T.A.Kolegova, K.Yu.Suponitsky, A.V.Kutchin, Synthesis and properties of functional derivatives of 2,6-diisobornylphenol and 2-isobornyl-6-(1-phenylethyl)phenol, *Russian Journal of General Chemistry*, 2018, 88(4), p. 664
2. G.M.Mehdiyeva, M.R.Bairamov, Sh.B.Hosseinzadeh, G.M.Hasanova, Allylphenoxypiperidinium halides as corrosion inhibitors of carbon steel and biocides, *Turkish Journal of Chemistry*, 2020, 44, p. 670
3. A.M.Maharramov, M.R.Bayramov, M.A.Agayeva, G.M.Mehdiyeva, I.G.Mamedov, Alkenylphenols: preparation, transformations and applications, *Russian Chemical Reviews*, 2015, 84(12), p. 1258

4. M.V.Musalova, M.V.Musalov, S.I.Udalova, A.G.Khabibulina, V.A.Potapov, S.V.Amosova, Synthesis of 2,3-dihydro-1-benzofuran-2-ylmethyltellanes, *Russian Journal of General Chemistry*, 2018, 88(8), p. 1751
5. V.A.Potapov, R.S.Ishigeev, M.V.Musalov, M.V.Musalova, S.V Amosova, Annulation of dihydrofuran ring to benzene in the reaction of 2-allylphenol with sulfur dichloride, *Russian Journal of Organic Chemistry*, 2015, 51, 9, p. 1351.
6. G.M.Mehdiyeva. Synthesis and antimicrobial activity of 3-substituted 8-propenylbenzo[e][1,3]oxazines, *Russian Journal of Applied Chemistry*, 2021, 95(2), p. 277

(*E*)-1-(AMİNO(1H-PİRAZOL-1-İL)METİLEN)QUANİDİNİUM XLORİDİN SİNTEZİ VƏ ANTİOKSİDANT VƏ ENZİM-İZOENZİMLƏR ÜZRƏ İNHİBİTOR XASSƏLƏRİNİN TƏDQİQİ

Fidan Rəhimova[1, 2], İbadulla Mahmudov[1], Irada Rzayeva[1], Əfsun Sucayev[1], Yusif Abdullayev[3]

Aşqarlar Kimyası İnstitutu[1]
Bakı Dövlət Universiteti[2]
Bakı Mühəndislik Universiteti[3]
fidanrhimova24@gmail.com

Pirazol əsaslı maddələr bioloji aktiv birləşmələrin sintezi üçün çox vacib tikinti bloklarıdır. Pirazol halqası antidepresan, analjezik, piylənmə əleyhinə xüsusiyyətlərə malik bir çox dərmanda aşkar edilmişdir. Pirazol törəmələri selektiv COX-2 inhibitorları kimi istifadə edilmişdir və təcrübələr göstərmişdir ki, sintez olunan birləşmələr kommersiya dərmanları, məsələn, selekoksib, aspirin, ibuprofen və ilə müqayisədə güclü antiinflamatuar xüsusiyyətlərə malikdir. Pirazol birləşmələri koordinasion sintetik kimyada metal üzvi birləşmələrin liqand hissəsi kimi istifadə edilmişdir.

Tərkibində pirazol tərkibli strukturların bioloji aktiv maddələr kimi əhəmiyyətini nəzərə alaraq aşağıdakı sxemə uyğun olaraq siyanoquanidin və pirazol əsasında liqand sintez etmişik:

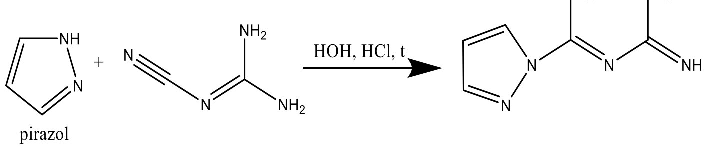

Sxem. *$H_5L \cdot HCl$ liqandın (VIII) sintezi*

(*E*)-1-(amino(1*H*-pirazol-1-il)metilen)quanidinium xlorid ($H_5L·HCl$) göstərilən ənənəvi üsula uyğun olaraq sintez edilmişdir [1].

Pirazolun (410 mq, 6 mmol) suda (1.5 mL) məhluluna qatı xlorid turşusu (600 mg, 6 mmol) disiandiamid (510 mq, 6 mmol) əlavə edilmiş və məhlul hazırlanmışdır. Bu məhlul 80 ºC temperaturda 30 dəqiqə müddətinə qarışdırılaraq qızdırılmışdır. Alınmış rəngsiz məhlul otaq temperaturunda tədricən soyudulmuş və alınan şəffaf kristallar $H_3pzbgCl_3$ H_2O (625 mq, 3 mmol, 50%) süzülmüş və açıq havada qurudulmuşdur.

Son məhsul (liqand) NMR, GC-MS və FT-IR istifadə edərək xarakterizə edilmişdir.

Sintez edilmiş birləşmənin antioksidant xassəsi kinetik üsulla model reaksiyalarda tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, sintez edilmiş birləşmə karbohidrogen oksidləşməsinin effektiv inhibitorudur, onun antioksidant təsir mexanizmi peroksid radikalları ilə reaksiya yolu ilə oksidləşmə zəncirlərinin dayandırılmasından və hidroperoksidlərin molekulyar məhsullara katalitik parçalanmasından ibarətdir.

Sintez edilmiş birləşmənin canlı orqanizmdə asetilxolinesteraza (AChE) enzim, karbonanhidraz izoenzimlər (CA I, II) üzrə yüksək inhibitor təsirə malik olduğu müəyyənləşdirilmiş və çoxsaylı analizlər, o cümlədən "molekulyar dokinq" tədqiqatları nəticəsində məlum olmuşdur ki, $H_5L·HCl$ birləşməsi enzim-izoenzimlər üzrə effektiv inhibitor fəallığına malikdirlər. IC50 dəyərinə görə bu birləşmə AChE üzrə ən yaxşı inhibitorlaşma xassəsi göstərir. Birləşmənin hCA I və hCA II izoenzimləri üzrə inhibitorluq nəticələri təhlil edilərkən müşahidə olunmuşdur ki, xlor atomu anilin strukturuna təsir edir və bu nəticə etibarilə orto vəziyyətdə hər iki izoenzim üzrə inhibitorluq effektini azaldır. Lakin bu hal AChE enzimi üzrə müşahidə edilməmişdir.

Beləliklə, müqayisəli təhlillərdən belə qənaətə gəlinmişdir ki, yaxın gələcəkdə bu inhibitorun ayrı-ayrı funksional qrupa malik nümayəndələri epilepsiya, Alzeymer və digər nevroloji xəstəliklərə qarşı potensial dərman maddələri kimi istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. I.Mahmudov, A.Gurbanov, L.Martins, Y.Abdullayev, A.Sujayev, K.Mahmudov, A.Pombeiro, Co (II/III), Ni (II) and Cu (II) complexes with a pyrazole-functionalized 1, 3, 5-triazopentadiene: synthesis, structure and application in the oxidation of styrene to benzaldehyde, *New Journal of Chemistry*, 2023 47, p.10826

СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ АНТИМИКРОБНЫХ СВОЙСТВ НЕКОТОРЫХ АМИДОВ 1,1-БИС-(КАРБОКСИМЕТИЛТИО)-1-П-НИТРОФЕНИЛЭТАНА

Сабия Османова[1,2], Вели Кязимов[1], Айгюн Алмамедова[1], Кенуль Кахраманова[1], Сима Мусаева[3], Нурида Мамедова[1]

Институт химии присадок[1]
Западно-Каспийский Университет[2]
Азербайджанский Технический Университет[3]
sabiya17@mail.ru

Анализ данных, приведенных в литературе, показывает, что соединения, содержащие в молекуле амидные группы, проявляют высокую биологическую активность и находят применение в медицине, химической технологии и других областях [1,2]. В связи с этим разработка эффективных методов синтеза соединений с амидной группой является одной из важных направлений современного органического синтеза.

В связи с этим нами впервые осуществлены реакции прямого амидирования 1,1-бис-(карбоксиметилтио)-1-п-нитрофенилэтана различными первичными аминами [3] и изучена их антимикробная активность в смазочном масле М-8.

Реакция амидирования проводилась по нижеследующей схеме:

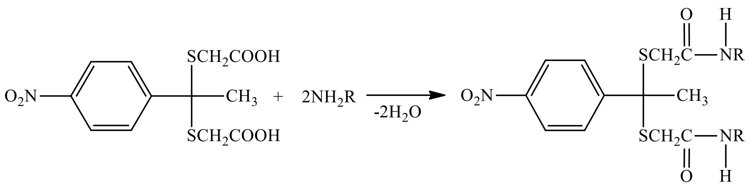

R= $-C_6H_4COOH$; $-C_6H_4NO_2$

Реакция проводилась при нагревании в растворе бензола в присутствии каталитических (0,1 моль) количеств борной кислоты. Мольное соотношение взятых в реакцию продуктов (бис-кислота:амин) была равна 1:2. Синтезированные бис-кислота и амиды, полученные на его основе, представляли собой кристаллические вещества.

Структура синтезированных соединений установлена ИК- и ПМР-спектральными анализами.

Антимикробные свойства синтезированных соединений определены в смазочном масле М-8 методом зональной диффузии по ГОСТ 9.085-78 в среде мясо-пептонный агар (МПА) и сусло-агар (СА) при 28-32°С в течение 5 суток. В качестве тест культур использовали смеси накопительной бактериальной (Mycobacterium lacticolum, Pseudomonas aeruginosa) и грибной (*Aspergillus niger, Penicillium chrysogenum, Penicil-*

lium cyclopium, Scopulariopsis brevicaulis, Paecilomyces variotii) микроорганизмов.

Результаты проведенных исследований показали, что среди исследованных соединений наибольшую бактерицидную активность проявляет 1,1-бис-(карбоксиметилтио)-1-п-нитрофенилэтан, а наибольшую фунгицидную активность – п-карбоксифениламид 1,1-бис-(карбоксиметилтио)-1-п-нитрофенилэтана. Синтезированный п-нитроанилид 1,1-бис-(карбоксиметилтио)-1-п-нитрофенилэтана не проявляет антимикробных свойств.

Литература

1. A.Ricci, Amino Group Chemistry: From Synthesis to the Life Sciences, *Wiley-VCH*, 2008, 408 p
2. E.J.Corey, B.Czako, L.Kurti, Molecules and Medicine, *Wiley&Sons: Hoboken*, 2007, 272 p
3. С.Ф.Османова, К.Р.Кахраманова, Н.Р.Мамедова, Реакция амидирования 1,1-бис-(карбоксиметилтио)-1-п-нитрофенилэтана первичными аминами, IX Международная научно-техническая конференция *«Альтернативные источники сырья и топлива»*, 2023, с. 198

MAZUTUN HİDROVİSBREKİNQ PROSESİNİN TƏDQİQİ

Vaqif Abbasov[1], Təranə Məmmədova[1], Sevil Əliyeva[1], Natəvan Səmədova[2]

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu[1]
Bakı Ali Neft Məktəbi[2]

Visbrekinq prosesinin təyinatı stabil soba yanacağının komponentinin alınması məqsadilə ağır xammalın özlülüyünün azaldılmasıdır.

Visbreaking, texnoloji sadəliyinə baxmayaraq ağır qalıq fraksiyalardan yüngül yanacaq fraksiyalardan istifadə etmədən lazımi keyfiyyətdə soba yanacağı istehsal etməyə, qalıq fraksiyaları distillə fraksiyalarına emal etməyə və əlavə olaraq müəyyən miqdarda orta və yüngül yanacaq fraksiyalarını almağa imkan verir [1-3].

Son illərdən etibarən visbrekinq proseslərinin təkmilləşdirilməsi motor yanacaqlarının hidrokatalitik emal üçün yararlı distillə fraksiyalarının çıxımının artırılması istiqamətində gedir.

Bunu nəzərə alaraq təqdim edilən işdə mazutun və onun 5-10% küt. su ilə qarışığının maqnetit və СГК-1 hidrogenləşmə katalizatoları ilə akvavisbrekinq prosesi tədqiq edilmişdir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Mazutun və onun 5-10% su ilə qarışığının 490-500 °C temperaturunda visbrekinq prosesinin material balansı

Göstəricilər	Termiki proses	Termokatalitik proses	
	490-500 °C	490-500 °C, su, maqnetit	
Götürülmüşdür, % küt			
mazut	100	100	100
Su	0	5.0	10.0
Alınmışdır, % küt			
H_2	0,8	2,3	3,8
$CO + CO_2$	2,6	4,3	5,2
CH_4	3,2	4,8	5,1
C_2H_4	2,1	3,4	4,0
C_2H_6	0,8	1,8	2,4
C_3H_6	2,2	3,4	4,5
C_3H_8	1,3	2,3	3,0
$\sum C_4H_{10}$	1,8	1,8	2,3
$\sum C_4H_8$	2,6	2,6	3,8
Fr q.b.-200	4,5	6,5	7,4
200-350	6,2	9,1	10,8
>350	55,6	49,7	46,7
koks	14,5	10,5	9,4
itki	2,3	2,5	2,6
Cəmi	100	105	110

Təyin edilmişdir ki, mazutun ənənəvi visvbrekinq prosesi ilə müqayisədə onun su ilə 5-10%-li qarışığının maqnetit istifadəsində visbrekinq prosesində benzin fraksiyasının çıxımı 2,9 küt. , yüngül qazoyl fraksiyası 4, 6% küt. artır, alınan koksun miqdarı isə 5.1% küt. azalır. Bu zaman alınan qaz fraksiyasının tərkibində hidrogenin çıxımı da ənənəvi visbrekinq prosesi ilə müqayisədə 2.8-4.75 dəfə artır.

Aydın edilmlşdir ki, mazutun ənənəvi visvbrekinq prosesi ilə müqayisədə onun su ilə 5-10%-li maqnetit və СГК-1 hidrogenləşmə katalizatoru istifadəsində visbrekinq prosesində alınan benzin və dizel fraksiyalarının tərkibində daha az olefin və aromatik karbohidrogenlər, və eyni zamanda daha çox parafin və naften karbohidrogenləri müşahidə olunur.

Ədəbiyyat

1. Д.Ф.Варфоломеев, Г.Г. Валявин Г.А. Берг и др., Гидровисбрекинг нефтяных остатков, *Проблемы глубокой переработки остатков сернистых и высокосернистых нефтей, сернистых газовых конденсатов*, Уфа, 1984, с. 155
2. Э.М. Манапов, *Изучение процесса гидровисбрекинга, Интенсификация процессов переработки тяжелых нефтяных остатков*, Уфа, 1987, с. 24
3. Э.М.Манапов, А.Ф. Ишкильдин, Влияние состава сырья на глубину обессеривания в процессе гидровисбрекинга, *Изв. ВУЗ. Нефть и Газ*, 1996, 12, с. 9

VAKUUM QAZOYLUNUN İŞLƏNMİŞ ŞİN QIRINTILARI VƏ PAMBIQ YAĞI İLƏ BİRGƏ TERMİKİ ÇEVRİLMƏSİ

Vaqif Abbasov[1], Təranə Məmmədova[1], Rafael Səmədov[2] , Arzu Mikayılova[1], Həcər Əliyeva[1]

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu[1]
Bakı Ali Neft Məktəbi[2]
rafaellsamedov@gmail.com

Ənənəvi resursların, təbii ehtiyatlarının azalması, ehtiyatların bərpa olunmaması, mövcud yanacaq növlərinin istifadəsinin ekoloji tarazlığın pozulmasında mühüm rol oynaması günü-gündən bərpa olunan enerji mənbələrinə marağı artmasına səbəb olur.Eyni zamanda sənayenin sürətlə inkişafı nəticəsində min tonlarla müxtəlif tullantılar əmələ gəlir ki, bunların da təkrar emalı olduqca mühüm bir problemlərdəndir. Məsələn, son onilliklər ərzində avtomobil nəqliyyatı şəhərlərin ekologiyasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən amillərdən birinə çevrilmişdir. Ətraf mühitə texnogen yükün artması təkcə işlənmiş qazlarla deyil, həm də böyük həcmdə tullantı şinlərinin əmələ gəlməsi ilə əlaqədardır, hansılar ki IV sinif təhlükəli kateqoriyalı tullantılar kimi tanınır. İstismardan çıxarılan şinlər 65-70% rezin, 15-25% texniki karbon, 10-15% metal ehtiva edən qiymətli ikinci emal xammalıdır, buna görə də onun effektiv emalı ekoloji problemlərin həlli ilə yanaşı həm də təkrar emalın yüksək rentabelliyini təmin edə biləcək sənaye proseslərdən ola bilər [1-3].

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq təqdim edilən işdə işlənmış şin qırıntıları və pambıq yağının vakuum qazoylu ilə birgə "yaşıl benzin" alınması prosesinə cəlb edilməsi tədqiq edilmişdir. Bu məqsədlə vakuum qazoylunun yuxarıda qeyd olunan tullantılar ilə 10% -li qarışıqlarının 500 ^{o}C-də termiki çevrilməsi prosesi tədqiq edilmişdir.

Vakuum qazoylunun, işlənmiş pambıq yağı və şin qırıntıları ilə birgə termiki çevrilməsi proseslərinin material balansı cədvəl 1-də təqdim edilmişdir.

Cədvəl 1. Vakuum qazoylunun, işlənmiş pambıq yağı (PY) və şin qırıntıları (ŞQ) ilə birgə termiki və termikatalitik proseslərinin material balansı

	Xammmal		
	Vakuum qazoyl	Şin qırıntıları	Vak. Qaz.+ 10% PY+ 10% ŞQ
Temperatur	500 ^{o}C		
Götürülüb, % küt.	100	100	100
Alınıb, % küt.			
Qaz C_1-C_4	16.5	12.3	13.8

Katalizat, o cümlədən	75.7	53.1	73.4
q.b.-180 °C	18.2	1.0	16.2
180-350 °C	24.8	7.4	28.6
>350 °C	32.7	44.7	28.6
Koks +itki	7.8	34.6	12.8

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, vakuum qazoylunun 500°C-də aparılan termiki çevrilməsində alınan maye katalizatın çıxımı 75,7% küt. təşkil edirsə, həmin şəraitdə şin qırıntılarının çevrilməsində katalizatın çıxımı 53,1% küt. olur və bu zaman benzin fraksiyasının çıxımı cəmi 1% küt., dizel fraksiyasının çıxımı 7,4% küt.təşkil edir. Alınan katalizatın əsas hissəsi (44,7% küt.) 350 °C-dən yuxarı qaynayan ağır qalıqdır. Eyni zamanda alınan koksun miqdarı 34,6% küt. təşkil edir.

Vakuum qazoylunun 10 % küt. şin qırıntıları və 10% küt. işlənmiş pambıq yağı ilə qarışığının 500°C termiki çevrilməsində alınan maye katalizatın miqdarı 73,4% küt. təşkil edir, bu zaman prosesdə alınan dizel fraksiyasının çıxımında vakuum qazoylunun sərbəst halda emalı ilə müqayisədə 3,8 % küt. artım müşahidə olunur və 28.6% küt. təşkil edir. Bu zaman 350 °C-dən yuxarı qaynayan ağır fraksiyasının miqdarı həm vakuum qazoylu (32,7% küt.), həm də şinlərin sərbəst halda (44,7% küt.) emalı ilə müqayisədə azalır və 28,6% küt. təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. В.В.Иванов, Состояние, проблемы сбора и переработки вышедших из эксплуатации шин в г. Москве, "*Проблемы экологии и ресурсосбережения при переработке и восстановлении изношенных шин*", 2014, с. 4
2. В.Г.Горовец, Утилизация шин, проблема и ее аспекты, *Автотранспортное предприятие*, 2015, 4, с. 40
3. A.Shulman, Способы утилизации автомобильных покрышек, *Wheels of fortune Wire Ind.*, 2003, 70(83), p. 161

SINTETIK NEFT TURŞULARI ƏSASINDA ALKOAMINLƏRLƏ (MONO-, DI- VƏ TRI-) KOMPLEKS DUZLARININ ALINMASI VƏ ONLARIN BOY MADDƏSI KIMI MƏRCIMƏK BITKISI ÜZƏRINDƏ TƏDQIQI

Cəlal Məmmədov, Fatmaxanım Qənbərova,
Nərmin Hüseynova, Zenfira Şaxtaxtinskaya

Neft Kimya Prosesləri İnstitutu
fatime-quliyeva-78@mail.ru

Tədqiqatımızın məqsədi neftin dizel və kerosin fraksiyasından ayrılmış dizel fraksiyasının hava oksigeni ilə oksidləşdirilməsindən alınmış sintetik neft turşularının müxtəlif fraksiyalarının alkanolaminlərlə suda həll olan

kompleks duzlarını sintez edərək onların mərcimək bitkisi üzərində stimullaşdırıcı kimi sınağını aparmaq olmuşdur.

Bu maddələr bitkilərin kök və gövdə sistemlərinə təsir edərək onların quraqlığa və sərt iqlimə davamlılığının və məhsuldarlığının artmasına səbəb olurlar. İnstitutumuzda neft turşuları əsasında bitki boy maddələrinin alınması istiqamətində bir çox müvəffəqiyyətli nəticələr alınmışdır.

İnstitutumuzda sintetik neft turşuları əsasında bitki boy maddələrinin alınması istiqamətində bir çox müvəffəqiyyətli nəticələr alınmışdır.

Sintetik neft turşularının qaynama temperaturu 125-175, 175-225 və 125-225^{0}C/6.65 mP olan fraksiyalarının mono-,di- və trietanolaminlərlə kompleks duzları sintez edilmiş, fiziki-kimyəvi xassələri öyrənilmiş və spektral metodlarla quruluşları təsdiq olunmuşdur.

Sintez edilmiş kompleks duzların müxtəlif qatılıqda hazırlanmış məhlullarının mərcimək üzərində laboratoriya şəraitində sınaqları aparılmışdır.

Belə ki, bu duzlarının mərcimək bitkisi üzərində laborator sınaqları onların çox güclü stimullaşdırıcı qabiliyyəti olduğunu aşkara çıxarmışdır. Alınan nəticələr əsasında seçilmiş məhlulların Binədə yerləşən AzET Bağçılıq və Subtropik bitkilər institutunun Abşeron təcrübə stansiyasının sahəsində mərcimək bitkisi üzərində sahə sınaqları aparılmışdır. Əkilmiş toxumlar müvafiq məhlullarda nəzərdə tutulmuş müddətdə isladılaraq əkilmişdir. Müşahidələr məhlullarda isladılıb əkilən bu bitkinin daha intensiv inkişaf etdiyini və məhsuldarlığın artdığını göstərmişdir.

Sınaqların gedişində əkin sahələrinə yemləmə kimi institutumuzda hazırlanmış "Azofosk" gübrəsi verilmişdir. Vegetasiya müddətinin sonunda "Azofosk" gübrəsinin tətbiqinin bitkilərin inkişafı və məhsuldarlığına müsbət təsiri nəticəsində məhsuldarlıqın nəzarət variantına nisbətən 1,2-1,3 dəfə artdığı məlum olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. C.Ş.Məmmədov, F.Ə.Nəbiyev, A.G.Pirəliyev, F.D.Quliyeva, G.U.Ağayeva S.N.Mürsəlli, N.Y.Abbasova, Neft mənşəli sintetik turşular əsasında bitki boy maddələrinin alınmasının perspektivləri, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş " Müasir təbiət elmlərinin aktual problemləri" elmi-praktik beynəlxalq konfransı - Gəncə, 2017-ci il, I hissə, s. 264
2. V.M.Abbasov, C.Ş.Məmmədov, F.Ə.Nəbiyev, C.F.Sultanova. Alkanolamin əsasında bəzi kompleks duzların dənli-paxlalı bitkilərə stimullaşdırıcı kimi təsirinin tədqiqi, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr olunmuş "Müasir Biologiya və Kimyanın aktual problemləri" elmi-praktik konfransı, 2015-ci il, II-hissə, s. 344
3. Г.С.Муромцев Регуляторы роста растений основы химической регуляции роста и продуктивности растений, *Агропромиздат*, 1987, 383 с
4. C.Ş.Məmmədov, A.G.Pirəliyev, F.D.Quliyeva G.U.Zamanova, F.İ.Əhmədov, N.Y.Abbasova, Neft əsaslı sintetik turşuların suda həll olan törəmələrinin bitki toxumlarina təsirinin tədqiqi, AMEA-nın Gəncə bölməsi, *"Xəbərlər məcmuəsi"*, 1(71), s. 61

THE EFFECT OF NATURAL PETROLEUM ACIDS ON THE ANTISTATIC PROPERTIES OF DIESEL FUEL

Khayala Kasamanli

Ganja State University
xeyale.kesemenli@mail.ru

At present, extensive research is being conducted in developed industrial countries in the field of creating special-purpose substances-additives, specific-property components, and various-purpose chemicals- to protect the environment, save fuels, and improve the quality of fuels. The issue of developing technologies for the synthesis and acquisition of such substances is raised, so that they create less stress for the environment, and the compositions prepared on their basis meet modern and prospective requirements. Organic acids are widely used in research in the mentioned field. Although there are various types of organic acids, their reserves are either low or not suitable for buying quality products. From this point of view, although the mixture of natural petroleum acids obtained as a by-product from Baku oils has an advantage, the fact that it has phenol derivatives as ballast and its low reserve reduces its possibilities of use. Previously, natural petroleum acids (NPA) were obtained from the alkali treatment of kerosene and diesel distillates obtained during the processing of tank oils. Currently, since diesel distillate undergoes hydrotreatment, NPA is separated only from kerosene fraction, and its stock has been reduced by about half. It should be noted that since Baku oils are mainly naphthenic based, obtaining synthetic petroleum acids from the distillates of these oils and obtaining special purpose additives, components and composition materials based on them is an actual scientific problem, and the solution of this problem will enable the solution of a number of industrially important technical problems.

In the research study, different fractions of NPA were added to diesel fuel at 50, 75, 100 and 150 ppm and the specific electrical conductivity SEC of the received fuels was studied.

The graphical representation of the obtained results is shown in figure 1

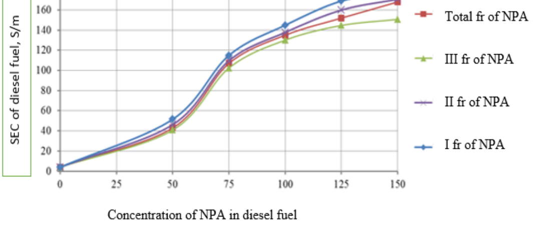

Fig. 1. Effect of NPA on the antistatic property of diesel fuel

As can be seen from the graphic curves, increasing the concentration of petroleum acids in diesel fuel from 50 ppm to 150 ppm led to an increase in

the antistatic property of diesel fuel. Based on the results, it is known that in the given viscosity intervals, depending on the boiling temperature of the acid fraction, the SEC of diesel fuel is 50 ppm 43-52 S/m for concentration, 150 ppm and for concentration it varies in the interval of 168-178 S/m. At the same time, the results show that as the boiling temperature of petroleum acids increases, their effect on the antistatic property of diesel fuel decreases. Thus, while the I fraction of NPA showed a better antistatic effect, it was observed that the antistatic effect of the III fraction was slightly lower. In addition, it was observed that the antistatic effect of the total fraction of NPA is higher than fraction III, and lower than fraction I and II, which can be explained by the fact that fraction I and II are more dominant in the total fraction.

References

1. V.M.Abbasov, T.A.Məmmədova, X.H. Kəsəmənli, Təbii neft turşularının imidazolinlərinin dizel yanacağına aşqar kimi tətbiqi. *SOCAR 1st İnternational Scientific Conference of young scientists and specialists*, 2014, s. 305
2. V.M.Abbasov, T.A.Mammadova, Kh.H.Kasamanli, et al. The application of amino- and hydroxyethyl imidazolines of petroleum acids as multifunctional additives for diesel fuel, *Journal of Advances in Chemistry*, 2015, 11(10), p.3828

BİOKÜTLƏNİN PİROLİZİ ƏSASINDA KARBOHİDROGEN QAZLARININ ALINMASI

Təranə Məmmədova, Afaq İmanova, Zülfiyyə Əliyeva,Təranə Lətifova

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
imanovaafaq@gmail.com

Ənənəvi resursların təbii ehtiyatlarının azalması, ehtiyatların bərpa olunmaması, bu yanacaq növlərinin istifadəsinin ekoloji tarazlığın pozulmasında mühüm rol oynaması günü-gündən bərpa olunan enerji mənbələrinə marağı artırmaqdadır. Bərpa olunan enerjini "təbii mənbələrdən əldə edilə bilən və özünü daim yeniləyən bir enerji mənbəyi" olaraq adlandırmaq mümkündür. Bununla bərabər, bərpa olunan enerji növləri ətraf mühitə zərər verən karbon emissiyalarının azaldılması, yerli mənbələr olduqları üçün idxal edilməyə ehtiyac duyulmaması və bu sayədə enerji məsələsində xaricdən asılılığın azaldılması kimi məqamlar baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. [1-3]

Bunları nəzərə alaraq Neft-Kimya Prosesləri İnstitutunda yerli xammalın piroliz prosesi aparılmış və araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, pambıq və qarğıdalı gövdələrinin 300^{0}C azot mühitində aparılan piroliz prosesində kömürün çıxımı 35.0-37.4% küt., qazların çıxımı isə müvafiq olaraq 65.0 və 62.6% küt. təşkil edir. Piroliz prosesinin material balansları aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl 1. Pambıq və qarğıdalı gövdələrinin piroliz prosesinin material balansları

Göstəricilər	Pambıq gövdələri	Qarğıdalı gövdələri
Götürülmüşdür. % küt.	100	100
Alınmışdır, % küt.		
Kömür	35.0	37.4
Qazlar	65.0	62

Pambıq və qarğıdalı gövdələrinin pirolizi prosesində alınan qazların tərkibi isə cədvəl 2-də təqdim edilmişdir. Cədvəldə təqdim edilən məlumatlardan görünür ki, bu prosedə alınan karbohidrogen qazların tərkibi əsasən metan və C_2-C_3 qazlarla təmsil olunub.

Cədvəl 2. Pambıq və qarğıdalı gövdələrinin pirolizi prosesində alınan karbohidrogen qazların tərkibi

Piroliz prosesində alınan qazların tərkibi, % küt.	Pambıq gövdələri	Qarğıdalı gövdələri
Karbohidrogen qazları, o cümlədən		
metan	37.41	35.12
Etan+etilen	24.41	23.56
Propan+propilen	19.61	20.14
i-butan	2.73	3.2
Buten-1	1.34	1.18
n-butan	5.65	6.3
Digərlər	10.5	8.86

Ədəbiyyat

1. P.Ghosh, V.K.Vijay, Advances in biogas valorization and utilization systems, *Bioreactors, Biotechnology*, 2020, p. 89
2. C.Charcosset, Membranes for Clean and Renewable Power Application, *Membrane Science*, 2014, p. 44
3. S.B.Amin, F.Khan, Renewable Energy Consumption and Income Inequaltity, *Comprehensive Renewable Energy,* 2022, p. 59

BİTKİ YAĞLARININ TRİQLISERİDLƏRİNİN SADƏ SPİRTLƏRLƏ TRANSEFIRLƏŞMƏ PROSESİNDƏ YENİ KATALİZATORLARIN TƏDQİQİ

Zülfiyyə Əliyeva, Təranə Məmmədova,
Afaq İmanova, Günel Allahverdiyeva
Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
zulfiya_aliyeva@inbox.ru

Bitki yağlarının triqliseridlərinin sadə spirtlərlə transefirləşmə prosesdə istifadə olunan katalizatorların seçimi ilk növbədə onların ekoloji cəhətdən daha təhlükəsiz, reaksiya məhsullarından rahat ayrılan, təkrar istifadə oluna bilən, sabunlaşma prosesindən uzaqlaşmağa imkan verməyə əsaslanmalıdır.

Bir çox ədəbiyyat araşdırmaları [1] göstərdiyi kimi, amintərkibli birləşmələr hal-hazırda transefirləşmə proseslərinin katalizatorları kimi diqqət mərkəzindədir. Bu səbəbdən Neft Kimya Prosesləri İnstitutunda difenilamin (DFA), fenilendiamin (FDA), trietilamin (TEA), i-propilamin (İPA) və üçlü-butilamin (ÜBA) katalizator kimi tədqiq olunmuş və bu katalizatorların iştirakında soya (SOY), qarğıdalı (QarY), günəbaxan (GünY), pambıq (PamY) və palma (PalY) bitki yağlarının metil, etil, i-porpil və n-butil spirtlərlə transefirləşmə prosesinin optimal şəraitləri təyin edilmişdir [2].

Sadalanmış katalizaroların miqdarlarının 1-3% (bitki yağına hesablamaya görə) dəyişməklə, yağ: spirt nisbətlərinin 1:4÷1:10 və reak-siya müddətinin 6-10 saat və reaksiya temperaturu istifadə olunan spirtlərin qaynama temperaturuna uyğun olaraq, yağ turşularının müvafiq alkil efirlərinin çıxımları təyin edilmişdir. Alınan nəticələr cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1. Pambıq yağının alkil efirlərinin spirt : yağ nisbəti 6:1 və reaksiya müddətinin 8 saat olduqda çıxımlarının katalizatorların miqdarından asılığı

Katalizatorlar	Katalizatorun miqdarı 1 % küt (yağa görə)			
	PamY alkil efirləri			
	PamY Met	PamY Et	PamY İProp	PamYBut
DFA	47,6	40,3	38,6	46,8
FDA	52,6	44,66	42,7	51,8
TEA	54,3	47,3	44,3	52,7
İPA	35,6	28,7	21,6	30,7
ÜBA	44,2	38,7	35,1	41,6
	Katalizatorun miqdarı 2 % küt			
DFA	75,4	68,7	61,8	73,8
FDA	80,5	76,4	72,4	81,2
TEA	84,6	79,6	76,7	85,7
İPA	64,3	60,8	54,6	64,7
ÜBA	75,4	70,8	68,7	76,1
	Katalizatorun miqdarı 3 % küt			
DFA	96,7	94,6	87,6	97,2
FDA	97,9	95,8	89,7	98,4
TEA	99,3	97,4	96,7	99,0
İPA	87,6	84,5	80,2	88,4
ÜBA	94,7	90,8	87,9	95,8

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, bütün sınaqdan keçirilmiş amintərkibli birləşmələrin 1% küt (yağa görə) istifadəsində alınan pambıq yağı turşularının metil (PamY Met), etil (PamY Et), i-propil (PamY İProp) və n-butil (PamY But) efirlərinin çıxımları 21,6-54,3% küt arasında dəyişir. Bu zaman maksimal çıxımlar metil və n-butil efirləri üçün fenilendiamin və trimetilamin istifadəsində müşahidə olunur. İstifadə olunan katalizatorlar sırasında yağ turşuların monoalkil efirlərinin ən az çıxımları isə İPA və ÜBA-nin istifadəsində alınır.

Ədəbiyyat

1. J. Yao, L. Ji, P. Sun [et al.], Low boiling point organic amine-catalyzed transesterification of cottonseed oil to biodiesel with trace amount of KOH as co-catalyst , *Fuel*, 2010, 89, p. 3871
2. В.М.Аббасов, Т.А.Мамедова, З.М.Алиева, Аминсодержащие комплексы в качестве катализаторов получения алкиловых эфиров триглицеридов растительных масел и их жирных кислот, *Процессы нефтехимии и нефтепереботки* , 2015, 1 (61), с. 3

DİTİOLLAR SIYRILMAYA QARŞI AŞQAR KİMİ

Günay Mustafayeva, Şəfa Kazımzadə

Aşqarlar Kimyası İnstitutu
gunay.ismayilova87@mail.ru

Ksantogen turşularının efirləri hərtərəfli öyrənilmiş maddələrdir, ancaq onların analoqları – ditiol turşularının efirləri az tanınan maddələrdir [1-4]. Bizim üçün bu sinif maddələrin alınması və aşqar kimi tədqiqi maraq doğururdu. Yapon alimləri ditiolları sintez etmək üçün həlledici kimi karbon-4-sulfiddən, xloroformdan, ya da ekvimolyar miqdarda götürülmüş $AlCl_3$-dən istifadə etmişlər [5]. Bu üsulla ditiollar ksantogen turşuları efirlərinin çevrilməsindən sintez edilmişdir. Reaksiya aşağıda verilən sxem üzrə aparılmışdır:

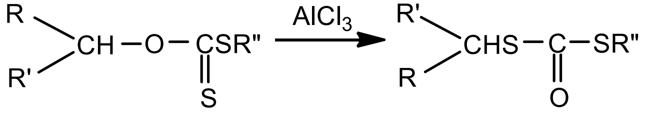

Bizim tərəfimizdən bu üsul təkmilləşdirilmişdir. Ksantogen turşularının efirləri maye halda olduğuna görə, ümumiyyətlə həlledicilərdən istifadə edilməmişdir, $AlCl_3$ isə katalitik miqdarda götürülmüşdür. Nəticədə həm zəhərli həlledicilərdən istifadə olunmamışdır, həm də son nəticədə alınan maddələrin çıxımları da artmışdır.

Alınan maddələr siyrilməyə qarşı aşqar kimi tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatlar dördkürəli sürtünmə maşınında (ЧМТ-1) ГОСТ 9490-75 üzrə diametri 12,7 mm olan ШХ-15 markalı polad kürəciklərdə (yuxarı kürəciyin fırlanma sürəti 1420 dövr/dəq) sınaqdan keçirilmişdir. Sınaq nəticələri siyrilmə indeksi ($İ_s$), böhran yükü (P_b) və qaynaq yükünün (P_q) göstəricilərindən ibarətdir.

Tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, ditiol turşularının efirləri ksantogen turşularının efirləri kimi yüksək siyrilməyə qarşı xassələrə malikdir, yalnız qaynaq yükünün göstəricisində ksantogenatların üstünlüyü nəzərə çarpır. Bunu belə izah etmək olar ki, C=S tiol qrupunun kükrd atomu çox fəaldır və qoruyucu təbəqənin yaradılmasında böyük rol oynayır. Buna baxmayaraq, ditiol turşuları efirlərinin siyrilməyə qarşı xassələri, ksantogen tur-

şuları efirlərinin xassələrindən o qədər də fərqlənmir. Çünki, ditiol karbonatlar metal səthinə karbonilin oksigeni ilə adsorsiya olunur və qoruyucu təbəqə yaradır. Ditiollar yeyilməyə qarşı xassələrə malik deyil.

Ədəbiyyat

1. В.М.Фарзалиев, Н.П.Мустафаев, Б.И.Мусаева, Н.Н.Новоторжина, Производные ксантогеновых кислот, используемые в качестве присадок к смазочным маслам, *Журнал Нефтепереработка и нефтехимия,* 2019, 7, с. 25
2. В.М.Фарзалиев, Б.И.Мусаева, Н.Н.Новоторжина, Г.Г.Исмаилова, М.Р.Сафарова, Е.С.Мустафаева, β-Гидрокси-γ-дибутиламинопропиловые эфиры алкилксантогенатных кислот в качестве присадок, улучшающих трибологические свойства масел, «*Актуальные проблемы современных естественных и экономических наук*», 2018, с. 334
3. Т.Х.Акчурина, Термическая стабильность и реакционная способность производных ксантогеновых кислот по отношению к металлам, *Журнал Нефтепереработка и нефтехимия*, 2015, 3, с. 40
4. Н.П.Мустафаев, Н.Н.Новоторжина, М.Р.Сафарова, И.Б.Гаджиева, Б.И.Мусаева, М.А.Мусаева, И.П.Исмаилов, Сера-, азот-, фосфорсодержащие соединения как противозадирные и биоцидные присадки к смазочным маслам, *Журнал Нефтепереработка и нефтехимия*, 2022, 5, с. 41
5. K.Toshinobu, H. Kazunobu, T. Tenezo, Catalytic Rearrangement of Xantates to Dithiolcarbonates, *Journal Chem. and Pharm., Bull,* 1973, 21(3), p 604

KARBAMİD-ORTOFOSFAT TURŞUSU (3:1) KOMPLEKSİNİN YENİ ALINMA ÜSULUNUN TƏDQİQİ

Vaqif Abbasov, Elmar Abdullayev, Teyyub İsmayılov, Aynur Həsənova, Rüfanə Əlizadə

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
aynurhasanova87@gmail.com

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutunda $(CO)_2NH_2$ ilə H_3PO_4-ün qarşılıqlı təsirindən alınan dikarbamidammoniumfosfat (DKAF) kompleksi neftçıxarma və neft emalı sənayeləri lay sularında və su ilə soyutma sistemləri daxilində meydana gələn korroziya hallarında istifadə edilir. Bu institutunun Təcrübə Sənaye Zavodunda istehsalı yaradılmış DKAF tərkibli (VFİKS-82) korroziya və duzçökmə inhibitoru keçmiş MDB ölkələrinin neftçıxarma sənayelərində geniş tətbiq olunmuşdur. Hətta adı çəkilən inhibitorun istehsalı üçün Başqırdıstanda Meleuz Kimya zavodunda məhsuldarlığı 20000 t/il olan qurğu da istifadəyə verilmişdir. Bu qurğuda istehsal olunan DKAF tərkibli inhibitor suda həll olan korroziya və duzçökmə inhibitoru kimi RF-nın neftçıxarma sənayesində geniş tətbiq olunmuşdur. Dikarbamidammonium fosfatın inhibitor kimi sənaye miqyasında geniş tətbiq olun-

masına baxmayaraq, onun karbamidfosfat kompleksi ancaq dəri aşılama sənayesində sınaqdan keçərək sənayedə özünə tətbiq sahəsi tapmışdır [1-6].

Təqdim olunan işdə məqsəd 3:1 $(CO)_2NH_2:H_3PO_4$ nisbətli kompleksin kavitasiya-maqnit dalğaları təsiri altında sintez edərək fiziki-kimyəvi xassələrini tədqiq etdikdən sonra onun neft emalı sənayelərində soyutma sistemlərində istifadə edilən texniki və dəniz suyu nümunələrində müqayisəli şəkildə korroziya və duzçökməyə qarşı xassələrini tədqiq edərək, ən yaxşı nəticələri sənayedə tətbiq üçün tövsiyə etməkdir.

Dəniz suyunda inhibitorsuz korroziyanın sürəti 2,36 q/m^2, texniki suda isə 1,80 q/m^2 olduğu halda, bu göstəricilərlə müqayisədə yeni üsulla alınmış inhibitorun korroziyadan və duzçökmədən əldə olunan göstəriciləri müəyyən qədər 0,35-0,25 q/m^2 qədər azalmışdır.

Hər iki halda dikarbamidfosfata 70-100 mq/l məsrəflə nəticələri sənaye əhəmiyyətli olduğu üçün onu sənaye tətbiqi üçün təklif etmək olar.

Ədəbiyyat

1. V.M.Abbasov, E.N.Efremenko, R.E.Azizov, T.A.Makhlis, S.D.Varfolomeev, Determination of minimal concentrations of biocorrosion inhibitors by a bioluminescence method in relation to bacteria, participating in biocorrosion, *Prikladnaia Biokhimiia i Mikrobiologiia*, 2005, 41(4), p. 429
2. L.Xianghong, Y.Zhang, Y.Yan, H. Juan, Lİ.Jian, W.Chen, Performance evaluation and adsorption behavior of two new mannich base corrosion inhibitors, *Journal of Chinese Society for Corrossion and protection*, 2020, 40(1), p. 31
3. W.Luntao, W.Huiru, S.Antoine, Z.Sandrine, P.Alain, S.N.rdjan, M.Philippe, Adsorption mechanism of quaternary ammonium corrosion inhibitor on carbon steel surface using ToF-SIMS and XPS, *Corrosion Science*, 2023, 213, p. 1
4. K.S.Yoganand, M.Meena, M.J.Umapathy, Corrosion inhibition efficiency of newly synthesized quaternary ammonium salt in 1M HCl, *Indian Journal of Chemical Technology*, 2022, 29, p. 68
5. В.М.Аббасов, Е.Ш.Абдуллаев, А.М.Самедов, С.Р.Магеррамов, М Н.И.урсалов, Р.М.Мамедов, Результаты исследования реагента «Каспий-Х», в качестве бактерицида-ингибитора коррозии, *Зашита от коррозии и охрана окружающей среды*, 1996, № 11-12, с.10
6. В.М.Аббасов, Е.Ш.Абдуллаев, А.М.Самедов, Новое поколение химических реагентов, *Азербайджанское нефтяное хозяйство*, 1998, 4, с.43

NEFT SƏNAYESİNDƏ ASFALTEN-QATRAN-PARAFIN ÇÖKÜNTÜLƏRİNİN KİMYƏVİ ÜSULLARIN TƏTBİQİ İLƏ ARADAN QALDIRILMASI

Mətanət Əlsəfərova, Kazım Mətiyev

SOCAR "Neftqazelmitədqiqatlayihə" İnstitutu
kazim.metiyev@socar.az

Məlumdur ki, neft quyularında asfalten-qatran-parafin çöküntülərinin (AQPÇ) ilə mübarizə istilik, kimyəvi, termokimyəvi, fiziki sahələr, mexaniki və s. üsullarla aparılır. Ən geniş yayılmış üsul isə AQP çöküntülərinin qarşısını kimyəvi reagentlərdən (inhibitorlar) istifadə etməklə alınması üsuludur. Bu məqsədlə neftlərin özlülüklərinin, donma temperaturunun aşağı salınması, neftin hasilatı, saxlanması və nəqli zamanı AQP hissəciklərinin çökməsi səbəbindən yaranan mürəkkəbləşmələrin aradan qaldırılması məqsədilə yeni "NDP-22M" reagenti işlənib hazırlanmışdır. "NDP-22M" reagenti yüksək parafinli neftlərin donma temperaturunu azaltmaqla bərabər, AQPÇ-nin qarşısını da alır. İnhibitorun tərkibinə qeyri-ionogen səthi-aktiv maddə, depressor xassəli reagent və həlledici daxildir.

"NDP-22M" reagenti neft-mədən avadanlıqlarında çökən AQPÇ-nin aradan qaldırılmasını təmin etməklə təmirlərarası müddətin (TAM) azalmasına, hasilatın artmasına zəmin yaradır. Təklif olunan yeni tərkibin- "NDP-22M" reagentinin effektivliyi, viskozimetrik metodun (Brookfield LVDV-II+ viskozimetri) istifadəsi ilə neft emulsiyalarında və susuz neftlərdə laboratoriya təcrübələri, həmçinin şüşə səthindən neft təbəqəsinin yuyulmasının kinetikasının qiymətləndirilməsinə əsaslanan yuyucu və dispersiya xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün yüksək keyfiyyətli metodların tətbiqi ilə sübut edilmişdir. İnhibitorun 20 ^{o}C temperaturda 200-300 q/t dozalarından sonra onun təsiri zəifləyir və tədricən daha yüksək dozalarda isə cüzi təsir göstərir. Alınmış nəticələrdən görünür ki, reagentin miqdarı 50-400 q/t –a qədər əlavə edildikdə səmərəlilik 30 %-dən 75 %-ə qədər artır. İnhibitorun miqdarı 400 q/t-dan artıq olduqda isə metal səthə çökən AQP çöküntüsü öz ağırlığı ilə metal səthindən çox sürətlə sürüşərək neftdə qalır. Bu onunla izah olunur ki, inhibitorun parafinli neftə 400 q/t əlavəsindən artıq əlavə olunduqda parafin çöküntüsünün strukturu və onunla metal barmaqcıq arasındakı ilişmə qüvvəsi (adgeziya) zəifləyir və çöküntü öz ağırlıq qüvvəsinin təsirindən sürüşüb düşür [1]. Adgeziya qüvvəsinin çox kəskin zəifləməsi AQP çöküntülərinin qalxan maye ilə çox asanlıqla yuyulub aparılmasına zəmin yaradır.

Mexaniki qarışıqlar AQPÇ aqreqatlarının böyüməsini stimullaşdırır və adgeziya prosesinin sürətini artırır. AQPC-nin adgeziyası metalın fiziki-kimyəvi xassələrindən, onun istilik keçiriciliyindən, səthin hamarlığından və digər amillərdən asılıdır. Neft axınının yüksək olmayan sürətində borunun daxili səthinin çıxıntılarının hündürlüyü artdıqda AQPÇ-nin adsorbsiyasının böyüməsi baş vermir. Axının sürəti artdıqca bu təsir xeyli qüvvətlənir. Neft axınının sürəti

artdıqca AQPÇ-nin adgeziyası əvvəlcə artır, maksimuma çatdıqdan sonra azalmağa başlayır. Ən yüksək adgeziya müşahidə olunan sürət adgeziya möhkəmliyi və nəql borusunun diametri ilə düz, neftin özlülüyü ilə tərs mütənasibdir. AQPÇ-nin əmələ gəlmə mexanizmi və xassələrini bilmək onun neqativ nəticələri ilə mübarizədə düzgün strategiyasının seçilməsi üçün vacibdir [2].

Reagentin aktiv əsasının tərkibinin çoxkomponentli olması səbəbindən onun emulsiya və susuz neftlərə təsirinin müxtəlif mexanizmləri nəzərdən keçirilmişdir. İnhibitorun səthi aktiv və polimer komponenti arasındakı sinergetik təsir, müxtəlif neftqazçıxartma idarələrindən (NQÇİ) götürülmüş emulsiya və susuz neftin özlülüyünün effektiv azalması ilə təsdiqlənir.

Ədəbiyyat

1. B.A.Suleymanov, A.M.Samedov, M.E.Alsafarova, A.F.Akperova, Reagents for deep desalting of oil, *Oilfield engineering*, 2019, 3, p.52
2. А.Ф.Ахметов, Е.В.Герасимова, В.Ф.Нуриазданова, Анализ лабораторных методик определения эффективности растворителей асфальто-смолопарафиновых отложений, *Башкирский химический журнал*, 2008, 1, с. 65

BİOKÜTLƏNİN TERMOKATALİTİK ÇEVRİLMƏSİ

Vaqif Abbasov[1], Təranə Məmmədova[1], Təranə Lətifova[1] , Qərənfil Əhmədova[2]

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu[1]
Bakı Ali Neft Məktəbi[2]
qerenfil.ehmedova@bhos.edu.az

Neft ehtiyyatlarının tükənməsi, eyni zamanda onların istifadəsində müşahidə olunan ekoloji gərginlik neft xammalına alternativ olan xammal növlərinə keçidi zəruri edir. Birinci növbədə bu keçid avtomobil yanacaqları üçün nəzərdə tutulsada, hazırda artıq neft kimya sənayesinin bütün istiqamətləri üçün əhəmiyyətlidir. Belə xammal növlərindən biri də ikinci nəsl bioyanacaq və digər məhsulları almağa imkan verən oduncaq xammalıdır, hansı ki hər iqlim şəraitinə uyğun eytiyyatları olduqca çoxdur və bir çox hallarda tullantı kimi əmələ gəlir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq təqdim edilən işdə oduncaq əsasında hidrogen və karbohidrogen qazlarının əldə edilməsi məqsədilə fistıq yonqarı və şam talaşasının azot mühitində 400 ^{o}C temperaturunda, maqnetid və HR-538 hidrogenləşmə kataluzatorlarının iştirakında termokatalitik çevrilməsi tədqiq olunub.

Müəyyən edilib ki, bu şəraitdə aparılan termokatalitik prosesdə maye məhsulların çıxımı 36,9-38,2 % küt, qazların çıxımı 27,4-28,0% küt, koksun çıxımı isə 33,8-35,1% təşkil edir.

Təyin edilib ki, fistıq yonqarı və şam talaşasının termolatalitik prosesindən alınan qazların tərkibində hidrogenin midarı müvafiq olaraq 25,6-

31.4% küt., karbon monooksidin miqdarı isə 10,4-14,4; küt. təşkil edir. Bu zaman Karbohidrogen qazların tərkibi əsasən metan (13,9-14,3% küt) və C_{3+} qazları ilə (17,0-18,8% küt) təmsil olunur (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Fıstıq yonqarı və şam talaşasının termolatalitik prosesindən alınan qazların tərkibi

Prosesdə alınan qazların tərkibi, % küt	Fıstıq yonqarı		Şam talaşası	
	Katalizatorlar iştirakında			
	maqnetid	Maqnetid + HR-538	maqnetid	Maqnetid + HR-538
CO	12,8	10,4	14,4	13,1
CO_2	8,2	8,6	7,9	8,5
H_2	28,1	25,6	31,4	28,6
Karbohidrogen qazları, O cümlədən	50,5	55,4	46,3	49,8
metan	14,2	13.9	14,0	14,3
C_{2+}	10.6	9,8	10,1	8,8
C_{3+}	18.8	17,9	17,0	17,4
C_{4+}	6,9	13,8	5,2	9,3

Ədəbiyyat

1. T.N.Veziroglu, S.Sahin, 21st century's energy: hydrogen energy system, *Energy Convers Manage*, 2008, 49, s. 1820
2. M.Balat, Potential importance of hydrogen as a future solution to environmental and transportation problems, *International Journal of Hydrogen Energy,* 2008, 33, s. 4013
3. IK Kapdan, F.Kargi, Bio-hydrogen production from waste materials, *Enzyme Microbial Technology,* 2006, №38, s.569

РЕАГЕНТЫ ДЛЯ ОБЕССОЛИВАНИЯ НЕФТИ

Метанет Алсафарова, Казим Матиев, Атамали Самедов

НИПИ «Нефтегаз», SOCAR
kazim.metiyev@socar.az

Известно, что проблема отложения солей становится особенно актуальной в случае совместной добычи нефти и воды. Источником выделения солей являются пластовые воды, добываемые совместно с нефтью, в которых в результате изменения температуры и давления, содержания неорганических веществ оказываются выше предела насыщения промысловых вод малорастворимыми солями щёлочноземельных металлов, в частности, карбонатом и сульфатом кальция, солями магния, бария и стронция [1].

В настоящее время с проблемой солеотложения сталкиваются при эксплуатации многих скважин, что приводит к большим потерям дебитов. Для предотвращения выпадения в осадок солей применяется множество методов, значительную часть которых составляют химические методы защиты, такие как обработка скважины, путем закачки расчетного количества ингибитора солеотложения в затрубное пространство, обработка призабойной зоны продуктивного пласта путем продавки расчетного количества ингибитора в пласт добывающей скважины при проведении текущего и капитального ремонтов скважин [2].

В лабораторных условиях проведены исследования по оценке эффективности ингибиторов солеотложений зарубежного производства «Рандим-4021» и ингибиторы солеотложения местного производства «КД-7» и «ВФИКС-82. Тестирование ингибиторов минеральных отложений «Рандим-4021» «КД-7» и «ВФИКС-82» проводились на (модели) пластовой воды месторождения «Бахар Энержи». Лабораторные исследования ингибиторов проводились трилонометрическим методом по разности содержания ионов кальция в образцах с добавлением и без добавления ингибитора солей.

Результаты лабораторных исследований показали, что с увеличением концентрации химических реагентов «Рандим-4021», «КД-7» и «ВФИКС-82» защитный эффект ингибирования солеотложения повышается. В целом по результатам тестирования наиболее эффективными ингибиторами солеотложения в условиях месторождения «Бахар энерджи» оказались «КД-7» и «Рандим-4021».Однако, наименьшим защитным действием для ингибитора против образования минеральных солей проявляет реагент ВФИКС-82. Защитный эффект последного достигает не более 35,0% при дозировке не менее 50 мл/дм^3.

Результаты лабораторных исследований дают основания для рекомендации химических реагентов против образования минеральных солей для проведения опытно-промышленных испытаний.

Литература

1. Б.А.Сулейманов, А.Д.Ага-заде, А.М.Самедов, М.Э.Алсафарова, А.Ф.Акперова Реагенты для глубокого обессоливания нефти, Нефтепромысловое дело, научно-технический журнал, Москва, 3, 2019, с. 52
2. А.Д.Ага-заде, А.М.Самедов, Х.И.Гасанов, М.Э.Алсафарова, Исследование ингибирующих свойств новых реагентов солеотложения, *Химическая технология и экология в нефтяной и газовой промышленности*, 2019, 2, с. 23

ПОЛУЧЕНИЕ ТОПЛИВНЫХ УГЛЕВОДОРОДОВ НА ОСНОВЕ ПОЛИЦИКЛАНОВ

Санан Алиев, Ариф Гасанов, Ильгар Аюбов, Ляман Абдуллаева

Институт Нефтехимических процессов
ilgar.ayyubov@mail.ru

Известно, что полицикланы обладают рядом специфических свойств, что создает весомые предпосылки для их применения в качестве компонентов топлив. Среди таких полициклических углеводородов особо следует отметить тетрагидродициклопентадиен, который образуется в результате полного гидрирования дициклопентадиена.

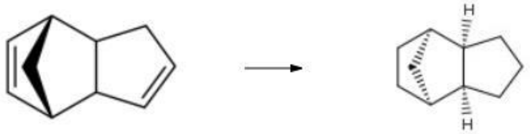

Обычно эту реакцию проводят при нагревании до температур 100-140^{0}C в присутствии катализатора, в качестве которого могут использованы соединения палладия, платины, никеля, рутения, реже меди [1].

Тетрагидродициклопентадиен существует в двух формах: эндо- и экзо-изомеров. Экзо-тетрагидродициклопентадиен (экзо-ТГДЦПД;: экзо-трицикло[5.2.1.0^{2,6}]декан) характеризуется низкой токсичностью, низкой температурой замерзания (-79 ^{o}C), низкой вязкостью, удовлетворительной стабильностью при длительном хранении и большим объемным содержанием энергии или теплотворной способностью. Его можно широко использовать в качестве прокатного масла, порошков смолы, смазочных масел и растворителя для красок, разбавителя для поверхностно-активных веществ, воска и моющих средств для полупроводников. Более того, экзо-ТГДЦПД является основным компонентом высокоэнергетического топлива, называемого JP-10 — широко используемое топливо для небольших ракет. В настоящее время экзо-ТГДЦПД коммерчески производится в двухэтапном процессе. На первом этапе дициклопентадиен (ДЦПД) гидрируется в эндо-ТГДЦПД либо периодически, либо реактор непрерывного действия. На втором этапе эндо-ТГДЦПД изомеризуется в экзо-ТГДЦПД в реакторе периодического действия, катализируемом кислотами. В результате очевидных недостатков жидких кислот и хлорида алюминия, последние работы посвящены цеолитам и гетерополикислотам для реакции второй стадии. В этой работе [2] описан одноэтапный процесс преобразования ДЦПД в экзо-ТГДЦПД в непрерывно-проточном реакторе с неподвижным слоем, впервые использованный на основе разработка высокоэффективного бифункционального катализатора.

Целью наших исследований является проведение гидрирования дициклопентадиена в умеренных условиях: 100-120⁰С, начальном давлении водорода – 5 атм., в присутствии катализатора Ni/Cr_2O_3 в реакторе непрерывного действия для получения соответствующих тетрагидродициклопентадиенов, являющихся потенциальными компонентами реактивных топлив.

Литература

1. P.Tamizhdurai, A.Ramesh, P.Krishnan, V.L.Mangesh, Hydrogenation of dicyclopentadiene into endo-tetrahydrodicyclopentadie over supported different metal catalysts, *Microporous and Mesoporous Materials*, 2019, 29(32), p. 109678
2. W.Wang, L.Zhong-Wen, L.Jian, L.Zhao-Tie L, Bifunctional Catalyst for the One-step Continuous Synthesis of exotetrahydrodicyclopentadiene from Dicyclopentadiene, *Reports of Shaanxi Normal University*, 2007, 1, p. 1

ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ПРИМЕНЕНИЮ ИНГИБИТОРОВ С ЦЕЛЬЮ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ СОЛЕОТЛОЖЕНИЯ

Нурлан Халилов

НИПИ «Нефтегаз», SOCAR
nurlan.xalilov1@gmail.com

В процессах нефтепереработке осложняющим фактором является образование сложных солевых осадков в системах сбора, транспорта и подготовки нефти. По преимущественному содержанию в отложениях неорганических солей определенного вида выделяются две группы солей: карбонаты и сульфаты кальция и магния. Наиболее эффективным средством борьбы с солеотложением является применение ингибиторов. Ингибиторы солевых отложений по характеру и механизму действия на пересыщенные растворы подразделяются на реагенты «порогового» и смешанного действия а также реагенты комплексообразователи Применение химических реагентов является наиболее эффективным и технологичным способом предотвращения отложений неорганических солей [1].

Одним из основных требований, которые должны предъявляться к ингибиторам солеотложения, являются его адсорбционно-десорбционные свойства. Исходя из этого, для улучшения адсорбционно-десорбционных характеристик ингибитора солеотложения необходимо использовать реагенты, снижающие межфазное натяжение на границе нефть-ингибирующий раствор. Приготовленные реагенты за счет адсорбционно-десорбционных характеристик действуют в качестве ингибитора солей длительное время, и проявляют высокую эффективность [2].

Ингибиторы не только удаляет солевые отложения в трубах насос-компрессора, но и повышает эффективности защиты нефтепромыслового оборудования и трубопроводов от минеральных отложений [3].

Целью настоящей работы является сравнительное исследование реагентов на основе азотсодержащих соединений и исследование их в качестве ингибиторов солеотложения.

В лаборатории было проведено сравнительное исследование с ингибиторовами: моноэтанол-аммонийфосфат, диэтанол-аммонийфосфат и триэтанол-аммонийфосфат. Тестирование ингибиторов минеральных отложений проводились на модели пластовой воды Производственное Обьединение “Азнефть”

Лабораторные исследования ингибиторов проводились трилонометрическим методом по разности содержания ионов кальция и магния в образцах с добавлением и без добавления ингибитора солей. пластовая вода имеет невысокую минерализованность и относится к хлор кальциевое типа.

Ингибиторы на основе азотсодержащих соединений являются более широко распространенными. В ходе исследований лабораторными испытаниями доказано превосходство триэтанол-аммонийфосфат над другими ингибиторами.

Эффективность ингибирования солеотложений иссле-дуемых реагентов различается, но всегда прямо пропорционально зависят от дозировки.

Установлено, что ингибиторы для отложений минеральных солей при расходе 20-30 мг/л проявляют высокую эффективность для предотвращения отложений минералных солей в пластовых водах. Защитный эффект ингибирования в этих случаях составляет 65.2-80.1%. Подача триэтанол-аммонийфосфата в пластовую воду при расходе 20-30 мг/л приводит к высокому защитному эффекту (71.2-80.1%) по сравнению с другими ингибиторами.

Литература

1. M. Crabtree, D. Eslinger, P. Fletcher, M. Miller, A. Johnson, G. King, Fighting-Scale: Removal and Prevention, *Oilfield Review*, 1999, 11, 3, p. 30
2. Kh.I.Hasanov, N.N.Khalilov, Development and study of inhibitor to prevent inorganic salts deposition, *Chemical problems*, 2022, 2(20), s. 175
3. Э.Г.Шахбазов, Х.И.Гасанов, Н.Н.Халилов, Наносодержащие ингибиторы солеотложения на основе этаноламмонийфосфатов, *SOCAR Proceedings*, 2022, 2, s. 67

ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ПРИ СМЕШИВАНИИ КЕРНА С РАЗНЫМИ ВИДАМИ ВОДЫ

Нурлан Халилов, Гасым Аббасов, Лала Талыбзаде, Лала Гурбанзаде

НИПИ «Нефтегаз», SOCAR
nurlan.xalilov1@gmail.com

Одним из важнейших этапов изучения нефтегазового потенциала месторождений, оценки качества и объёма запасов углеводородов, планирования дальнейших геологоразведочных работ является качественный отбор и анализ кернового материала с целью получения максимально возможной информации о структурно-текстурных особенностях породных образований [1].

Керн-это каменная летопись истории Земли. Поиск, разведка и дальнейшая разработка любого месторождения начинаются с изучения керна. Вопросы изучения и сохранения керна как важнейшего документа остаются актуальными и сегодня [2].

Целью настоящей работы является изучения керна с гидрохимическими исследованиями. Для изучения этого процесса в лаборатории были проведены гидрохимические исследования образцов, полученных путём смешивания керна с различными типами воды. Первоначально были изучены физико-химические свойства воды Каспийского моря и технической воды [3]. Затем образцы керна измельчались и смешивались с различными типами воды (водой Каспийского моря, технической и дистиллированной). Лабораторные анализы проводились через разные промежутки времени (3, 10 и 28 дней).

Результаты анализа технической воды свидетельствуют о том, что её плотность составляет 1,0130 г/см^3, а минерализация - 21436 мг/л. Согласно классификации В.А.Сулина вода относится к сульфатно-натриевому типу (СН). Проведенный лабораторией физико-химический анализ морской воды показал, что плотность воды составляет 1,0087 г/см^3, а ее минерализация - 14650 мг/л. Согласно классификации В.А. Сулина вода относится к СН типу.

Исследования, проведенные на смесях керна с разными видами воды, позволили сделать несколько важных выводов о физико-химических процессах, происходящих при их смешивании.

Первое, что было выявлено, это то, что в смеси дистиллированной воды и керна происходит увеличение количества ионов Na^++K^+, Ca^{2+} и HCO_3^-, а наличие ионов Cl^- является показателем растворимости керна в воде. Смешивание керна с технической водой также вызывает увеличение количества ионов Na^++K^+, Ca^{2+}, HCO_3^- и SO_4^{2-}, но в то же время наблюдается уменьшение количества ионов Mg^{2+}, Cl^-, $HB_4O_7^-$ и $RCOO^-$. При сме-

шивании с морской водой также происходит увеличение количества некоторых компонентов и уменьшение других.

При анализе растворов, полученных из смесей образцов керна с различными типами воды, было обнаружено, что смешивание с дистиллированной водой приводит к растворению ионов Na^{+}+K^{+}, Ca^{2+}, Cl^{-}, HCO_3^{-} и других компонентов, что приводит к уменьшению массы керна более чем на 2,0%. Смешивание образцов керна с технической водой также вызывает увеличение массы примерно на 1,0% за счет разложения некоторых компонентов в результате их взаимодействия. В случае с морской водой масса керна уменьшилась более чем на 1,0%.

Проведенный физико-химический анализ растворов позволил определить расчетные значения растворимых солей и их количество, исходя из содержания ионов. В дистиллированной воде растворяются соли NaCl, $NaHCO_3$ и $Ca(HCO_3)_2$. В технической воде растворяются соли NaCl, Na_2SO_4, $NaHCO_3$ и $Ca(HB_4O_7)_2$, а осаждаются соли $MgSO_4$, $Mg(HCO_3)_2$, $Mg(RCOO)_2$ и $Mg(HB_4O_7)_2$. В морской воде растворяются соли, такие как Na_2SO_4, $CaSO_4$ и $Ca(HCO_3)_2$, в то время как соли NaCl, $MgSO_4$, $Ca(RCOO)_2$ и $Ca(HB_4O_7)_2$ выпадают в осадок.

Таким образом, проведенные исследования доказывают, что смешивание керна с различными видами воды вызывает определенные физико-химические процессы, в результате которых происходит растворение и осаждение различных солей. Эти результаты могут иметь значительное практическое применение при проведении анализа и определении состава различных растворов.

Литература

1. И.Ш.Усманов, Совершенствование организации исследования керна -основа оптимизации геологического моделирования и геологоразведочных работ, *Нефтяное хозяйство*, 2006, 4, с. 16
2. А.В.Кальчева, Керн-основной источник получения геологической информации, *Георесурсы*, 2009, 3(31), с. 23
3. Г.А.Аббасов, Н.Н.Халилов, Л.М.Талыбзаде, Л.Б.Гурбанзаде, Изучение физико-химических свойств пластовых вод и вод другого происхождения, *Нефтяное Хозяйство*, 2022, 11, с. 10

DİZEL YANACAQLARININ ALINMASINDA MÜASİR TƏLƏBLƏR

Təranə Məmmədova, Aytən Tağıyeva, Sevil Əliyeva, Sana Əhməd

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
ayten_tagiyeva97@mail.ru

Avtomobil nəqliyyatının inkişafı ətraf mühitin çirklənmə səbəblərindən biridir. Şəhərlər, yaşayış yerləri böyüdükcə nəqliyyat problemi kəskin hal alır. Bəzi şəhərlərdə nəqliyyat vasitələrinin buraxdığı qazlar hava çirkləndirən qazların 68-80%-ni təşkil edir.

Müasir dövrdə həm avtomobil yanacaqlarının keyfiyyətinə, həm də onların yanma məhsullarına sərt ekoloji tələblər tətbiq olunur. Dizel yanacaqları üçün bu ilk növbədə yanma prosesini tənzimləyən yanma modifikatorlarına aiddir. Bu cür yanma modifikatorlar kimi müxtəlif mürəkkəb efirlər istifadə olunur [1-3].

Dizel yanacaqlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətin-də yanacaqların müxtəlif maddələr ilə təmizlənməsi və sonradan onlara alternativ mənbələr əsasında alınan tərkibində müxtəlif oksigenli birləşmələr saxlayan maddələrin əlavə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsp edir.

Bu işin aparılmasında əsas məqsəd tərkibində aromatik karbohidrogenlər saxlamayan dizel yanacağının əldə edilməsi (ADY) və sonradan onlara oksigen tərkibli birləşmələrin əlavə edilməsi ilə kompaundların alınmasıdır. Təqdim edilmiş işdə əmtəə dizel yanacağı aromatiksizləşdirilmiş və daha sonra pambıq yağının butil efirləri (PYBE) ilə 5-20% li kompaundları alınıb analizlər edilərək, dizel yanacağı üçün qoyulan tələblərə uyğunluğu yoxlanmışdır Bu işdə rafinə olunmuş PYBE sintezi transefirləşmə prosesi nəticəsində, qarışdırıcı, əkssoyuducu, damcılayıcı qıf və termometrlə təhciz olunmuş dörd boğazlı kolbada aparılmışdır.

Cədvəl 1. Aromatiksizləşmiş dizel yanacağının PYBE ilə 10%-li kompaundlarının fiziki-kimyəvi xassələri.

Gösəricilərin adı	EN-590(2004)	ADY	ADY + PYBE 10%
Kin. Özlülük, mm^2/san	2,0-6,0	3,00	4,1
Sıxlıq, kq/sm^3 , 20^{0}C	860,0	826,4	821,5
Donma temperaturu,^{0}C	-10(-35)*	-30	-28
Alışma temperaturu,^{0}C	55	72	82
Bulanma temperaturu,°C,çox olmamalı	-25(-10)*	-21	-18
Yod ədədi, yod q/100q	6	0,30	5,0
Küllülük, %	-	-	yoxdur
Sınma əmsalı, 20^{0}C	1,4587	1,4587	1.4581
Ümumi kükürd, %	0,005-0,001	0,0025	0,0022
Aromatik karbohidrogenlərin miqdarı, % küt.	15,0	1,0	1›
Turşuluq mgKOH/100gr	5	0,20	0,40
Setan ədədi	51	46	46,5
100 sm^3 yanacaqda qətranın faktiki miqdarı, mq, çox olmamalı	25	18	17,0

Verilmiş nəticələrdən görünür ki, aromatiksizləşmiş dizel yanacaqlarına pambıq yağının alınmış butil efirlərinin 5-20%-ni daxil etdikdə alınmış kompaundların keyfiyyət göstəricilərinə müsbət təsir edir, buda EN-590 (2004) standartının tələblərinə praktiki olaraq tam uyğundur və Avro-4, Avro-5 standartlarına çatır.

Ədəbiyyat:

1. М.И.Рустамов, В.М.Аббасов, Т.А. Мамедова, Экологическое состояние Земли и альтернативные источники энергии, *Элм*, 2008, 717 с.
2. RAI.Abou-Shana, J.H.Hwang, Y. Cho, Characterization of microalgal species isolated from fresh water bodies as a potential source for biodiesel production, *Appl Energy*, 2011, 88(10), p. 3300
3. M.R. Avhad, J.M. Marchetti, A review on recent advancement in catalytic materials for biodiesel production, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2015, 50, p. 696

INVESTIGATION OF THE ISOMERIZATION PROCESS OF PRIMARY REFINING GASOLINE WITH THE PARTICIPATION OF 3 % NiO / γ-Al_2O_3•ZrO_2 CATALYST

Farida Babayeva, Sahib Yunusov, Rena Ahmedova, Turac Suleymanova, Rahim Babali, Zemfira Ibrahimova

Institute of Petrochemical Processes
rena_ax@rambler.ru

In recent decades, the problem of the production of ecologically clean fuel components in the world has remained important. It is known that along with the reduction of harmful waste, increasing the octane number of the fuel is also an important issue. One of the important areas of obtaining high-octane gasoline is the preparation of catalysts for isomerization of C_6-C_7 hydrocarbons and the development of the scientific basis of the process [1, 2].

Thus, to increase the amount of iso-structured compounds in gasoline, a γ-Al_2O_3•ZrO_2-based catalyst was synthesized using the sol-gel method [3] 3% of NiO was placed in its pores by the impregnation method. The physicochemical properties of the synthesized catalyst were studied using modern analysis methods (RFA, SEM, elemental analysis).

The process of isomerization of primary gasoline on this catalyst was studied in the temperature range of 150 °C - 250 °C, at the rate of 1-hour^{-1} volume of raw material supply. As a result of the process, it was determined that the nickel catalyst based on γ-Al_2O_3•ZrO_2 shows a certain activity in the process of isomerization of straight gasoline. Thus, the amount of isomers in gasoline in the specified temperature intervals is 37.8 cubic meters. % was observed, which is 10% more compared to the initial raw material (this indicator is 28.1 % in the initial raw material).

Chromatographic analysis of samples taken from the stream at different times during the process at 200 ºC showed that the amount of isomers increased to 45 cubic meters. % determined.

Thus, the optimum temperature of the isomerization process of straight gasoline carried out on a catalyst based on 3% NiO / γ-Al_2O_3•ZrO_2 was assumed to be 200 ºC.

References

1. V.A.Chuzlov, E.D.Ivanchyna, Yu.A. Smolyanova, K.V.Molotov, Analyzing the efficiency of the use of catalysts in the process of isomerization of light gasoline fractions by the method of mathematical modeling, *Chemistry in the interest of sustainable development*, 2017, 25, p. 449
2. F.A.Babayeva, S.H.Yunusov, Z.M.Ibrahimova, and etc, Process of isomerization of n-hexane fraction with the participation of nano-sized catalysts Al2O3 / ZrO2, *Global Science: prospects and innovations proceedings of II international scientific and practical conference*, 2023, p. 200
3. Z. Ibrahimova, H. Ibrahimov, R. Babali, R. Ahmadova, Synthesis of ZrO2 nanoparticles by sol-gel method, *Modern problems of theoretical and experimental chemistry devoted to the 90th anniversary of academician Rafiga Aliyeva*, 2022, 1, p. 250

ОКСИДНЫЕ СИСТЕМЫ ДЛЯ НИЗКОТЕМПЕРАТУРНОГО ОКИСЛЕНИЯ МОНООКСИДА УГЛЕРОДА, ПОЛУЧЕННЫЕ ЗОЛЬ-ГЕЛЬ МЕТОДОМ С АВТОГОРЕНИЕМ

Гюнель Азимова

Институт катализа и неорганической химии
ezimova2015@gmail.com

Применяемые в настоящее время на транспорте и в промышленности катализаторы нейтрализации выбросов монооксида углерода на основе благородных металлов наряду с высокой каталитической активностью при относительно невысоких температурах, в то же время очень дорогие. Поэтому разработка различных методов синтеза активных катализаторов окисления монооксида углерода, состоящих из простых и сложных оксидов для замены благородных металлов, не теряет своей актуальности. Одним из перспективных методов синтеза катализаторов является золь-гель метод с горением. В последние годы появилось немало работ, посвященных синтезу многокомпонентных оксидных систем, в том числе со структурой шпинелей, золь-гель методом с горением, которые используют в различных реакциях, в том числе и окислении моноксида углерода в диоксид. К наиболее изучаемым катализаторам реакции окисления монооксида углерода в диоксид относятся катализаторы на основе оксидов кобальта, марганца, меди [1-2].

Нами осуществлен синтез катализаторов на основе оксидов кобальта, меди и марганца золь-гель методом с горением и изучена их каталитическая активность в реакции низкотемпературного окисления моно-

оксида углерода в диоксид. Синтезированы двойные оксиды Co-Mn, Cu-Mn. Рентгенофазовый анализ продуктов был проведен на автоматическом дифрактометре «D 2Phazer» фирмы Bruker с источником CuKα-излучения. ИК-спектры были сняты на спектрометре FTIR Alfa фирмы Bruker. Рентгенофазовым анализом показано, что в полученных системах наряду с бинарными оксидами шпинелевого типа ($CoMn_2O_4$, $CuMn_2O_4$) образуются также оксиды кобальта, марганца и меди. Количество манганита, образующегося во всех системах, больше, чем оксидов, и составляет 48-69%. Окисление CO проводили проточным методом при соотношении CO:воздух=1:(3-5), объемной скорости 6000-12000 час$^{-1}$. Анализ проводили на хроматографе ЛХМ, в двух колонках с сорбентами CaA и поропак Q.

Эксперименты показали, что двойные системы проявляют высокую каталитическую активность в низкотемпературном окислении монооксида углерода. Так, на катализаторе Co-Mn=1:1, монооксид углерода полностью превращается в диоксид при 140-150^{0}C.

Системы Cu:Mn с исходным соотношением металлов 1:1 и 2:1 могут проводить реакцию окисления монооксида углерода при еще более низких температурах. Так, на катализаторе Cu:Mn=1:1 100%-ная конверсия монооксида углерода была достигнута при температуре 120^{0}C, а на катализаторе с соотношением Cu:Mn=2:1 – при температуре 110^{0}C. На всех катализаторах полная конверсия монооксида углерода достигается в начальные 4-5 минут реакции.

Энергия активации реакции окисления CO на исследованных оксидных системах, найденная по уравнению Аррениуса, лежит в интервале 25-33 кдж/моль.

Полученные результаты показывают возможность получения активных в низкотемпературном окислении монооксида углерода многокомпонентных оксидных катализаторов технологически простым золь-гель методом с горением, преимуществами которого являются низкие энергетические затраты, короткое время синтеза, отсутствие необходимости использования дорогостоящего оборудования, одностадийное превращение исходных материалов в конечные продукты с использованием химической энергии реакции.

Литература

1. N.K.Soliman, Factors affecting CO oxidation reaction over nanosized materials, *Journal of Materials Research and Technology,* 2019, 2, p. 2395
2. S.Dey, N.S.Mehta, Selection of Manganese oxide catalysts for catalytic oxidation of carbon monoxide at ambient conditions, *Resources, Environment and Sustainability,* 2020, 1, p. 100003

SANQAÇAL-DƏNİZ, DUVANNI-DƏNİZ YATAQLARININ 666 SAYLI QUYU NEFTİNİN DAR FRAKSİYALARININ OPTİKİ AKTİVLİYİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Yusurə Abdullayeva, Eldar Məmmədbəyli,
Kəmalə Əfəndiyeva, Kamilə Həsənova, Səyalı Əliyeva

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
eldar_mamedbeyli@mail.ru

Optiki aktivlik neftin ən mühüm xassələrindən biridir və onun üzvi mənşəyinin sübutu çoxdan tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Neftin tərkibinin optiki aktivliyinin öyrənilməsi həm praktiki həm də nəzəri cəhətdən çox aktualdır [1]. Neftin əmələ gəlməsi haqqında irəli sürülən nəzəriyyələrin təsdiqində onun optiki aktivliyinin öyrənilməsi önəmli yer tu-tur. Təqdim olunan tezis Sanqaçal-dəniz, Duvannı-dəniz yataqlarının 666 saylı quyu neftlərinin optiki aktivliyinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə yeni quyu nefti ümumi üsullarla təmizlənmiş və destillə yolu ilə fraksiyalara ayrılmışdır. Əldə olunan fraksiyaların fiziki kimyəvi göstəriciləri təyin olunmuşdur. Alınan nəticələr cədvəl 1-də verilir.

Cədvəl 1. 666 saylı yeni quyu neftinin dar fraksiyalarının fiziki-kimyəvi göstəriciləri

№	Fraksiyalar, ºC	n_D^{20}	ρ, q/sm^3
I	150 – 200	1.4490	0.8212
II	200 – 250	1.4554	0.8442
III	250 – 300	1.4711	0.8641
IV	300 – 350	1.4851	0.8711
V	350 – 400	1.4902	0.8831
VI	>400	1.5038	0.8893

Sonradan ayrılmış bu fraksiyaların optiki aktivliyi polarimetrik üsulla tədqiq edilmişdir. Alınmış nəticələr cədvəl 2-də təqdim olunur.

Cədvəl 2. 666 saylı yeni quyu neftinin optiki aktivliyinin tədqiqi

№	Fraksiyaların qaynama həddi, ºC	Dalğa uzunluğu, nm, $[\alpha]_D^{20}$, dərəcə
I	150 – 200	0
II	200 – 250	+0.19
III	250 – 300	+0.61
IV	300 – 350	+0.79
V	350 – 400	+0.87
VI	>400	0

Cədvəldən göründüyü kimi bütün fraksiyalar işığın polyarizə müstəvisini sağa (+) fırladır. Fraksiyaların qaynama həddi artdıqca onların xüsusi fırlanma bucağının ($[\alpha]_D^{20}$) qiyməti artır.

Ədəbiyyat

1. F.İ.Səmədova, E.H.Məmmədbəyli, B.Ə.Hüseynova, F.Z.Əliyeva, Azərbaycan neftlərinin optiki fəallığı, *Azərbaycan neft təsərrüfatı*, 2011, 2, s. 52

ПОЛУЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНЫХ ДИЗЕЛЬНЫХ ТОПЛИВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КИСЛОРОДСОДЕРЖАЩИХ ДОБАВОК

Тарана Маммадова[1], Шебнем Айдынова[1], Эльнура Мамедова[1], Гюнель Аллахвердиева[1], Натаван Самадова[2]

Институт Нефтехимических Процессов [1]
Бакинская Высшая Школа Нефти[2]
shebnem.ajdynova@mail.ru

Одной из глобальных проблем современности является получение экологически безопасных дизельных топлив (ДТ) [1]. Решением этой проблемы является очистка ДТ от его вредных компонентов, таких как, ароматических, серо- и азотсодержащих углеводородов. Это с одной стороны приводит к получению ДТ высшего экологического стандарта с низким или нулевым содержанием вредных компонентов, а с другой стороны уменьшает ресурсы топлива и ухудшает его смазывающие свойства.

В настоящее время для восполнения ресурса топлива и для улучшения его смазывающих свойств, применяются кислород-содержащие добавки растительного происхождения, так называемые биодизельные топлива, которые считаются наиболее перспективными альтернативами ДТ [2].

В данной работе нами были получены 5-10%-ные компаунды на основе деаромазированной дизельной фракции (ДДФ) и этиловых эфиров жирных кислот соевого масла (ЭЭЖКСМ). Изучены физико-химические свойства полученных компаундов, данные которых представлены в таблице.

Таблица. Физико-химические свойства 5-10%-ных компаундов деароматизированной дизельной фракции с этиловыми эфирами жирных кислот соевого масла

Показатели	EN-590 (2004)	ДДФ	Компаунды на основе ДДФ и ЭЭЖКСМ	
			5%	10%
Кинематическая вязкость при 40°С, мм²/с, не более	2,0-6,0	3,10	3,14	3,19
Плотность при 20°С, кг/м³, не более	860,0	842,5	845,0	847,2
Температура застывания, °С, не более	-10(-35)	-17	-16	-15
Температура вспышки в закрытом тигле, °С, не менее	55	74	78	80

Йодное число, г йода на 100 г, не более	6	0,0	3,2	3,5
Массовая доля серы, %, не более	0,0350	0,0255	0,0242	0,0230
Кислотность, мг КОН/100г, не более	5	0,24	0,25	0,26
Содержание ароматических углеводородов, %	-	0,0	0,0	0,0
Цетановое число, не менее	51	47	49	52
Диаметр пятна износа, мм	0,460	0,765	0,415	0,400

Как видно из таблицы, добавление в состав ДДФ ЭЭЖКСМ в количестве 5-10% благоприятно сказывается на качественных показателях полученных компаундов. Так, наблюдается увеличение температуры вспышки на 4-6°С и цетанового числа на 2-5 пунктов. Кроме того, в 5% и 10% компаундах уменьшается содержание серы до 0,0242% и 0,0230% и диаметр пятна износа до 0,415 мм и 0,400 мм соответственно. Все остальные показатели остаются в соответствии стандарта EN-590 (2004) на ДТ. Т.о. исходя из полученных результатов, ЭЭЖКСМ могут быть использованы в качестве кислородсодержащей добавки для получения экологически безопасного дизельного топлива.

Литература

1. М.М. Мовсумзаде, И.М. Ахмедов, Л.Р. Махмудова, Н.А. Алиев, Х.А. Иманова Разработка топливных композиций на базе биодизельных и дизельных топлив, улучшающих эксплуатационные свойства дизельных двигателей, *Нефтепереработка и нефтехимия*, 2015, 9, с. 40
2. Н.К. Кондрашева, А.М. Еремеева, К.С. Нелькенбаум Разработка отечественной технологии получения высококачественного экологически чистого дизельного топлива, *Изв. вузов. Химия и хим. Технология*, 2018, 61(9-10), с. 76

VAKUUM QAZOYLUNUN OZON İŞTİRAKI İLƏ OKSİDLƏŞDİRİCİ KÜKÜRDSÜZLƏŞMƏSİ

Xamis Abıyev, Elvira Hüseynova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
xamisabiyev123@gmail.com

Son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi bütün dünyanın ən mühüm vəzifələrindən biri halında gəlmişdir. Neft emalı sənayesində də, bildiyimiz kimi, uzun illər boyunca bu məsələ gündəmdən uzaq qalmışdır. Və nəticədə emal zavodlarında istehsal olunan neft məhsullarından ətraf mühitə buraxılan zərərli maddələrin ziyanlarını dünyamız artıqlaması ilə yaşamaqdadır. Emal sənayesində xammal kimi istifadə olunan neftin tərkibində,

məlumdur ki, kükürd və kükürdlü birləşmələr mövcud olur və bu birləşmələr istər cihazların korroziyası prosesində, istərsə də canlılar aləminə vurduğu zərərlərlə ön sıralarda öz yerini alır. Bu sonradan qarşısı alınmaz ziyanların aradan qaldırılması üçün xammal üzərində əvvəlcədən müəyyən emala hazırlıq mərhələləri yerinə yetirilir. Lakin bu təmizləmə prosesləri də xammal tərkibindəki kükürdlü birləşmələrin miqdarını lazımi səviyyəyə endirə bilmir.

Nəticədə emal prosesi nəticəsində əldə edilən məhsulların daha yüksək maliyyəyə başa gələn yenidən emal mərhələsi həyata keçirilir.

Bu elmi işdə tərəfimizdən yüksək xərclər tələb edən katalitik krekinq prosesi üçün xammal hesab edilən vakuum qazoylunun (VGO) tamamilə yeni bir metodla – ozon iştirakı ilə kükürdsüzləşmə prosesi həyata keçirilmişdir. Bu metod vasitəsilə daha az maliyyə xərcləri sərf etməklə VGO tərkibindəki kükürdlü birləşmələrin atomar oksigen vasitəsilə növbəti mərhələlərdə daha asanlıqla ayrıla bilən birləşmələrə çevrilməsi müşahidə olunmuşdur.

Qeyd edildiyi kimi, VGO tərkibindəki kükürdlü birləşmələrin, xüsusilə də, tiofenli və sulfidli birləşmələrin ayrılması prosesləri çox yüksək şəraitlər və maliyyə xərci tələb edir. Halbuki ozonlaşma üsulu ilə bu tipli birləşmələrin miqdarını ciddi dərəcədə azaltmaq mümkündür. İstifadə edilən K-0 adlı ilkin xammal olan VGO tərkibində tiofen və sulfidli birləşmələrin miqdarı müvafiq olaraq təxminən 4.9 və 2% təşkil etmişdir. Həmçinin bu K-0 xammalında efir birləşmələri və dibenztiofenli birləşmələrin də miqdarı uyğun olaraq təxminən 1.7 və 1.4% təşkil edirdi. Sadəcə 15 dəqiqə ozonator cihazından birbaşa ozonlaşma prosesi nəticəsində yekun məhsul sayılan K-1 VGO-unda tiofenli birləşmələrin miqdarı təxminən 2.9%-ə enərək 41%-ə qədər azalmışdır. Həmçinin K-1 məhsulunda K-0-dan fərqli olaraq sulfidli birləşmələrin miqdarı 1.7%-ə düşmüşdür ki, bu da təxminən 14% azalma deməkdir.

Ozonoliz prosesində atomar oksigen aktiv iştirak etdiyi üçün oksigen ehtiva edən efirli birləşmələrin miqdarı K-0 ilə müqayisədə K-1 nümunəsində demək olar ki, 3%-ə yüksəlmişdir. Lakin dibenztiofenli birləşmələrin faiz miqdarı əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır, belə ki, bu birləşmələr 98% azalma göstərərək 0.04%-ə qədər enmişdir.

Ədəbiyyat

1. E.A. Guseinova, L.A. Mursalova, N.N. Bagirova et al., Computational determination of conditions for the vacuum gas oil oxycracking process, *Petroleum Chemistry*, 2019, 59, p. 180
2. E.A. Guseinova, Influence of vacuum gasoline oxycracking conditions on process indicators, *HERALD of the Azerbaijan Engineering Academy*, 2018, 10, 4, p. 82
3. E.A. Guseinova, K.Y. Adzhamov, S.R. Safarova, Kinetic parameters of the formation of oxygen-containing compounds in the vacuum gas oil oxycracking process, *Reaction Kinetics, Mechanisms and Catalysis*, 2020, 129, p. 925
4. E.A. Guseinova, K.Y. Adzhamov, L.A. Mursalova et al. Formation kinetics of hydrocarbon compounds in the vacuum gas oil oxycracking process, *Reaction Kinetics, Mechanisms and Catalysis*, 2020, 131, p. 57

5. Л.А.Мурсалова, М.Р.Салаев, Э.А.Гусейнова, К.Ю.Аджамов. Каталитический крекинг озонированного сырья, II Российский конгресс по катализу «*РОСКАТАЛИЗ*», 2014, 2, с. 321
6. Л.А.Мурсалова, К.Ю.Аджамов, Э.А.Гусейнова. Сравнительный анализ термической и адсорбционной очистки озонированного вакуумного газойля, *Kimya problemləri jurnalı*, 2016, 3, с. 277

KATALİTİK RİFORMİNQ KATALİZATORUNUN SƏTHİNDƏ YARANAN KOKSUN MİQDARININ ZAMANDAN ASILI OLARAQ DƏYİŞMƏSİ

Aysel Həsənova, Ələkbər Həsənov

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
ayselhasanova2000@gmail.com

Müasir neft emalı proseslərindən biri də katalitik riforminq prosesidir. Katalitik riforminqdə əsas məqsəd yüksəkoktanlı benzinin və aromatik karbohidrogenlərin alınmasıdır.

Laboratoriya şəraitində qurğularda aktivliklər öyrənilərkən katalitik riforminq prosesinin tədqiqi zamanı seolit tərkibli katalizatorlardan istifadə edilmişdir. Katalizator mikrosferik və makrosferik vəziyyətə salınmışdır. Geniş vakuum qazoylundan isə xammal kimi istifadə edilmişdir. Götürülən xammalın tərkibində olan karbohidrogenlərin miqdarından asılı olaraq alınan məhsulların çıxımı cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1. Xammala görə məhsulun çıxımı

Məhsullar	Xammala görə məhsulun çıxımı,(%)		
	parafin	naften	aromatik
K/h+lər,C_1-C_2+H_2	2.4	3.0	3.2
Propan	3.1	2.2	1.9
Propilen	8.4	5.8	5.4
İzobutan	7.6	6.9	5.5
N-butan	2.2	1.7	1.2
Butilen	11.8	9.4	9.2
Benzin,C_5 -22°C	72.4	69.6	54.0
Yüngül qazoyl	4.2	9.8	19.8
Ağır qazoyl	1.8	4.8	9.7
Koks	4.2	5.2	5.9

Katalizatorların ölçüsündən asılı olaraq katalizatorların səthinə çökən koksun miqdarı zamandan asılı olaraq dəyişir. Katalizatorların aktivliklərini yenidən bərpa etmək üçün regenerasiya müddəti müəyyənləşdirilir.

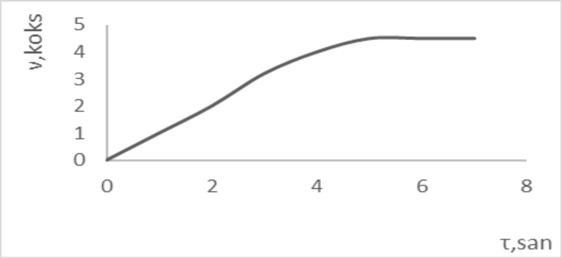

Şəkil 1. Katalizatorun səthinə yığılan koksun zamandan asılı olaraq dəyişməsi

Şəkil 1-dən də görünür ki, prosesi mikrosferik katalizatorun iştirakı ilə apardıqda səthə yığılan koksun miqdarı 6 saniyədən sonra 4.5% olur. Katalizatorun aktivliyini bərpa etmək məqsədiylə 550°C-də oksigenin iştirakı ilə katalizatorun daşıyıcılarının mərkəzində yığılan koks yandırılır. Katalizatorun regenerasiyası zamanı 6 saniyədən sonra katalizator aktivliyini tam olaraq bərpa etmir və katalizatorun səthində 0.5% koks qalır. Katalitik riforminq sənayedə qaynar layda mikrosferik seolit katalizatorunun iştirakı ilə aparılır və fasiləsiz olaraq aktivliyi bərpa edilir.

Beləliklə, xammalın tərkibindən asılı olaraq alınan məhsulların çıxımı göstərilmiş və koksun miqdarının istismar müddətindən asılılığı verilmişdir.

Ədəbiyyat

1. A.M.Məhərrəmov, M.İ.Rüstəmov, M.M.Abbasov, N.Ə.Səlimova, Z.C.Seyidov, *Əsas üzvi və neft kimya sintezi*, 2003, s. 256
2. А.В.Ганцев, Э.Р.Аюпов, Применение цеолитсодержащего катализатора в процессе каталитического риформинга, *Электронный научный журнал химии и биологии*, 2019, 12, с. 66

KATALİTİK KREKİNQİN QAZ MƏHSULLARI ƏSASINDA SİNTEZ PROSESLƏRİNİN VAHİD SİSTEMƏ GƏTİRİLMƏSİ

Natiq Zeynalov, Elgün Pirəli, Aysun Novruzova, Alidə Ələkbərli

Bakı Dövlət Universiteti
natiqzeynalov@bsu.edu.az

Müasir dövrdə iqtisadi və ekoloji baximdan əlverişli istehsal sahələrinin təşkili kompleks istifadə texnologiyalarinin tətbiqi ilə fərqlənir. Katalitik krekinq prosesi məhsullarının ~18-23%-ni təşkil edən C_3-C_4 qaz fraksiyası tərkibinin iştirakçı normal və izo-sturukturlu alkan-alken qarışıqları ilə zənginliyinə görə neft kimyasında əlverişli xammal kimi qəbul olunur. Bu sahədə geniş sənaye əhəmiyyəti tapan proses layihələrindən yüksək oktanədədli komponentlərin, müxtəlif təyinatlı sürtgü yağlarının, onların aşqarlarının və s. istehsalı maye karbohidrogenlərin sintezi istiqamətində xüsusilə maraqlıdır [1].

Tərəfimizdən təklif olunan yeni texnologiyanın reallaşdırılması mənbə üzrə iştirakçı komponentlərin kimyəvi potensial fərqi əsas götürülməklə protondaşıyıcı hidrogen axını iştirakında fraksiyanın ~ 9-11% kütlə payını təşkil edən i-butilenin etanolla alkilləşməsi, ~ 35-46% iştirakçı miqdarı olan propilen- n-buten qarışığının sooliqomerləşməsi və prosesin hər iki mərhələsində müşahidə olunan i-butanın n-butenlə alkilləşməsi proseslərinin vahid sistemə gətirilməsinə əsaslanmışdır.

Sistemin təşkili gözlənilən yüksək oktan ədədli komponentlər olan etil-üçlü- butil efirinin, izooktanın və sooliqomer fraksiyalarının çıxımı (y_1) və xassələrinin (y_2) əsas faktorlara [temperatur (T), təzyiq (p), komponentlərin mol nisbəti (n_i/n_j) və proses müddəti (t)] görə paylanmasını ifadə edən yazılış modelinin tərtibatı və açıqlanması ilə aparılır [2].

Təyinat funksiyalarının (yj) faktorların təsir intervalı üzrə açıqlanması

$$y_j = a_0 + \sum_{i=1}^{n} a_i x_i + \sum_{i=j}^{m} a_j x_i, \quad j = 1.....m$$

modei ilə aparılmışdır.

Məlumdur ki, termodinamik mümkünlüyü təsdiq olunmuş əzəl mərhələdə T=30-60^{0}C, p=0,4-0,6 MPa və τ=30-40 dəqiqə proses müddətində EÜBE-nin i-butenə görə çıxımı ~ 84-92% təşkil edir [3].

Ədəbiyyat

1. С.В.Котов, И.К.Моисеев, А.В.Шабанова, Олигомеры олефинов: Способы получения и применение в качестве компонентов топлив и масел (обзор), *Нефтехимия*, 2003, 43(5), с. 323
2. Л.Г.Поповидр, Катализатор олигомеризации бутан-бутиленовой фракции на основе цеолита ZSM-5, *Нефтехимия*, 2016, 56, 3, с. 255
3. Н.Ю.Зейналов и др. Новый метод получения алкил-трет бутиловых эфиров, *Журнал химических проблем*. 2008, №1, с.144-146.

KİMYƏVİ-TEXNOLOJİ PROSESLƏRİNİN MODELLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ EKOLOJİ TƏSİR EFFEKTİNİN TƏYİNAT MODELİ

Natiq Zeynalov

Bakı Dövlət Universiteti
natiqzeynalov@bsu.edu.az

Qlobal istiləşmə ilə müşahidə olunan müasir dövrdə texnoloji proseslərin reallaşdırılmasında enerji sərfinin minimuma endirilməsi və nisbətən ekoloji təmiz texnologiyaların işlənməsi prinsipi əsas məsələ kimi qəbul olunur. Yəni texnologiyaların formalaşdırılınasında xammalın, əsas və əlavə məhsulların, tullantıların ekoloji göstəriciləri, istifadə olunan enerjilərin əlavə təsirləri, eləcə də, xammal və enerjinin iqtisadi səmərəliliyi öyrənilən

hadisənin optimallaşdırılmasında nəzərə alınmalıdır. Ona görə də təklif edirəm ki, əməliyyatın aparılmasında texnoloji sistem layihəsinə daxil olan hər bir element üçün keyfiyyət göstəricilərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Ardıcıl olaraq, keyfiyyət göstəricilərinin vahid sistem üzrə ekstremumunun tapılınası əməliyyatını aparmaq məsləhətdir.

Məsələnin həlli hər bir element və ümumi sistem üzrə əsas göstəricilərin və iqtisadi səmərəliliyin maksimuma, ekoloji təsir effektinin isə minimuma yaxınlaşmasını təmin edən texnoloji şəraitin təyinatı ilə aparılır.

Yəni,

$$\begin{cases} \max\ f_y\left[u_i, \tau, x_i, \tau\right] \\ \max\ f_i\left[u_i, \tau, x_i, \tau\right] \\ \max\ f_e\left[u_i, \tau, x_i, \tau\right] \end{cases}$$

burada, u_i - ilkin parametrlər; τ - prosesin müddəti; x_i, τ – hal trayektoriyası; f_y, f_i və f_e - uyğun olaraq məhsul çıxımı və keyfiyyət göstəricisini, texnoloji sistemin iqtisadi səmərəliliyi və ekoloji təsir effektinin ifadə funksiyalarıdır. Sistem üzrə iştirakçı funksiyaların ekstremal qiymətlərinin tapılması əməliyyatının nəticəsi optimal göstəricini f_j^{opt} təmin edən arqument qiymətlərini $x_1^{opt}, x_2^{opt}.....$, yəni optimal texnoloji şəraiti təyin etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. М.В.Шураев и др., Алкилирование изобутана бутиленом в равновесных условиях. *Известия Самарского научного центра РАН*, Е.13, №4, 2011, ст. 1178-1182.
2. N.Y.Zeynalov, Ekoloji səmərəliliyə çağırış. *Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 95-ci ildönümünə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans materialları*. Bakı, BDU, 2018, s.253

PROPİLEN-N-BUTEN SOOLIQOMERLƏRİNİN TERMODINAMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏYİNAT MODELİ

Natiq Zeynalov, Elgün Pirəli, Aysun Novruzova, Alidə Ələkbərli

Bakı Dövlət Universiteti
natiqzeynalov@bsu.edu.az

Katalitik krekinq məhsullarının 18-23%-ni təşkil edən C_3-C_4 fraksiyasının kompleks istifadə texnologiyasının işlənməsində sistemin keçid mərhələlərindən birini geniş tətbiq imkanına malik n-buten oliqomerləri və C_3-C_4 sooliqomerlərinin əlverişli istehsal texnologiyası təşkil edir [1,2]. Yeni təklif olunan texnologiya məhsulları termodinakim göstəricilərinə görə fərqlənən C_8-C_{56} intervalında dəyişən müxtəlif izomer qarışıqlarından ibarətdir. Propilen və n-butenlərin informasiya analizində məlum termodinamik

göstəriciləri əsas götürülməklə məqsədli istiqamət kimi nəzərdə tutulan C_8-C_{32} oliqomerlərinin 273-373 K intervalında əsas termodinamik funksiyalarının açıqlanması növbəti təyinat modeli əsasında aparılmışdır.

$$\Delta G = \Delta H_1 - T\Delta S \quad (1)$$

$$\Delta H = \Delta H^0_{298} + a(T-298) + \frac{b}{2\cdot 10^3}(T^2 - 298^2) + \frac{C}{3\cdot 18}\left(T^3 - 298^3\right)$$
$$\Delta S = \Delta S^0_{298} + a\frac{T}{298} + \frac{b}{298^3}\left(T-298\right) + \frac{C}{2\cdot 10^6}\left(T^2 - 298\right) \quad (2)$$

Sistemin modellərinin iştirakçı əmsallarının açıqlanması məlum $C_p = a + bT + cT^2$ (2) yazılışının (2) ifadəsində nəzərə alınması ilə aparılmışdır. Təyinat xətti inteqrallama metodunun tətbiqi əsasında Gaussion 03 W proqramının köməkliyi ilə reallaşdırılıb. $C_p(T)$ aşkarlanması 273-373 K temperatur intervalında informasiya analizi və eksperimental nəticələr əsasında müəyyənləşdirilib. Sərbəst enerjinin (ΔG) təyinat modeli nəticələri (1) ifadəsində nəzərə alınmaqla aşkarlanıb. C_8-C_{32} sooliqomerlərinin termodinamik göstəricilərinin temperatura görə paylanması cədvəldə verilir.

T, K	273			323			373		
Oliqomer tərkibi, C_n	ΔH_T, Kkal.·mol-	ΔS_T, Kkal.·mol-K-	ΔG_T, Kkal.·mol-	ΔH_T	ΔS_T	ΔG_T	ΔH_T	ΔS_T	ΔG_T
C_8	-17,8	27,8	-51,0	-17,5	32,4	-57,4	-16,7	20,2	-59,3
C_{14}	-42,4	26,2	-114,0	-111,5	42,4	-46,7	-58,4	42,6	-114,9
C_{32}	-87,0	52,0	-182,0	-171,5	68,2	-72,9	-78,7	72,0	-180,5

Ədəbiyyat

1. С.В.Котов и др., Олигомеры олефинов: способы получения и применение в качестве компонентов топлив и масел (обзор). *Нефтехимия*, 2003, 43, 25, с. 323
2. Н.Ю.Зейналов и др., Термодинамические показатели олигомеров n-бутенов (C_8-C_{64}) в широком температурном интервале, *Азербайджанский химический журнал*, 2008, 3, с. 101

KATALİTİK KREKİNQİN C_3-C_4 FRAKSİYASININ KOMPLEKS İSTİFADƏSİNDƏ EKOLOJİ TƏSİR EFFEKTİNİN TƏYİNAT MODELİ

Natiq Zeynalov

Bakı Dövlət Universiteti
natiqzeynalov@bsu.edu.az

Qlobal istiləşmə ilə müşahidə olunan müasir dövrümüzdə iqtisadi və ekoloji baxımdan əlverişli texnologiyaların işlənməsi elmin aktual problemi kimi qəbul olunur. Bu sahədə təklif olunan texnoloji layihənin işlənməsində iqtisadi səmərəsindən asılı olmayaraq ekoloji tarazlıq halından kənara çıxmanın minimuma endirilməsi əsas götürülür.

Məsələnin həllini katalitık krekinq qazlarının C_3-C_4 fraksiyasının tərəfimizdən təklif olunan yeni kompleks istifadə texnologiyasının işlənməsində iştirakçı i-butanın buten-l ilə protondaşıyıcı H_2 iştirakında alkilləşməsi mərhələsində araşdırırıq.

İnformasiya analizindən məlum olur ki, bu sahədə geniş araşdırmalar aparılsa da, təklif olunan texnologiya lahiyələrində ekoloji təsir effektinin təyinatı aparılmayıb [1].

KTP+in ekoloji təsir effektinin (Y_{ek}) parametrlərə görə təyinat modelinin [2] əvvəlcədən öyrənilən i-butanın n-butenlərlə alkilləşməsi prosesinin eksperimental nəticələrinə tətbiqi əsasında Y_{ek}-in aşkar təyinat modeli müəyyənləşdirilib. Əməliyyat statistik modelləşdirmənin tətbiqi əsasında təsir faktorlarının (i-butan n- buten - mol nisbəti, temperatur - ^{0}C, proses müddəti, dəqiqə və təzyiq, Mpa) qarşılıqlı əlaqəsi və dəyişmə intervalları nəzərə alınmaqla

$$y_j = a_0 + \sum_{i=1}^{n} a_i x_i + \sum_{i=j}^{m} a_i x_i \cdot x_j, \qquad j = 1 \quad (1)$$

ifadəsi əsasında aparılıb praktik nəticələr cədvəldə verilir.

Parametrlərin təcrübə mərkəzi və dəyişmə intervalı

Parametrlər	İşarələmələr		Dəyişmə intervalı	Parametr səviyyəsi		
	Natural	Kodlaşdırma		-1	0	1
$N_{i\text{-}b} \cdot 1\ n_{n\text{-}b}$ (mol)	N	X_1	1.0	1:1	2:1	3:1
T, ^{0}C	T	X_2	20	20	40	60

t, dəq.	τ	X_3	10	20	30	40
P, MPa	ρ	X_4	0.2	0.4	0.6	0.8

Təyinat funksiyası kimi məqsədli məhsul olan izooktanın çıxımı (y_1), oktan ədədi (y_2) və ekoloji təsir effekti (y_3) - göstəriciləri vahid sistemdə aşkarlanmışdır.

$$y_1 = 80 + 3.92 \cdot x_1 - 0,95 \cdot x_2 + 2.01 \cdot x_3 \cdot x_4$$

$$y_2 = 100 + 0.86 \cdot x_1 - 0.75 \cdot x_2 + 1.02 \cdot x_3 + 0.12 \cdot x_4$$

$$y_3 = 5.0 + 0.06 \cdot x_1 - 0.2 \cdot x_2 + 0.24 \cdot x_3 + 0.04 \cdot x_4$$

Nəticələr n=3:1, T=30-40^{0}C, τ=30dəq və τ=0.6 MPa şəraitində məhsul çıxımının ~ 80-84% təminatında ekoloji təsir effektinin 4.0%-i keçmir.

Ədəbiyyat

1. М.В.Шураев и др., Алкилирование изобутана бутиленом в равновесных условиях. *Известия Самарского научного центра РАН*, Е.13, №4, 2011, ст. 1178-1182.
2. N.Y.Zeynalov, Ekoloji səmərəliliyə çağırış. *Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 95-ci ildönümünə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans materialları*. Bakı, BDU, 2018, s.253

1-OKTİLTİOPENTAN-2-OLUN AMİNOMETİL TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ

İsa Cəfərov[1], Eldar Məmmədbəyli[2], Kəmalə İskəndərova[1], Afaq Əzizbəyli[2]

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti[1]
Neft-kimya Prosesləri İnstitutu[2]
eldar_mamedbeyli@mail.ru

Mannix əsasları sənaye və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrində geniş tətbiq olunur. Onların əsasında virus əleyhinə, şiş əleyhinə, neyratrop və antibakterial dərman preparatları hazırlanır. Bu birləşmələrin tərkibində azot və kükürd kimi heteroatomların və funksional qrupların olması onların bioloji aktivliklərinin daha güclü olmasına gətirib çıxarır.

Təqdim olunan iş, 1-oktiltiopentan-2-olun tsiklikominometoksi törəmələrinin Mannix kondensasiyası ilə sintezinə və sulfatreduksiyaedici bakteriyalara qarşı antibakterial birləşmə kimi sınaqdan keçirilməsinə həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə ilk öncə tərkibində kükürd saxlayan ilkin maddə kimi ikili spirt olan 1-oktiltiopentan-2-ol sintez edilir. Reaksiya 55-60^{0}C temperaturda 3-4 saat müddətində aparılır.

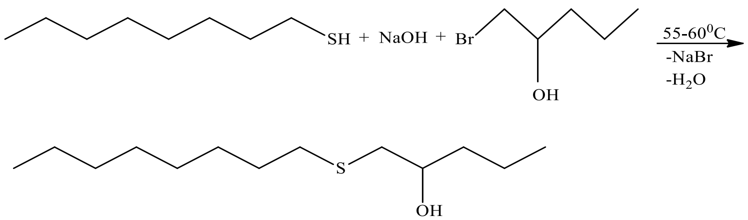

Alınmış tərkibində kükürd saxlayan spirtin, paraform və alifatik ikili aminlərlə (piperidin, morfolin, heksametilenimin) birgə aparılan Mannix reaksiyası əsasında məqsədli tsikloaminometoksi törəmələri sintez edilmişdir.

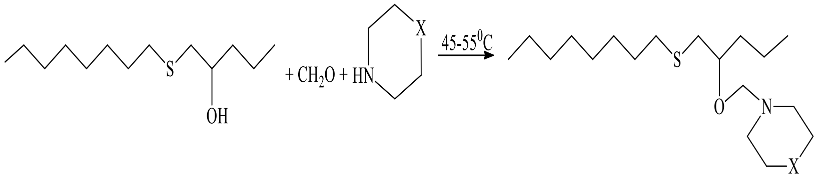

X=CH_2, O, CH_2-CH_2.

Sintez olunmuş birləşmələrin 25, 50, 100 mq/l qatılıqlarda götürülməklə, sulfatreduksiyaedici bakteriyaların (SRB) *Desulfovibrio desulfuricans* ştammının həyat fəaliyyətinə təsiri öyrənilmişdir [1]. Bu birləşmələrin izopropil spirtində 1%-li məhlulları hazırlanmış və 100 mq/l qatılıqda 99% bakterisid təsir göstərir. Bu maddələri SRB-yə qarşı bakterisid kimi təklif etmək olar.

Ədəbiyyat

1. X.Lia, Sh.Lana, Zh.Zhuc, Ch.Zhanga, G Zenga., Y.Liua, W.Caoa, B.Songa, H.Yanga, Sh.Wanga, Sh.Wua, The bioenergetics mechanisms and applications of sulfate-reducing bacteria in remediation of pollutants in drainage, *A review. Ecotoxicology and Environmental Safety,* 2018, 158, p. 162

NORBORN-5-EN-2-KARBON TURŞUSU VƏ TRİETİLENTETRAAMİN ƏSASLI AMİDİN OKTİLBROMİD KOMPLEKSİNİN NEFTYIĞICI VƏ NEFTDİSPERSLƏYİCİ REAGENT KİMİ TƏTBİQİ

Eldar Məmmədbəyli, Vəfa Babayeva, Afaq Əzizbəyli

Neft Kimya Prosesləri İnstitutu
nuraybabayeva2008@mail.com

Neftin istehsalı və emalı həcmlərinin artması və sahilyanı şelflərdə yeni neft yataqlarının aşkar edilib işlənməsi və istismarı açıq və qapalı su hövzələrinin ekoloji çirklənməsinə səbəb olur. Baş verən qəzalar nəticəsində su hövzələrinə minlərlə ton neft və neft məhsulları dağılır. Dağılan neft məhsulları yayılaraq, su səthini geniş təbəqə şəklində örtür. Su hövzələrinə

dağılan neft təbəqəsinin təmizlənməsində neftyığıcı və dispersləyici dispergentlərin tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir [1-3].

Sadalanan əlamətlərə malik reagent yaratmaq məqsədilə norborn-5-en-2-karbon turşusu və trietilentetraamin əsasında alınmış imidazolinin (NTİ) oktilbromidlə kompleksinin alınması (NTİ+$C_8H_{17}Br$), neftyığma və dispersləmə xassələrinin öyrənilməsi həyata keçirilmişdir (Cədvəl).

Cədvəl. NTİ+$C_8H_{17}Br$ kompleksinin neftyığıcı və dispersləyici xassələrinin nəticələri

Reagent	Distillə suyu		İçməli su		Dəniz suyu	
	τ, saat	K(K_D-%)	τ, saat	K(K_D-%)	τ, saat	K(K_D-%)
NTİ+$C_8H_{17}Br$ (1:1)						
5%-li sulu məhlulu	0-3.0 23-152.0	12.39 19.36	0 1.0-28.0 56.0-80.0 152.0	34.42 77.44 34.42 Dağ. niş.	0-28.0 56.0-60.0 62.0-80.0 152.0	8.60 2.56 1.83 Dağ. niş.
Durulaşdırıl-mamış məhsul	0-3.0 23-152.0	15.32 23.54	0 1.0-28.0 56.0-80.0 152.0	38.62 82.21 37.16 Dağ. niş.	0-28.0 56.0-60.0 62.0-80.0 152.0	9.36 4.21 2.43 Dağ. niş.

Cədvəldən görünür ki, NTİ-nin oktilbromid kompleksi 5%-li məhlul və durulaşdırılmamış halda distillə suyunda və dəniz suyunda neftyığma xassəsi göstərmişdir. Distillə suyunda 5%-li sulu məhlulun neftyığma əmsalının maksimal qiyməti τ=23.0-152.0 saatda K_{maks}=19.36, durulaşdırılmamış halda maksimum neftyığma əmsalı τ=1.0-28.0 saatda K_{maks}=23.54-ə bərabər olmuşdur. İçməli suda 5%-li məhlul şəklində τ=56.0-80.0 saatda K_{maks}=34.42-yə bərabər olmuşdur. Durulaşdırılmamış halda τ=1.0-28.0 saatda maksimum neftyığma əmsalı K_{maks}=82.21-ə bərabər olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Z.H.Əsədov, T.Ə.Poladov, R.A.Rəhimov, Dodesilpropilammonium bromid duzunun sintezi və nazik neft təbəqələrini su səthindən kənar edən yeni reagent kimi tədqiqi, *IX Бакинская Международная конференция по нефтехимии*, 2016. c. 213
2. T.Ə.Poladova, Dodesilamin və etilenxlorhidrin əsasında yeni neftyığıcı ammonium duzunun sintezi və tədqiqi. *Milli Aviasiya Akademiyası, Elmi məcmuələr*, 19(4), 2017, s. 27
3. Г.Г.Гумбатов, Р.А.Дашдиев, Применение ПАВ для ликвидации аварийных разливов нефти на водной поверхности*, Элм*, 1998, c. 210

ОКИСЛЕНИЕ НАФТЕНОВЫХ УГЛЕВОДОРОДОВ С УЧАСТИЕМ НАНОКАТАЛИЗАТОРОВ

Ягуб Нагиев[1,2], Эльдар Мамедбейли[3], Эльдар Зейналов[1], Мехпара Надири[1], Рейхан Агаева[3], Матанат Магеррамова[1]

Институт катализа и неорганической химии[1]
Азербайджанский педагогический университет[2]
Институт нефтехимических процессов[3]
yaqub56@mail.ru

Полициклических соединений является одним из наиболее важных и востребованных направлений исследований современной органической и медицинской химии. Высокие темпы развития химии поликарбоциклов, и в особенности их функционально-замещенных производных, обусловлены исключительной важностью данных соединений для фармацевтической промышленности и ракетно-космической отрасли. Функционально-замещенные полициклы являются составной частью многих природных биологически активных соединений, а также используются в качестве ключевых синтонов при получении современных противовирусных, противоопухолевых, антибактериальных препаратов и нейропротекторов. Поэтому разработка высокоэффективных синтетических методов направленного конструирования функционально-замещенных би-, три- и полициклических соединений является важной и актуальной задачей современного органического синтеза.

Без катализаторов эти процессы протекают в жестких условиях, характеризуются низкой селективностью по полученным продуктам, предполагают использование высокоактивных агрессивных неэкологичных окислителей, содержащих хлор, марганец и другие тяжелые металлы, ведут к образованию большого числа токсичных побочных продуктов. Поэтому очевидно, что проблема нахождения катализаторов селективного окисления углеводородов различного строения ещё долгое время будет оставаться актуальной. Важно отметить, что катализаторы в таких процессах нацелены на селективное получение первичных продуктов реакции – гидропероксидов и все расчёты делаются, исходя из этой предпосылки.

Как один из образцов, мы сообщаем о результатах жидкофазного аэробного окисления нафталина в присутствии композиционного катализатора нано-TiO_2 (брукит)@МУНТ и CNT• 9,9% Fe. Для сравнения, мы параллельно вели окисление воздухом нафталина, инициированное пероксидом бензоила при температурах 100^0 и 130^0C [1].

В работе изучена зависимость процессов окисления от температуры и времени реакции. Установлено, что при температурах 70°–90^oC гидропероксид декагидронафталина в фиксируемых концентрациях не образуется. Однако, уже при температуре 100^oC, в течение 10-20 часов реакции, 5,6–9,3% декагидронафталина превращается гидропероксид, кото-

рый в этих условиях стабилен и разветвления в цепи не даёт. При температурах 128°C и выше, в реакционной системе начинают образовываться и фиксироваться последующие продукты окисления – это *цис*-9-декалол (22,8%), *транс*-1-декалон (8,92%), 9,83% фталевый ангидрид и другие. Найдено, что при температуре 130°C, 16,5% оксидата состоит из гидропероксида декагидронафталина.

Полученные результаты позволяют впервые оценить особенности действия композиционного катализатора нано-TiO_2 (брукит)@МУНТ и CNT•9,9% Fe на процесс аэробного окисления нафтенового углеводорода.

Ədəbiyyat

1. Ш.Н.Магеррамова, Н.Ф.Садиева, С.А.Искендерова, Б.К.Агаев, Э.Б.Зейналов, Изучение активности нано-TiO_2-катализатора различной дисперсности при получении алкоксиэфиров жирных кислот, *Азербайджанский химический журнал*, 2023, 2, с. 100

USE OF NANOCOMPOSITES IN DEMULSIFICATION

Khudayar Hasanov[1], Nurlan Khalilov[2]

Azerbaijan Medical University
OilGasScientificResearchProject Institute, SOCAR
nurlan.xalilov1@gmail.com

Development of new effective compositions and preparation of chemicals including development of more promising technologies to eliminate the complications that arise during oil refining is one of the major problems. Since the physical and chemical approaches used nowadays are ineffective to completely eliminate the problems arising from the buildup of inorganic salt deposits during treatment, and on the other hand, the high cost of inhibitors supplied from overseas accentuate the urgency of development of new inhibitors of corrosion, salt precipitation and demulsifiers [1]. Various issues, such as the development of new chemicals, compositions and technologies for dehydration and desalination of oil, are among the problems that are constantly under consideration.

Modern oil industry widely applies chemical methods of oil dehydration and desalination. The method relies on breaking of an oil emulsion with the help of chemicals. The main element of such methods is the destruction of water-in-oil emulsions with the help of chemicals. The efficiency of chemical oil dehydration and desalination largely depends on the type of chemical used. The choice of chemicals - demulsifiers and inhibitors in each case is made on the basis of special laboratory and field studies [2].

Nanoparticles, various organic amines and orthophosphate acid were added to the base chemical which was registered as nanocomposite (NC). The process of oil demulsification and desalination was carried out at 70 °C in accordance with the factory conditions using 45 g/t demulsifiers which in a short time dehydrate oil to 0.031 %. The salt content in oil is 3.06 mg/l. The protective effect of NC at a chemical consumption of 30 mg/l for sulfate solutions was at least 82.7 % and maximum 96.5 %. For carbonate solutions, the protective effect is at least 86.4 %, and the maximum is 98.8 %.

Nanocomposites affect the velocity and weaken the wettability of solid surfaces, they also affect the boiling point, viscosity, fluid loss. The surface tension of water increases 3 times, so that at 20 °C the surface tension of water is about 72 mN and increases to 216 mN under the action of NC. It should be noted that when water is heated from 20 °C to 100 °C, the surface tension decreases to 58.9 mN, that is, by 1.2 times. Therefore, the effect of NC on the surface tension of water is stronger than the thermal effect.

References

1. N.İ.Diyarov, N.Y.Bashkirseva, Composite non-ionic detergents for complex intensification of the processes of extraction, preparation and transportation of high-viscosity oils, *Vestnik Kazan. University of technology*, 2010, 4, p. 141
2. Kh.I.Hasanov, N.N.Khalilov, Salting inhibitors based on ethylenediamine and chlorohydrik acid phosphates, *Materials of IV International scientific and practical conference*, 2020, p. 126

3-METİL-1-DİETİLAMİNOMETOKSİTSİKLOHEKSANIN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ

Eldar Məmmədbəyli[1], Samirə İsmayılova[1], Gülsüm Hacıyeva[1], Könül Qəhrəmanova[2], Kəmalə Əfəndiyeva[1]

Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu[1]
Aşqarlar Kimyası İnstitutu[2]
ismayilova_s_ch@mail.ru

Təqdim olunan iş 3-metiltsikloheksan-1-olun, formaldehidin və dietilaminin arasında gedən Mannix reaksiyası əsasında sintez olunmuş 3-metil-1-dietilaminometoksitsikloheksanın sintezinə, yağ və yanacaqlara antimikrob aşqar kimi xassələrinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur [1].

Reaksiya aşağıdakı sxem üzrə gedir:

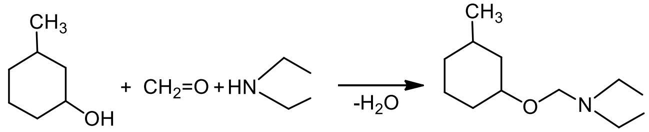

3-Metil-1-*N,N*-dietilaminometoksitsikloheksan 78–80ºC temperaturda 4–5 saat ərzində benzol mühitində ilkin maddələrin bərabər mol nisbətində alınır. Maddənin fiziki-kimyəvi xassələri təyin edilmişdir, suda həll olmur, ancaq üzvi həllediciləndə yaxşı həll olur. Sintez olunmuş maddələrin quruluşu İQ, ^{1}H və ^{13}C NMR spektroskopiya üsulları ilə təsdiq edilmişdir.

Sintez olunmuş maddə antimikrob aşqar kimi 0.25, 0.5 və 1% qatılıqda T-22 yağı və Aİ-95 yanacağında sınaqdan keçirilmişdir (cədvəl).

Cədvəl. Maddənin antimikrob xassələri

Birləşmənin quruluş formulu	Biosidin qatılığı, %	Mikroorqanizmlərin məhv olma zonası, sm			
		T-22 yağı		Yanacaq (Benzin-95)	
		Bakteriya	Göbələk	Bakteriya	Göbələk
		(*Pseudomonas aeruginosa, Mycobacterium phlei*)	(*Aspergillus niger, Penicillium chrysoenum*)	(*Pseudomonas aeruginosa, Mycobacterium phlei*)	(*Cladosporium resinae*)
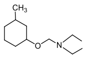	1.0	+++	1.6–1.8	–	–
	0.5	+++	1.2–1.2	2.2–2.4	2.7–2.9
	0.25	+++	+++	+++	1.5–1.7
Etalon	1.0	1.3–1.4	1.3–1.4	1.4–1.5	1.4–1.5
	0.5	0.7–1.0	0.7–1.0	0.8–1.1	0.8–1.1
Kontrol		+++	+++	+++	+++

Cədvəldən göründüyü kimi, maddə etalonla (natrium pentaxlorfenolyat) müqayisədə yüksək funqisid təsir göstərmişdir.

Ədəbiyyat

1. Patent a 2021 0063. E.H.Məmmədbəyli, S.V.İsmayılova, E.Ə.Qasımzadə, K.M.Əfəndiyeva, 3-Metil-1-piperidinometoksitsikloheksanın yağ və yanacaqlara antimikrob aşqar kimi.

KÜRDƏXANI GÖLÜNÜN EKO-KİMYƏVİ TƏDQİQİ

Təranə Əliyeva, Qiyas Bayramov, Səadət Abbasova

Bakı Dövlət Universiteti
tarana_chem@mail.ru

Abşeron yarımadasında olan göllər 150 ildən çoxdur ki, müxtəlif intensiv texnogen təsirlərə məruz qalmışdır. Bu müddət ərzində yarımadada ekoloji təhlükəsizlik normalarına əməl olunmadan quruda və dənizdə neft yataqlarının intensiv istismarı dinamik sürətlə inkişaf etmişdir. Hal-hazırda Abşeron yarımadasında neft hasilatının və digər sənaye sahələrinin inkişafı regionda ekoloji normativlərə daha ciddi əməl etməyə tələb edir.

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın sürətlə inkişafı çox mürəkkəb ekoloji problemlər yaradır. Odur ki, ətraf mühitdə tarazlığın pozulmasını doğuran səbəbləri aşkar edib onların aradan qaldırılması günün ən aktual məsələlərindəndir.

Bildiyimiz kimi Abşeron yarımadasında ümumi sahəsi 3325 ha qədər olan 200-dən artıq göl mövcuddur. Bu göllərə il ərzində 41,5 mln. m^3 müxtəlif tərkibli çirkab suları axıdılır. Suların tərkibində neft məhsullarının, ağır metalların və zəhərli maddələrin qatılığı yol verilən normadan dəfələrlə çox olduğundan göllərin dib çöküntülərində radionuklidlərin artması müşahidə olunur. Təsərrüfat-məişət tullantı sularının da göllərə və ətraf ərazilərə axıdılması Abşeron yarımadasında kəskin olan ekoloji vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirir [1].

Abşeron yarımadasında Kürdəxanı ərazisində olan gölü eko-kimyəvi tədqiq etmək üçün göl suyundan 2023-cü ilin may ayında nümunələr götürülmüşdür [2] və müvafiq analizlər aparılmışdır.

Analizlərin nəticələri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir. Gölün suyu bulanıqdır və batalıq qoxusu verir, codluğu çoxdur. Xlorid, sulfat, hidrokarbonat anionlaının və sintetik səthi aktiv maddələrin miqdarı YVQH-ni dəfələrlə keçir. OBS və OKS-nin də miqdarları çoxdur.

Cədvəl 1. Kürdəxanı gölünün eko-kimyəvi tədqiqinin nəticələri

№	Komponentin adı	Ölçü vahidi	Yol Verilən Qatılıq Həddi	Nəticə
1	Rəng, orqanoleptik met.	—	-	sarımtıl
2	Hidrogen göstəricisi, Ph	—	6.5-8.5	8.6
3	Duzluluq	q/l	-	6.68
4	Həll olmuş oksigen	mqO_2/L	≥4.0	7.0 79.0
5	Elektrik keciriçiliyi	µSm/sm	-	13.36
6	Bulanıqlıq	FTU(NTU)	<5	26.7
7	Şəffaflıq	sm	>30	24
8	Codluq	mq-ekv/l	7.0	30.9
9	Kalsium, Ca	mq/l	-	433.5
10	Maqnezium, Mg	mq/l	-	112.7
11	Xlorid ionu, Cl	mq/l	350	3956.2
12	Sulfat ionu, SO_4^{2-}	mq/l	500	1461.1
13	Hidrokarbonat ionu, HCO_3^-	mq/l	-	122.0
14	Ammonium ionu, NH_4^+	mq/l	0.5	0.07
15	Nitrit ionu, NO_2^-	mq/l	3.3	0.5
16	Nitrat ionu, NO_3^-	mq/l	45.0	2.29
17	Ortofosfat ionu, PO_4^{3-}	mq/l	3.8	0
18	Oksigenin biokimyəvi sərfi (OBS_5)	mqO_2/l	<6.0	59.6
19	Oksigenin kimyəvi sərfi (OKS)	mqO_2/l	-	77.5
20	Sintetik Səthi Aktiv Maddələr, SSAM	mq/l	<0.5	0.57
21	Neft karbohidrogenləri	mq/l	0.05	0.01

Yerüstü sular üçün Yol Verilən Qatılıq Hədləri (YVQH) 04 yanvar 1994-cü il № 01-əmri ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Ekologiya və Təbiətdən İstifadəyə Nəzarət Komitəsi tərəfindən təsdiq edilmiş "Yerüstü suların tullantı sularla çirklənməsindən mühafizə qaydaları" sənədindən götürülmüşdür.

Hal-hazırda ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədilə bir sıra lahiyələr işlənib hazırlanmalıdır. Eko-kimyəvi təhlillər göstərir ki, bu tədqiqatların tam həyata keçirilməsi üçün yarımadadakı bütün göllərə dair ekoloji, geoloji-morfoloji və digər tədqiqat işləri başa çatdırılmalıdır.

Hesab edirik ki, əldə olunan kompleks təhlili, təklif və tövsiyələrin hazırlanması göllərin və onların ətrafının təmizlənməsi, torpaqların bioməhsuldarlığının bərpa edilməsi və ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına köməklik göstərəcəkdir. Abşeron yarımadasındakı göllərin bərpası ilə əlaqədar lahiyələrin işlənilməsinin və mərhələlərlə həyata keçirilməsini məqsədyönlü hesab edirik.

Ədəbiyyat

1. İ.İ. Mustafayev, V.Y. Məmmədov, M.Ə.Salmanov, S.Y.Hüseynov, *Abşeron gölləri*, 2001, 52 s
2. Təbii və süni göllərdən su nümunəsinin götürülməsi üzrə qaydalar, 603.1- 2011

ESTIMATION OF THE NUMBER OF MICROORGANISMS IN SOIL SAMPLES CONTAMINATED WITH PESTICIDES

Konul Gahramanova, Parvin Mammadova, Tarana Ibragimova, Aygun Almammadova, Samir Jafarov, Hijran Babayeva

Institute of Additives of Chemistry
qehremanovakr@gmail.com

One of the urgent environmental problems of biotechnology is the solution of a set of problems associated with the rehabilitation of soils contaminated with xenobiotics. Soils are subjected to a particularly strong destructive effect due to the intensive use of pesticides in violation of the norms and rules for their use, which leads to their significant accumulation in soils. Landfills for unused or banned chemicals also pose a particular hazard. Natural processes of self-purification of soils are not able to cope with such volumes of pollution.

The study of the composition of microbiocenoses of contaminated soils, as well as soils from the territory of disposal of pesticides, is of considerable scientific interest, both for monitoring the environment and for isolating microorganisms that are resistant to high doses of toxicants. Pesticides retained by the organic and colloidal parts of the soil significantly limit

biological activity and inhibit nitrification processes, which are important for soil fertility.

The aim of the work was a microbiological study of the soil from the burial site of the pesticide 4,4-dichlorodiphenyltrichloroethane. Soil samples were taken at a distance of 10 and 20 cm from the pollution source.

In the course of our research, the effect of the pesticide 4,4-DDT on the number of microorganisms (bacteria and mold fungi) was studied. The total number of microorganisms was determined by the method of limiting dilutions and inoculation of the appropriate dilution (0.05 ml) on agar media: meat-peptone agar (MPA) for bacteria and wort agar (SA) for fungi and yeast. After the incubation of the crops, the grown colonies were counted quantitatively and the number of colony-forming units (CFU) per 1 g of soil was determined.

The results of microbiological analysis showed that the total content of microflora in soil contaminated with pesticides is lower than in the absence of pollution. Since, in samples No. 1 and No. 2, taken near the pesticide burial, the number of microorganisms is almost absent - 3-5 colonies in a Petri dish. And in samples No. 3 and No. 4, taken at a distance of 10-20 cm from the place of contamination, the number of bacteria is 19·105 and 29·105 CFU/g, respectively. In all samples, the number of mold and yeast fungi does not exceed 2-5 colonies, while in uncontaminated soil the number of fungi is 43·104, and the number of bacteria is 84·107 CFU/g. It is likely that high concentrations of the pesticide have a toxic effect on the population of microorganisms. In addition, the absence of fungi in the soil suggests that 4,4-DDT inhibits soil fungi.

In the course of the work, 12 strains of bacteria of the dominant populations contained in the soil were isolated. These crops have been identified and will be studied for the possibility of using pesticides as the sole carbon source.

References

1. J.L.Stroud, G.I.Paton, K.T.Semple, Microbe-aliphatic hydrocarbon interactions in soil: implications for biodegradation and bioremediation, *J. Appl. microbiol.*, 2007, 102(5), p. 1239

II BÖLMƏ

KOORDİNASİON BİRLƏŞMƏLƏR VƏ KATALİZ

СЕЛЕКТИВНОЕ ДИСПРОПОРЦИОНИРОВАНИЕ ТОЛУОЛА НА КОМПОЗИЦИОННЫХ КАТАЛИТИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ ZSM-5 ОКСИД КОБАЛЬТА.

Тахира Акберли, Фуад Керимли, Сабит Мамедов

Бакинский Государственный Университет
fuad_kerimli80@mail.ru

Пара-замещенные алкилароматические углеводороды находят широкое применение в нефтехимических и органических синтезах. Для увеличения ресурсов п-ксилола одним из важных методов получения п-ксилола является селективное диспропорционирование толуола на среднепористых цеолитах типа ZSM-5 [1].

При диспропорционировании толуола на цеолитах выходы ксилолов обычно близки к термодинамически равновесным распределениям (~56-58% м-ксилол, ~24-25% п-ксилол, 18-20% о-ксилол). Для повышения селективности по п-ксилолу необходимо модифицировать кислотность и структуру цеолита. Такую специфическую модификацию можно осуществить путем пассивации сильных бренстедовских кислотных центров на внешней поверхности цеолитов и уменьшения размера пор используя химическое модифицирование. В последние годы большое применение в качестве катализаторов находят композиционные материалы. Использование композиционных материалов в качестве катализаторов позволяет проводить химические процессы с высокой селективностью.

В связи с этим целью настоящей работы явилось синтез нанокомпозиционных каталитических систем на основе цеолита ZSM-5 и оксида кобальта и исследование их селективности по п-ксилолу в диспропорционировании толуола.

Показано, что немодифицированный HZSM-5 проявляет достаточно высокую активность в реакции диспропорционирования толуола. При 450-550ºС конверсия толуола составляет 32,3-49,8%. Однако, основная реакция сопровождается побочными реакциями крекинга и трансалкилирования. Кроме того HZSM-5 проявляет низкую селективность по п-ксилолу (24,1-25,2%). Модифицирование цеолита HZSM-5 с нанопорошком оксида кобальта приводит к возрастанию селективности по бензолу и ксилолам. При этом происходит также возрастание селективности по п-ксилолу. Однако с увеличением содержания модификато-

ра в каталитической композиции происходит существенное снижение конверсии толуола. Среди исследуемых катализаторов при достаточно высокой конверсии толуола (21-30%) наиболее высокую селективность по п-ксилолу (66,3-77,5%) проявляет каталтическая композиция содержащая 5,0 мас.% оксида кобальта.

Установлено, что каталитическая композиция HZSM-5-CoO демонстрирует высокую параселективность, главным образом, благодаря изменению пористой структуры и оптимальному сочетанию бренстедовских и льюисовских кислотных центров.

Литература

1. Ф.Ш.Керимли, С.Э.Мамедов, Селективное диспропорционирование толуола на модифицированных пентасилах, *Нефтехимия*, 2020, 2, с. 64

Cd(II) İONUNUN YENI QATILAŞDIRMA METODİKASININ IŞLƏNİLMƏSİ

Leyla Xəlilova, Xəlil Nağıyev, Minayə Məmmədova

Bakı Dövlət Universiteti
leilaxalil@gmail.com

Ədəbiyyat məlumatlarının təhlili göstərir ki, metal ionları üçün xelat əmələgətirici sorbentlərə daha çox üstünlük verilir. Bu əsasən təbii sorbentlərin sorbsiya tutumlarının yüksək olması ilə əlaqədardır.Təqdim olunan işdə malein anhidridi-stirol sopolimerinə modifikasiya olunmuş benzidin sorbentindən istifadə etməklə kadmiumun sorbsion fotometrik təyini metodikası verilmişdir [1].

Cd(II) məhlulunu hazırlamaq üçün kimyəvi təmiz $Cd(NO_3)_2{\cdot}4H_2O$ duzundan istifadə edilmişdir.Mühitin turşuluğunun sorbsiya prosesinə təsiri göstərilmişdir. Reaksiya tarazlığına təsir edən ən mühüm amillərdən biri də hidrogen ionlarının qatılığıdır. pH-ın qiymətindən asılı olaraq makromolekullarda ionlaşmış və ionlaşmamış funksional qruplarının miqdar nisbəti, metal ionlarının məhlulda vəziyyəti müxtəlif olur.Təcrübə nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, sorbsiyanın optimal pH-ı 5-ə bərabərdir.Sorbsiya tutumu təcrübi yolla təyin edilib. Optimal şəraitdə qoyulmuş sorbsiya təcrübəsinə əsasən sorbsiya tutumu 476 mq/q-dır. Sorbsiya tarazlığının zamandan asılılığı öyrənib və müəyyən edilib ki 90 dəq müddətində sorbsiya tarazlığı yaranır. İon qüvvəsinin μ=0,2 qiymətində sorbsiya tarazlığı yaranır.

Sorbsiya olunmuş metal ionlarının polimer sorbentdən desorbsiyası müəyyən edilmişdir. Bunun üçün eyni qatılıqlı $HClO_4$, H_2SO_4, HNO_3 HCl turşularının desorbsiya prosesinə təsiri öyrənilmişdir.Təcrübələrdən alınan nəticələrə əsasən çox hallarda H_2SO_4 desorbsiya etmək qabiliyyətinin yüksək olduğu müəyyən edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. R.Ə.Əliyeva S.R.Hacıyeva F.M.Çıraqov.Qatılaşma və ayrılma analiz metodları, *Elm*, 2011. 228 s

РАЗНОЛИГАНДНЫЕ КОМПЛЕКСЫ Sn(II) С АЗОСОЕДИНЕНИЯМИ НА ОСНОВЕ ПИРОГАЛЛОЛА

Ульвия Гюллярли, Халил Нагиев

Бакинский Государственный Университет
ulya_chem@mail.ru

Азосоединения на основе пирогаллола широко изучены для определения некоторых ионов металлов. Их разнолигандные комплексы отличаются высокими химико-аналитическими характеристиками [1].

В работе изучено комплексообразование Sn(II) с азосоединениями на основе пирогаллола 2,2/,3,4-тетраокси-3/-сульфо-5/-хлоразобензолом (R_1) и 2,3,4-триокси-4/-сульфоазо-бензолом (R_2) в присутствии цетилтриметиламмония бромида (ЦТМАBr) и дифенилгуанидина (ДФГ). Олово(II) с обоими реагентами образует окрашенные комплексы в кислой среде при pH=0-7, с соотношением Sn(II)-R=1:2. Максимальные выходы комплекса Sn(II)-R_1 наблюдаются при pH=1 ($\lambda_{мах}$=470 нм), а комплекса Sn(II)-R_2 при pH=2 ($\lambda_{мах}$=437 нм) соответственно. В присутствии третьих компонентов образуются разнолигандные комплексы Sn(II)-R_1-ЦТМАBr и Sn(II)-R_2-ДФГ, с образованием которых наблюдается батохромный сдвиг и гиперхромный эффект в спектрах поглощения. Выход комплексов максимален в среде 0,1 M HCl. Изучено влияние концентрации реагирующих компонентов от времени и температуры на образование разнолигандных комплексов. Соотношения компонентов в комплексе Sn(II)-R_1-ЦТМАBr равна 1:2:2, а в комплексе Sn(II)-R_2-ДФГ 1:2:1, установленные методами Старика-Барбанеля и сдвига равновесий. Вычислены молярные коэффициенты светопоглощения комплексов при $\lambda_{мах}$ и соответственно равны 24000 (Sn(II)-R_1-ЦТМАBr) и 19000 (Sn(II)-R_2-ДФГ). Изучено влияние сопутствующих веществ на определение Sn(II) и установлено, что разработанные методики отличаются высокой избирательностью.

Литература

1. У.А.Гюллярли, Х.Д.Нагиев, Д.Г.Гамбаров, Ф.М.Чырагов Взаимодействие Zr(IV) с 2,3,4-триоксифенилазо-5/-сульфонафтолином в присутствии ДАМ и его гомологов, *Журнал аналитической химии*, 2006, 61, 6, с. 604

OXIDATIVE DEHYDROGENATION OF PROPANOL IN THE PRESENCE OF NICKEL-CONTAINING NaX ZEOLITE CATALYST

Asmer Valiyeva[1], Parviz Nadirov[2] , Cabrayıl Mirzai[3]

Western Caspian University[1],
Azerbaijan State University of Oil and Industry[2],
Baku State University[3]
esmer_elesgerli@mail.ru

Although there are a large number of studies on the catalytic conversion of alcohols in modern times, there are almost no studies on their conversion in an oxidizing environment on zeolite-containing catalysts. Considering this, NaX zeolite and Ni-transition metal based catalyst samples were prepared [1] and their activity was studied in the process of n-propanol oxidation in the temperature range of 150-450 ^{0}C. It was determined that many parallel and sequential reactions occur during the conversion of alcohol on the aforementioned catalyst samples: intramolecular and intermolecular dehydration, partial and complete oxidation reactions.

Based on the conducted studies, it was determined that the physico-chemical properties and catalytic activity of the catalyst samples used in the process depend on the amount and size of the metal contained in it. In order to determine the phase composition of the original NaX zeolite and its samples modified with Ni metal, X-ray phase analysis was carried out. Peaks at 2θ = 6.116; 10.002; 23.347; 26.669; 32.037° were obtained for the initial sample, which corresponds to the standard sample of zeolite X. 2θ = 37,386 (111); 43,478 (200) and 63,222° (220) peaks prove the presence of NiO particles in NaX+Ni samples. The sharpness and intensity of these peaks suggest that the NiO-nanoparticles have a high degree of crystallinity [2-4]. This suggests that nickel (II) nitrate impregnated on the surface of zeolite is completely decomposed into NiO nanoparticles when annealed at 550^0 C. The average size of NiO crystals was determined using the formula D = kλ / βcosθ. Here, λ is the wavelength of X-rays and is 1.54056 nm. β = FWHM and θ -diffraction angle is calculated based on the peak. k is an empirical coefficient and is 0.9. As a result of the calculation, it was determined that the average size of NiO particles included in the structure of NaX zeolite is 28,314 nm. This suggests that the size of NiO particles in the structure of zeolite is at the nanoparticle level.

Studies have shown that the introduction of even a small amount (1%) of nickel into the initial structure of NaX causes a noticeable change in its EPR spectrum. Thus, a signal characterized by parameters g=2.1 and ΔH=19-20 mT is observed, which refers to nanosized NiO particles. It was determined that as the amount of nickel included in the primary zeolite structure increases, the EPR spectrum becomes more complex. For example, at least 6 signals are observed in the spectrum of NiX+5% Ni sample. It was determined that a more serious change occurs in the spectrum of samples processed for 6 hours in the

process. This can be explained by the formation of coke on the surface of the spent catalyst sample. Thus, it was determined that the narrow bands with parameters g=2.0026 and ΔH= 0,9 мT correspond to the paramagnetic coke residue. It should be noted that the spectrum of the obtained sample after burning the coked sample at a temperature of 5000 C in the presence of air is exactly the same as the spectrum of the original sample.

At the same time, it was shown that NiO with high dispersity is formed during the decomposition of nickel (II) nitrate on the surface of zeolite. It was determined that the average size of NiO particles is not larger than 30 nm. This is much smaller than the size of NiO particles obtained from the decomposition of free Ni(II) nitrate. This indicates that the surface of zeolite plays an important role in the formation of highly dispersed NiO phase. Based on the conducted studies, it was determined that depending on the conditions of modification of the initial zeolite sample with Ni metal, it is possible to control the yield of the reaction product by optimizing the density and size of the active component (NiO) in the obtained catalyst sample.

References

1. Л.Л.Коробицына, Л.М.Величкина, А.В.Восьмериков, В.И.Радомская, Е.С.Астапова, Н.В.Рябова, Научные основы приготовления катализаторов, *Новосибирск*, 1983 г, 102 с
2. О.А Агапятова, Синтез и свойства сверхвысококремнеземных цеолитов типа ZSM-5, *Журнал неорганической химии*, 2008, 53(2), с. 169
3. C.R.Henry, Catalysis by Nanoparticles, *Nanocatalysis*, 2007, p. 245
4. C.W.Purnomo, C.Salim, H.Hinode, Synthesis of pure Na–X and Na–A zeolite from Bagasse Fly Ash, *Microporous and Mesoporous Materials*, 2012, 162, p. 6–13

DƏMİRİN(III) ASETİLASETON ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏLƏR VƏ HİDROFOB AMİNLƏRLƏ MÜXTƏLİFLİQANDLI KOMPLEKSLƏRİNİN TƏDQİQİ

Arzu Abiyeva, Xəlil Nağıyev, Minayə Məmmədova, Famil Çıraqov

Bakı Dövlət Universiteti
xalil-71@rambler.ru

Mürəkkəb tərkibli nümunələrdə dəmirin(III) mikromiqdarının təyini üçün tərkibində müxtəlif funksional qruplar olan reaktivlərdən istifadə olunmasına baxmayaraq, tərkibində donor oksigen və azot atomları olan üzvi birləşmələr daha mühüm praktiki əhəmiyyətə malik olması ilə fərqlənir. Göstərilən tip üzvi birləşmələr dəmir(III) ionu ilə daha davamlı kompleks birləşmələr əmələ gətirdiyindən təyinat reaksiyaları daha yüksək həssaslıq və seçiciliklə xarakterizə olunur [1].

Dəmirin(III) hidrofob aminlər– 1,10-fenantrolin (Fen) və α,α′-dipiridil (Dip) iştirakında asetilaseton əsasında sintez edilmiş üzvi birləşmələr - 3-(3'-hidroksi-4'-karboksifenilazo)pentandion-2,4 (R_1) və 3-((4-metoksifenil)diazenil)-4-((2-((4-okso-3-fenil)diazenil)pentan-2-iliden)aminoetil)iminopentanon-2 (R_2) ilə kompleks əmələ gətirməsi spektrofotometrik metodla tədqiq edilmiş və yüksək kimyəvi analitik xarakteristiklara malik müxtəlifliqandlı komplekslərin alındığı müəyyən edilmişdir. Azobirləşmələr Fe(III) ionu turş mühitdə (pH 0-7,0) qarşılıqlı təsirdə olaraq rəngli birləşmələr əmələ gətirir. R_1 və R_2 azobirləşmələri ilə əmələ gələn komplekslərin maksimum çıxımı müvafiq olaraq pH 3,5-4,0 və pH 3,0-3,5 mühitinə, maksimum işıq udması isə 484 və 400 nm dalğa uzunluğuna təsadüf edir. 1,10-Fenantrolin və α,α′-dipiridilin iştirakında müxtəlifliqndlı komplekslərin əmələ gəlməsi ilə udma spektrlərində həm azobirləmələr, həm də onların dəmirlə(III) əmələ gətirdiyi eyniliqandlı komplekslərin udma spektrlərinə nəzərən batoxrom sürüşmə və maksimum çıxımın daha turş mühitə doğru yerdəyişməsi müşahidə olunur. Fe(III)-R_1-Fen, Fe(III)-R_1-Dip və Fe(III)-R_2-Fen müxtəlifliqandlı komplekslərinin maksimum işıq udması uyğun olaraq 496, 505 və 436 nm dalğa uzunluğunda müşahidə olunur. Fe(III)-R_1-Fen və Fe(III)-R_2-Fen kompleksləri üçün pH_{opt}=2,5-3,0, Fe(III)-R_1-Dip kompleksi üçün isə pH_{opt}=3,0-3,5.

Müxtəlifliqandlı komplekslərin əmələ gəlməsi və tərkibi sistemli şəkildə tədqiq edilmiş, kompleks əmələ gəllməyə azobirləşmələr və hidrofob aminlərin, vaxt və temperaturun təsiri öyrənilmiş, tərkibindəki komponentlər nisbəti və davamlılıq sabitləri təyin edilmişdir. Hər üç kompleks məhlulda dərhal əmələ gəlir və bir gün müddətində, eləcə də 80^0C temperatura qədər qızıdıldıqda optiki sıxlıqlarının qiymətini dəyişmir. Fe(III)-R_1-Fen və Fe(III)-R_1-Dip komplekslərinin maksimum çıxımı azobirləşmənin $8,0 \cdot 10^{-5}$ M və hidrofob aminin $2,0 \cdot 10^{-4}$ M, Fe(III)-R_4-Fen kompleksinin maksimum çıxımı isə azobirləşmənin $1,6 \cdot 10^{-4}$ M və 1,10-fenantrolinin $1,2 \cdot 10^{-4}$ M qatılığında müşahidə olunur. Fe(III)-R_1-Fen və Fe(III)-R_1-Dip komplekslərinin optiki sıxlıqları azobirləşmənin 2,0-10,0 və hidrofob aminin 5,0-12,0; Fe(III)-R_4-Fen kompleksinin optiki sıxlığı azobirləşmənin 2,0-8,0 və 1,10-fenantrolinin 1,5-6,0 dəfə artıq molyar qatılığında sabit qalır.

Fe(III)-R_1-Fen və Fe(III)-R_1-Dip komplekslərinin tərkibində komponentlər nisbətinin 1:2:2, Fe(III)-R_2-Fen kompleksinin tərkibində isə 1:1:1 kimi olduğu Starik-Barbanelin nisbi çıxım və tarazlığın sürüşməsi metodları ilə təyin edilmiş, kompleks əmələ gəlmə reaksiyalarının mexanizmi Astaxov metodu ilə öyrənilmişdir. Tədqiq edilmiş müxtəlifliqandlı komplekslər yüksək davamlılıq sabitləri ilə xarakterizə olunur. Fe(III)-R_1-Fen, Fe(III)-R_1-Dip və Fe(III)-R_2-Fen komplekslərinin davamlılıq sabitlərinin onluq loqarifmik qiymətləri (lgβ) müvafiq olaraq 12,86±0,20, 12,47±0,21 və 13,73±0,21-ə bərabərdir. Komplekslərin molyar udma əmsalları λ_{max} dalğa uzunluğunda uyğun olaraq aşağıdakı qiymətlərə malikdir: $(19,70 \pm 0,02) \cdot 10^3$ (Fe(III)-R_1-Fen), $(10,00 \pm 0,03) \cdot 10^3$ (Fe(III)-R_1-Dip) və $(4,50 \pm 0,02) \cdot 10^3$ (Fe(III)-R_2-Fen).

Dəmirin(III) mürəkkəb tərkibli təbii nümunələrdə təyini metodikalarının işlənilməsi üçün onun müxtəlifliqandlı komplekslər şəklində təyini üçün Ber qanununa tabeçilik intervalları müəyyən edilmiş və təyinata kənar komponentlərin təsiri öyrənilmişdir. Fe(III)-R_1-Fen, Fe(III)-R_1-Dip və Fe(III)-R_2-Fen kompleksləri şəklində təyinat üçün qurulmuş dərəcəli qrafiklər dəmirin(III) 0,18-5,60, 0,22-6,72 və 0,45-4,48 mkq/ml qatılıqları intervalında xəttilik ödənilir. Hər üç kompleks şəklində dəmirin(III) təyininə əksər kənar ionların kifayət qədər yüksək – 1000 dəfə artıq miqdarı mane olmur.

Ədəbiyyat

1. А.Т.Пилипенко, М.М.Тананойко, Разнолигандные и разнометалльные комплексы и их применение в аналитической химии, *Химия*, 1983, 224 с
2. Х.Д.Нагиев, А.Ю.Абиева, Ф.М.Чырагов, У.А.Гюллярли, Определение железа (III) в объектах окружающей среды фотометрическим методом с производными ацетилацетона, *Аналитика и контроль*, 2023, 27(2), с. 101

İZOBUTİLDİBROMAMİNİN ELEKTROKİMYƏVİ METODLA ALINMASI

Mətləb Hətəmov, Gülnarə Rüstəmova, Ləman Adilova

Sumqayıt Dövlət Universiteti
adilovalaman@mail.ru

Hazırki dövrdə neft kimyası və kimya sənayesində geniş miqyasda tətbiq olunan halogenli üzvi birləşmələrin elektrokimyəvi sintezi maraqlı istiqamətlərindən biridir və bu proses molekulyar halogenin (Cl_2, Br_2) uyğun üzvi birləşmələrlə qarşılıqlı təsirinə əsaslanır.

Elektrokimyəvi proses yüksək selektivliyə malikdir, bahalı kimyəvi oksidləşdiricilərin və yaxud reduksiyaedicilərin istifadəsini tələb etmir, əsasən yüksək təmizlik dərəcəsinə və keyfiyyətə malik məhsulun alınmasına imkan verir. Sadə konstruksiyalı elektrolizerlərdən istifadə etməklə üzvi birləşmələrin əksər elektrokimyəvi sintez reaksiyalarını adi temperaturlarda və təzyiqlərdə həyata keçirmək mümkün olur [1].

Alifatik quruluşlu N-dibromaminlər müxtəlif sinif üzvi birləşmələrin sintezində geniş miqyasda istifadə olunur. Ədəbiyyat araşdır-maları göstərir ki, N-dixloraminlər və eləcədə N-dibromaminlər əsasən kimyəvi metodlarla alınır, N-dixloraminlərin elektroliz üsulu ilə alınması məlumdur, lakin brom üzvi birləşmələrin elektrokimyəvi üsulla alınmasına ədəbiyyatlarda az rast gəlinir [2].

Aparılan tədqiqat işlərində bir sıra çatışmayan cəhətlər mövcuddur: prosesin aparılma şəraitinin mürəkkəbliyi, alınan məhsulun təmizlik dərəcəsi, bəzi ekoloji problemlərin yaranması və s. belə cəhətlərdəndir. Odur ki, N-dibromaminin elektrokimyəvi sistemdə alınması, prosesin yerinə yetirilmə texnologiyasının sadələşdirilməsi, yüksək təmizlik dərəcəsinə malik məhsulların

alınması, ucuz və asan tapılan reagentlərdən istifadə olunması kimya texnologiyasının aktual problemlərindəndir. Ənənəvi üsullarda mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması, bəzi ekoloji problemlərin həll olunması, prosesdə ucuz və asan tapılan reagentlərdən istifadə olunması işin əsas məqsədini təşkil edir. Elektroliz prosesi elektroliz qurğusunun katod və anod fəzasına ayrılmadan $CCl_4/NaBr$ sulu məhlulunun heterogen sistemində yerinə yetirilir. Bromlaşma prosesində 1mol aminə 4 farad elektrik cərəyanı sərf etməklə aşağıda göstərilən ümumi reaksiyanın getməsi güman edilir: $RNH_2 + 2Br^- + 2H_2O \rightarrow RNBr_2 + 2OH^- + 2H_2$. Bu reaksiyanın getməsi sərf olunan bromid ionuna uyğun olaraq baş verir və məhlul qələviləşdirilir. Məhlulun pH-nın və Br^- ionunun qatılığının elektroliz prosesində sabit saxlanılması HBr turşusunun mol miqdarının (2mol:1mol aminə) sistemə daxil edilməsi ilə həll olunur.

Tərəfimizdən yerinə yetirilən izobutilaminin elektrokimyəvi sistemdə bromlaşması prosesi NaBr-in bilavasitə elektrolizi ilə həyata keçirilir və prosesin texnoloji aspekti izah olunur.

$$2Br^- + 2H_2O \xrightarrow{elekt.} H_2 + Br_2 + 2OH^-$$

$$Br_2 + 2OH^- \rightarrow Br^- + BrO^- + H_2O$$

$$R - NH_2 + Br_2 \rightarrow R - NBr_2 + H_2$$

$$R - NH_2 + 2BrO^- \rightarrow R - NBr_2 + 2OH^-$$

burada R – alifatik izobutilamindir.

İzobutilaminin yüksək çıxımla alınması üçün NaBr-in qatı 250-300 q/l məhlulundan istifadə olunur, proses zamanı temperatur həddi 10-15°C saxlanılmaqla, üzvi və su fazalarının uyğun həcm nisbətləri 3:7 təşkil edir. Prosesdə anod olaraq ORTA, katod olaraq isə titan elektrodlarından istifadə edilir. Cərəynın anod sıxlığı 800-900 A/m^2, cərəyanın həcm sıxlğı isə 30 A/l təşkil edir. Belə şəraitdə izobutildibromaminin çıxımı maddəyə görə 88-90%, cərəyana görə isə 73-75% təşkil edir.

Prosesin ən səmərəli xüsusiyyətlərindən biri NaBr məhlulunun dəfələrlə istifadə oluna bilməsidir. Elektroliz prosesi bir neçə dəfə təkrar olunur, hər dəfə üzvi faza ayrılandan sonra natrium bromid məhluluna bromid turşusunun və həlledicinin uyğun miqdarı və yeni izobutilamin (iBA) əlavə olunur və elektroliz aparılır, bu halda praktiki olaraq NaBr-ın qatılığı dəyişməz qalır.

Yerinə yetirilən təcrübələr əsasında elektrolitin dövretdirilməsi və üzvi həlledicinin məhsulun alınmasından sonra yenidən sistemə qaytarılması prosesi tullantısız texnologiyanın yaradılmasına imkan verir.

Ədəbiyyat

1. M.M.Muradov, K.S.Vəliyeva, M.K.Nəzərova, Olefin və aromatik karbohidrogenlərin elektrokimyəvi sistemdə hallogenləşdirilməsi ilə abqaz xlorid turşusunun utilləşdirilməsi, *SDU, konfrans materiallari*, 2020, 2, s. 69
2. M.M.Hətəmov, M.M.Muradov, M.B.Abdullayeva, G.C.Rüstəmova, Anilinin elektrokimyəvi sistemdə bromlaşdırılması, *SDU, Elmi xəbərlər*, C.23, 3, səh. 30

XELATƏMƏLƏGƏTİRİCİ POLİMER SORBENTLƏ V (*V*), Mo (*VI*) İONLARININ SORBSİYON FOTOMETRİK TƏYİNİ

Müşkünaz Həsənova[1], Kamalə Abdullayeva[2], Famil Çıraqov[2], Cəbrayıl Mirzai[2]

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti[1]
Bakı Dövlət Universiteti[2]
m.hesenova.74@mail.ru
abdullayeva-1974@inbox.ru

Ətraf mühit obyektlərində metal ionlarının kiçik qatılıqlarının analizi aktual analitik məsələdir. Təqdim olunan işdə əsas məqsəd malein anhidridi-stirol sopolimeri əsasında sintez olunmuş xelatəmələgətirici polimer sorbentlə vanadium(*V*) və molibden(*VI*) ionlarının qatılaşdırılaraq təyini üçün yeni təyinat metodikalarının işlənib hazırlanmasıdır.Təcrübələrdə metalların kimyəvi təmiz NH_4VO_3 və $(NH_4)_6Mo_7O_{24}\cdot4H_2O)$ duzlarının məhlularından istifadə edilərək ədəbiyyatda məlum olan metodika əsasında bu metal ionlarının məhlulları hazırlanmışdır. Hazırlanmış məhlulların qatılığı standartlarla müəqayisə edilərək dəqiqləşdirilmişdir [1]. Təcrübələri aparmaq üçün xelatəmələgətirici sorbent kimi 4-amino-2-tiourasil amin tərkibli sorbentdən götürülmüşdür. Təyinat zamanın piroqallol əsaslı reagentlərdən istifadə olunmuşdur. Belə ki, manadium(V) ionları üçün 2,3,4-trihidroksi-5'-sulfoazonaftalin reagentindən, molibden(VI) ionları üçün isə bis-(2,3,4-trihidroksifenilazo)-benzidin reagentindən istifadə etməklə spektrofotometrik metodla təyinat aparılmışdır [2].

Kimyəvi təmiz KCl duzu məhlulundan istifadə edərək məhlulda ion qüvvəsinin lazımi qiyməti yaradılmışdır. Sistemdə lazımı pHyaratmaq üçün (*pH* 3-11) ammonyak-asetat bufer məhlullarından, (*pH* 0-2) *HCl* fiksanalından istifadə edilmişdir. İon qüvvəsinin təyini zamanı istifadə olunan kimyəvi təmiz KOH qələvisindən hazırlanmış məhlulun qatılığı HCl məhlulunun standart ilə titrlənərək dəqiqləşdirilmişdir.

Metalların xelatəmələgətirici sorbentlə qatılaşdırılmasına statik şəraitdə mühitin pH-nın, metal ionlarının qatılığının, ion qüvvəsinin təsiri öyrənilmişdir, eyni zamanda sorbsiyanın zamandan asılılığı müəyyənləşdirilmişdir və sorbentin sorbsiya tutumu (ST, mq/q) və sorbsiya dərəcəsi(%) hesablanmışdır.

Alınmış nəticlər cədvəldə öz əksini tapmışıdır. Nəticələrə əsasən 4-amino-2-tiourasil tərkibli xelatəmələgətirici sorbentlə 3-4 saat müddətidə Mo(*VI*) ionlarını 91%-dək, V(*V*) 97 %-dək tam sorbsiya prosesini aparmaq mümkündür.

Cədvəl 1. V(V) və Mo (*VI*) ionlarının sorbentlə sorbsiya təcrübələrinin əsas göstəriciləri

Metal	ST, mq/q	SD, %	$pH_{opt.}$	μ*, mol/l	t, saat	d, mm
V(V)	267,6	97	4	0,6	2	0,14
Mo (VI)	496	92	4	0,3	3	0,14

Sintez olunmuş metalların sorbentdən desorbsiyası da tədqiq edilmişdir. Bu məqsədlə eyni qatılıqlı müxtəlif turşuların (*$HClO_4$*, *H_2SO_4*, *HNO_3*, *HCl*) desorbsiya prosesinə təsiri öyrənilmişdir. Aparılan tədqiqatların nəticələrinə əsasən deyə bilərik ki, V(*V*) və Mo (*VI*) ionlarının maksimal desorbsiyası $HClO_4$ turşusunun 2M qatılığında baş verir.

Tədqiq edilən sorbentlə statik şəraitdə sorbsiya və desorbsiyanın optimal şəraiti müəyyən edildikdən sonra V(*V*) və Mo (*VI*) ionlarının mikromiqdarlarının real obyektlərdə qatılaşdırılaraq yeni, effektiv sorbsiyon –fotometrik təyini metodikaları işlənmişdir.

Ədəbiyyat

1. П.П.Коростелев, Приготовление растворов для химико-аналитических работ, *Химия*, 1964, 386 с
2. А.И.Бусев, Синтез новых органических реагентов для неорганического анализа, *МГУ*, 1972, 245 с

VOLFRAMIN 2-HİDROKSİ-5-BROMOTİOFENOL VƏ AMİNOFENOLLA EKSTRAKSİYALI-SPEKTROFOTOMETRİK TƏYİNİ

Sultan Əliyev[1], Əli Zalov[2], Ülviyyə Abasquliyeva[2]

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti[1]
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti[2]
zalov1966@mail.ru

Hazırkı iş volframın 2-hidroksi-5-bromtiofenol (HBTF) və aminofenollarla (AF) {2-(N.N-dimetilaminometil)–4-metilfenol (AF_1), 2-(N,N-dimetilaminometil)-4-xlorofenol (AF_2)} kompleksəmələgəlməsinə və ekstraksiya şəraitinin öyrənilməsinə həsr edilmişdir. Turşu mühitdə HBTF reduksiyaedici xassəyə malikdir və W(VI) reagentin özü tərəfindən W(V)-ə qədər reduksiya olunur [1].

Xloroformla bir dəfəyə 97.5-98.2% volfram müxtəlifliqandlı kompleks (MLK) şəklində ekstraksiya olunur. Üzvi fazada volframın miqdarı ditiol ilə fotometrik üsulla, su fazada isə fərqə əsasən müəyyən edilmişdir. MLK əmələ gəlməsi və ekstraksiyası üçün optimal pH 4.0-6.8-dir. pH>7 olduqda MLK ekstraksiyası praktiki olaraq müşahidə edilmir. MLK-lərin əmələ gəlməsi və ekstraksiyası üçün optimal şərait $1.0 \cdot 10^{-3}$M HBTF və (2.4-2.6) $\cdot 10^{-3}$ M qatılıqda AF tələb olunur. MLK üç gün ərzində parçalanmır və ekstraksiyadan sonra-bir ay-

dan çox müddətə optiki sıxlıq dəyişmir. Maksimum optik sıxlıq 15 dəqiqə ərzində əldə edilir. MLK maksimum analitik siqnal 460-470 nm-də müşahidə olunur. Molar udma əmsalları $(2.4\text{-}2.6)\cdot10^4$-dür. MLK tərkibi tarazlığın yerdəyişməsi, Asmus və nisbi çıxım metodları ilə təyin edilmişdir [2]. W (V):HBTF:AF=1:2:2 tərkibli komplekslər əmələ gəlir. Nazarenko metodu ilə volframın (V) kompleks əmələgətirən ionu və HBTF molekulundan sıxışdırıb çıxardığı protonların sayı müəyyən edilmişdir.

Qələvi, qələvi-torpaq və nadir torpaq elementləri volframın təyininə mane olmur. İonların maneçiliyi pH-ı dəyişmək, pərdələyicilərin köməyi və ekstraksiya tətbiq etməklə aradan qaldırılmışdır.

Yeni işlənilmiş metodika polad nümunəsində volframın təyininə tətbiq edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Ə.Z.Zalov, O-Hidroksitiofenolların analitik kimyada tətbiqi, *ADPU*, 2022, 286 s.
2. М.И. Булатов, И.П. Калинкин, Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1986, 432 s.

1-FENIL-2,3-DİMETİLPİROZALON-5-AZO-4 PİROQALLOL REAGENTİ VƏ SETİLTRİMETİLAMMONİUM BROMİDİN GÜMÜŞ NANOHİSSƏCİKLƏRİ İLƏ ƏMƏLƏ GƏTİRDİYİ YENİ KOMPLEKSLƏRİNİN SİNTEZİ

Aytən İmaməliyeva, Flora Hacıyeva, Famil Çiraqov

Bakı Dövlət Universiteti
aytenimamaliyeva@hotmail.com

Gümüş (Ag) nanohissəcikləri son illər biodiaqnostika, vizualizasiya,zondlama, analitik təyində və sair sahələrdə potensial tətbiqi olduğu üçün intensiv şəkildə tədqiq olunmaqdadır [1,2]. Ag nanohissəcikləri qeyr-adi fiziki-kimyəvi xassələrə, o cümlədən ölçü, forma, məsafə, optiki xassələr və yüksək molyar ekstinksiya əmsalına malikdir [3].

Verilmiş işdə gümüş nanohissəcikləri, 1 fenil-2,3-dimetilpirozalon-5-azo-4-piroqallol reagenti (R) və setiltrimetilammonium bromid əsasında yeni komplekslərinin sintezi aparılmışdır. İlk öncə reagentin su-spirt qarışığında 10^{-3} M məhlulu hazırlanır. 50 ml 10^{-3} M reagentin üzərinə öncədən hazırlanmış 10 ml 0,01M Ag nanohissəciyi məhlulu əlavə edilərək 2 saat müddətində maqnit qarışdırıcıda qarışdırılır. Alınmış məhlulun rəngi tünd qırmızıdan qırmızıya doğru dəyişir və ikili kompleks yaranır. Daha sonra üçlü kompleks sintez etmək üçün 50 ml 10^{-3} M reaktivin üzərinə 10 ml 0,01 M Ag nanohissəciyi məhlulu əlavə edilib yenidən 2 saat müddətində qarışdırılır. 2 saat sonra isə üzərinə 5 ml 0,5 % -li STABr məhlulu əlavə edilib qarışdırılmağa davam etdirilir. Məhlunun rəngi qırmızıdan açıq qırmızıya dəyişir və üçlü kompleks əldə edilir. STABr gümüş nanohissəciklərinin verilmiş reaktivlə

kompleks əmələ gətirməsi zamanı kompleksinin davamlı olması üçün əlavə stabilləşdirici rolunu oynayır.

1-Fenil-2,3-dimetilpirozalon-5-azo-4 piroqallol reaktivi və STABr-la gümüş nanohissəciklərinin əmələ gətirdiyi ikili və üçlü komplekslərinin UB spektrləri tədqiq edilmişdir. Ədəbiyyatdan məlum olduğu kimi gümüş nanohissəciklərinin ölçülərindən asılı olaraq onların udma zolaqlarındakı intensivliyinin maksimumu 400-450 nm arası variasiya edir. Gümüş nanohissəciklərinin udma zolagındakı maksimal pik 416 nm dalğa uzunluğunda yerləşir. 1 fenil -2,3-dimetilpirozalon-5-azo-4 piroqallol reagentinin UB udma zolağında maksimumlar 234 nm, 271 nm, 354 nm, 386 nm, 422 nm dalğa uzunluğunda müşahidə olunur. Ag-R ikili kompleksinin UB spektrində maksimumlar 211 nm, 261 nm, 365 nm, 401 nm, 429 nm dalğa uzunluğunda müşahidə olunur. İkili kompleksin əmələ gəlməsi zamanı reagentə nəzərən batoxrom sürüşmə baş verir. STABr əlavə edilməsi zamani əmələ gələn üçlü kompleksin udma zolağındakı piklər reagentə nəzərən 207 nm, 237 nm, 276 nm-ə qədər sürüşür və bu zaman hipoxrom sürüşmə müşahidə olunur. Ag nanohissəciklərinin səthi aktiv maddə ilə örtülərək 1 fenil -2,3-dimetilpirozalon-5-azo-4 piroqallol reagenti ilə kompleks əmələ gətirməsi səthi plazmon rezonansı hesabına udma zolağında yeni piklər meydana gəlməsi və rəng dəyişikliyini əmələ gətirməsi ilə izah olunur.

Ədəbiyyat

1. M.F.Ali, M.A.Marzouq, B.I.Salman, et al., Utility of surface plasmon resonance response of silver nanoparticles for assay of Teicoplanin in human plasma using spectrofluorimetric technique, *Microchemical Journal*, 2019, 146, p. 187
2. A.Gangula, R.Podila, M.Ramakrishna, L.Karanam, C.Janardhana, A.M. Rao, Langmuir catalytic reduction of 4-nitrophenol using biogenic gold and silver nanoparticles derived from breynia rhamnoides, 2011, 27, p. 152
3. E.R.Essien, V.N.Atasie, E.U.Udobang, G.Umanu, Preparation of monodispersed and cytotoxic silver nanoparticles using Launaea taraxacifolia leaf extract, *Journal of Nanostructure in Chemistry*, 2019, 9, p. 259

MODIFICATION OF POLYMER ADSORBENT WITH 4-AMINOBENZENESULPHONAMIDE AND ITS APPLICATION FOR DETERMINATION OF Fe (III) IONS IN STRAWBERRIES

Esmira Eyyubova[1], Susan Mirzali[1], Sevinc Lahıjova[2], Khalil Nagiyev[1]

Baku State University[1]
Gazakh Department of Baku State University[2]
esmira024@yahoo.com

Iron is one of the most important contaminnats, which is found in diffetent objects of natural and industrial type. When the iron content is more than 1 mg/l, the water becomes brown. In connection with the growth of

industrial production, there is an increase in the consumption of natural water and, as a result, an increase ingenerated wastewater. Various methods have been used for extraction of ferric ions from different objects. One of them is adsorption technique.

This work includes the investigation of the adsorption of ferric (III) ions by the synthetic polymer adsorbent [1,2]. Copolymer of styrene with maleic anhydride and 4-aminobenzenesulphonamide (S) is used to synthesize new adsorption product [3,4]. The structure of resulting product was investigated by IR spectroscopy on a Varian 3600 Fourier spectrometer in the region from 400 to 4000 cm^{-1}. Effect of various parameters, including the value of the optimal pH, the effect of ionic strength, the time necessary for establishing complete sorption equilibrium, the effect of the initial concentration of metal ions were studied during the practical work. Absorbances of the solutions were measured on photoelectrocalorimeter KFK-2 in a cuvette with a layer thickness l = 1 cm. Final concentrations of Fe (III) ions were measured with the 2,2` - ([1,1`-biphenyl]-4,4`-diilbis(diazen-2,1-diyl)bis(benzene-1,3,5-triol)$C_{18}H_{18}O_6N_4$ (R) as reagent at λ=490 nm. pH values are measured on the pH meter Ionomer I-130. Results have shown that the maximum adsorption capacity of the adsorbent with respect to ferric ions is 191.28 mg/g at pH = 5. Present work also includes studying of desorption process and HNO_3 shows the best desorption ability against Fe(III) ions. Resulting product was used for determination of Fe(III) ions in strawberries. The amount of Fe(III) ions in strawberries were calculated on the basis of previously built calibration curve. Results were compared with AAS data.

References

1. A.R.F.I. Purnaratrie.comparative adsorption of Fe(II) and Cd(II) ions on glutaraldehyde crosslinked chitosancoated cristobalite, *Oriental Journal of Chemistry*, 2015, 31, p. 2071
2. D.Rongdong, H.Yuan, K.Jiangang, W.Zuo, Adsorption of Fe(III) on smithsonite surfaces and implications for flotation, *Colloids and Surfaces A Physicochemical and Engineering Aspects*, 2017, 8(2), p. 542
3. E.J.Eyyubova, Kh.J.Nagiyev, F.M.Chiragov. Adsorption of Fe (III) ions on maleic anhydride styrene copolymer-N,N'-diphenylguanidine, *Research Journal of Chemistry and Environment*, 2019, 23(6), p. 41
4. E.J.Eyyubova, Kh.J.Nagiyev, F.M.Chiragov, Adsorption study of Fe (III) on modified adsorbent: adsorption isotherms and kinetics, *Сорбционные и хроматографические процессы*, 22(4), 2022, p. 433

MİSİN (II) 2-HIDROKSİ-5-YODTİOFENOL VƏ HİDROFOB AMİNLƏ MÜXTƏLİFLİQANDLI KOMPLEKSİNİN SPEKTROFOTOMETRİK TƏDQİQİ

Əli Zalov, Firuzə Salahova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
zalov1966@mail.ru

Müxtəlif obyektlərdə az miqdar misi ayırmaq və təyin etmək analitiklər qarşısında əsas məsələ kimi durur. Hazırkı iş Cu(II) 2-hidroksi-5-yodtiofenolla (HYTF) və aminofenollarla (AF) {2,6-bis-(N,N-dimetilaminometil)-4-bromfenol (AF_1), 2,6-bis-(N,N-dimetilaminometil)-4-xlorfenol (AF_2)} qarşılıqlı təsirinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Cu(II) HYTF ilə qarşılıqlı təsirdə olduqda qeyri-polyar üzvi həlledicilərdə həll olmayan açıq qəhvəyi rəngli anion kompleks əmələ gəlir. Sistemə AF əlavə etdikdə anion kompleksi müxtəlifliqandlı kompleks (MLK) şəklində üzvi fazaya keçir [1]. Cu(II)-HYTF-AF_1 və Cu(II)-HYTF-AF_2 MLK əmələ gəlməsi və ekstraksiyası uyğun olaraq pH 4.5-5.9 və pH 4.4-5.3 də baş verir. Ən yaxşı ekstragent kimi xloroform müəyyən edilmişdir. Cu-HYT-AF_1 və Cu-HYT-AF_2 ilə kompleksin maksimum işıqudması müvafiq olaraq 540 və 530 nm dalğa uzunluğunda müşahidə olunur. MLK molyar işıqudma əmsalı (3.2-3.3)$\times 10^4$-ə bərabərdir. Maksimum optiki sıxlıq HYTF-nin 1.12×10^{-3} M, AF-nin isə 9.8×10^{-3} M qatılığında müşahidə olunur.

Kompleksin optiki sıxlığının maksimum qiymət alması reagentlərin yaxşı qarışdırılmasından 15 dəqiqə sonra baş verir və iki sutkadan çox müddətdə dəyişməz qalır. MLK-lərin tərkibi tarazlığın yerdəyişməsi, Asmusun düz xətt və nisbi çıxım metodları [2] ilə təyin edilmişdir: Co(II):HYTF:AF= 1:2:1.

Cu (II) təyininə kənar ionların təsiri öyrənilmiş və müəyyən edilmişdir ki, qələvi metalların, qələvi-torpaq və nadir torpaq elementlərinin böyük miqdarı misin təyininə mane olmur. Yeni işlənilmiş metodika təbii suda misin təyininə tətbiq edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Ə.Z.Zalov, O-Hidroksitiofenolların analitik kimyada tətbiqi, *ADPU*, 2022, 286 s.
2. М.И.Булатов, И.П.Калинкин, Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1986, 432 с.

DÖRDVALENTLİ RENİUMUN HALOGENİDLİ KOMPLEKSLƏRİNİN ORTONİTROANİLİNLƏ (NO_2-C_6H_4-NH_3) QARŞILIQLI TƏSİRİ HAQQINDA

Ömər Gülalov[1], Gülnarə Əliyeva[1], Piranə Əliyeva[1]
Nuray Şıxaliyeva[1], Şahnaz Qəhrəmanova[2] , Şəbnəm Şamilli[3]

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti[1],
Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu[2]
Mikrobiologiya İnstitutu[3]
omar.gulalov@mail.ru

Keçid elementlərinin müxtəlif üzvi donor əsaslarla kompleks birləşmələrinin sintezi və tədqiqi kimyanın aktual məsələlərindəndir. Çünki onlar aşağı temperaturlarda parçalandıqlarına görə istiyədavamlı, keçirici materiallar, fotoşablonlar və s. alınmasında bir başlanğıc maddə kimi istifadə oluna bilirlər. Eyni zamanda bu bu birləşmələr şəraitdən asılı olaraq dielektrik yaxud keçirici xassələrinə malik davamlı oksid və metallik örtüklərin alınmasında, bir sıra üzvi sintezlərdə, o cümlədən epoksidləşmə prosesində bir katalizator kimi istifadə olunurlar [1].

Müəyyənləşdirilmişdir ki, üzvi liqantların daxili sferaya daxil edilməsi cəhdləri sulu mühiddə müsbət nəticə verməmişdir və həmişə okso yaxud hidrokso komplekslərin əmələ gəlməsi ilə nəticələnmişdir. Həmin proses çox guman ki, bu birləşmələrin hidrolizə çoxmeyilli olmaları ilə əlaqədardır.

Dördvalentli reniumun müxtəlif aminlərlə və fosfinlərlə kompleks birləşmələrinin sintezi və tədqiqi haqqında ədəbiyyatda materialların kifayət qədər olmasına baxmayaraq, axtarış zamanı onun aromatik aminlərlə birləşmələri haqqında məlumatlar çox azdır [1,2].

Təqdim olunan tezisdə kaliumheksahalogenorenatın K_2ReX_6 (X= Br) ortonitroanilinlə (NH_2-C_6H_4-NO_2) qarşılıqlı təsiri öyrənilmiş və alınmış komplekslərin fiziki-kimyəvi xassələri tədqiq edilmişdir.

$$K_2ReX_6 + NH_2\text{-}C_6H_4\text{-}NO_2 \xrightarrow{HBr} ReBr_6(NO_2\text{-}C_6H_4\text{-}NH_3)_2 + KBr$$

Alınmış yeni tərkibli qəhvəyi rəngli bromid kompleksi $ReBr_6(NO_2$-C_6H_4-$NH_3)_2$ bromid və xlorid turşusunda, suda, izopropil spirtində yaxşı, qeyri-polyar həlledicilərdə isə pis həll olur.

Belə ki, alınmış ortonitro-ammonioum-heksabromorenatın atmosfer havasında termiki parçalanma prosesinin ümumi sxemi aşağıdaakı kimi təsviri ehtimal olunur.

$$ReBr_4(NO_2\text{-}C_6H_4\text{-}NH_3)_2 \xrightarrow[-2HBr]{110-215°C} ReBr_2(NO_2\text{-}C_6H_4\text{-}NH_3)_2$$

$$\xrightarrow[-(NO_2-C_6H_4-NH_3)_2]{215-340°C} ReBr_2 \xrightarrow[-Br_2]{340-565°C} Re \xrightarrow{hava, 565-1000°C} \text{Reniumun}$$

oksidləri (uçucudurlar)

Ortonitroanilinlə dördvalentli reniumun $ReBr_6(NO_2\text{-}C_6H_4NH_3)$ tərkibli yeni kompleks birləşmələri sintez edilmiş, termoqravimetrik və İQ spektroskopik metodlarla onların bərk fazada termiki çevrilmələri öyrənilmişdir. Müəyyənləşdirilmişdir ki, qızdırılma zamanı əvvəlcə anderson qruplaşması baş verir, sonra isə Re^{+4} oksidləşmə-reduksiya prosesi nəticəsində metallik reniuma qədər reduksiya olunur.

Dördvalentli reniumun aminli birləşmələrinin sintezi və onların qarşılıqlı əlaqələrinin elmi əsasları araşdırılaraq mühüm elmi nəticələr işlənib hazırlanmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Н.С.Османов, А.С.Котелникова, Т.А.Аббасова и др., Катализатор для эпоксидирования циклогексана, *А.с. СССР*, № 4737821, 1990
2. K.V.Koteqov, Z.A.Lobçiqova, Sys-dietilfenilfosfonium komplkesinin termik çevrilmələri haqqında, *Qeyri-üzvi kimya jurnalı*, 1981, 26(8), s. 2167

ИЗУЧЕНИЕ РАЗНОЛИГАНДНЫХ КОМПЛЕКСОВ M_0(V) ФОТОМЕТРИЧЕСКИМ МЕТОДОМ

Лейла Гасанова, Кенан Меликов, Гульшан Мугалова

Бакинский Государственный Университет
leyla.gasanovaa@mail.ru

Молибден в настоящее время играет важную роль в решении задач народного хозяйства, благодаря своим ценным и своеобразным свойствам. Молибден является одним из важных легирующих компонентов, окислы молибдена применяются в качестве катализаторов в нефтехимической промышленности.

В связи с этим, встаёт вопрос аналитического контроля малых содержаний молибдена в различных объектах. Таким образом, весьма актуален вопрос разработки новых, более эффективных методов фотометрического определения молибдена. Для решения этой задачи весьма перспективен синтез новых органических реагентов, обладающих ценными аналитическими характеристиками.

В настоящей работе на основе пирогаллола были синтезированы азосоединения. Физико-химическими методами анализа установлен состав синтезированных реагентов.

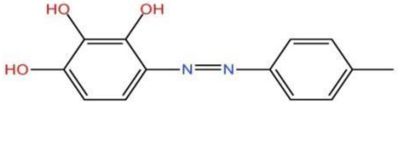

Фотометрическим методом анализа установлены оптимальные условия комплексообразования. Установлено, что pH(опт)-4, λ(макс)-432 нм. Изучено влияние папаверина на комплексообразование молибдена. Установлено, что при влияние третьего компонента, оптимальные условия комплексообразования меняются по сравнению MoR, которые равны *pH* (опт)-3,0; λ(макс)448 нм.

Как видно из этих данных, оптимальные условия комплексообразования сдвигаются в кислую среду, а в центре поглощение наблюдается батохромный сдвиг. Установлена концентрация реагирующих компонентов. Молярные коэффициенты поглощения E(MoR)-1,2×10^4, E(MeR Pap)-1,6×10^4.

Установлено образование разнолигандного, бинарного комплексов Mo:R =1:2; Mo-R-Pap=1:2:2 и выявлено, что закон Бера соблюдается в интервале концентраций 0,4-0,6 мкг/мл; 0,2-0,24 мкг/мл. Изучено мешающее влияние на комплексообразование Mo(V).

Литература

1. Л.А. Алакаев, Р.Д.Улбашева, В.Н.Лузамыщев, Определение молибдена в промышленных сточных водах, *Химия Аналитических веществ и материалов*, 2000, с. 259
2. М.И.Булатов, И.П.Калинкин, Практическое руководство по фотометрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1973, 407 с

PİROQALLOL ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏ İLƏ Cu(II)-İN FOTOMETRİK TƏYİNİ METODİKASININ İŞLƏNİLMƏSİ

Elnarə İsmayilova[1], Polad Məmmədov[1], Vəsilə Nəsibova[2]

Cəmalə Nabiyeva[2] Xəlil Nagıyev[2]

Baki Dövlət Universiteti[1]
"METU"MMC[2]
1953elnara2000@gmail.com

Texnika və texnologiyanın inkişafı, muasir səviyyəli sənaye obyektlərində maddələrin miqdarı təyinini tələb edir. Məlumdur ki, mis elektrotexnikada, radiotexnikada, kimya sənayesində geniş istifadə edilir. Ona görə misin fotometrik təyini üçün iqtisadi cəhətdən əlverişli, ekspres, yüksək həssaslıq və seçiciliyə malik metodikaların işlənilməsi aktual məsələdir.

Ədəbiyyatdan məlumdur ki, azobirləşmələr bir cox metalların fotometrik təyinində perspektivli üzvi reaktivlər hesab edilir [1]. Təqdim olunan işdədə piroqallol əsasında sintez edilmiş üzvi realtiv vasitəsilə Cu(II)-in fotometrik təyini metodikası işlənilmişdir. Azobirləşmə ədəbiyyatda məlum olan metodika əsasında sintez edilmişdir [2]. Sintez edilmiş 2,3,4-tetrahidroksi-4-xlorazoben-

zol (R) reagent ilə Cu(II)-in əmələgətirdiyi kompleks birləşmə spektrofotometrik metodla tətbiq olunmuşdur. Təcrübə nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, optimal mühit pH=6, maksimal dalğa uzunluğu λ_{max} -400 nm-dir. 1 ml $1 \cdot 10^{-3}$ M Cu^{2+} ionunun kompleksin tərkibinə tam keçməsi üçün reagentin 2 ml $1 \cdot 10^{-3}$ M qatılığı tələb olunur. Starik-Barbanel izomolyar seriyalar metodu ilə kompleksin tərkibində Cu:R nisbəti öyrənilmiş və 1:2 olduğu müəyyən edilmişdir.

Astaxov metodu ilə kompleksəmələgəlmə reaksiyasında ayrılan protonların sayı təyin edilmişdir. Molyar udma əmsalının qiyməti hesablanmış ξ=3100 olduğu müəyyən edilmişdir. Kənar ionların və pərdələyicələrin kompleksəmələgəlmə reaksiyasına təsiri öyrənilmiş və müəyyən edilmişdir ki, bir çox ionlar yüksək qatılıqda təyinata mane olmurlar.

İşlənmiş fotometrik metodikayla təbii sə sənayə obyektlərində mis ionunu təyin etmək olar.

Ədəbiyyat

1. У.А.Гюллярли, Х.Д.Нагиев, Ф.М.Чырагов, Взаимодействие Zr(IV) с 2,3,4-триоксифенилазо-5-сульфонофтолином в присутствии ДАМ и его гомологов, *Журн. Аналитической химии*, 2006, 61(6), с. 604
2. А.И.Бусев, Синтез новых органических реагентов для неорганического анализа, *МГУ*, 1972, 245 с

MOLİBDENİN BİTKİLƏRDƏ FOTOMETRİK TƏYİNİ

Kəmalə İsgəndərova, Afət Hacıyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
zalov1966@mail.ru

Molibden bitkilərin atmosfer azotunun mənimsənilməsində əsas funksiyaya malikdir. Hazırkı işdə 2-hidroksi-5-yodotiofenol (HITP) və anilin (An) ilə molibden (VI) komplekslərinin spektrofometrik tədqiqinin nəticələri təqdim edilmişdir.

Xloroformla bir dəfəyə 98.4% Mo ekstraksiya olunur. Əmələ gəlmiş müxtəlif liqandlı kompleksin (MLK) optimal ekstraksiya şəraiti belədir: 1.3×10^{-3} M HYTF, 1.2×10^{-3} M An, pH 2.1-4.0. MLK 10 dəqiqə ərzində əmələ gəlir. Molyar işıqudma əmsalı 528 nm dalğa uzunluğunda 3.2×10^{4} bərabərdir. Su fazasının optimal həcmi 20 ml, üzvi faza isə 5 ml-dir. Su fazasının həcminin 90 ml-ə qədər artırılması kompleksin optik xassəsinə təsir göstərmir. Tiofenollar turşu mühitdə reduksiyaedici xassəyə malikdir [1]. HYTF iştirakında molibdenin oksidləşmə dərəcəsinin dəyişməsini aydınlaşdırmaq üçün iki seriya təcrübə apardıq. Birinci seriyada Mo(VI), ikinci seriyada isə əlavə reduksiyaedicinin ($SnCI_2$ və ya KI) əlavə edilməsi ilə əldə edilən Mo(V)-dən istifadə etdik. Alınmış spektrlərin müqayisəsi göstərdi ki, λ_{max} {Mo(VI)-HYTF-An} = λ_{max} {Mo(V)-HYTF-An}. Bu fakt onu göstərir ki, MLK əmələ gələn zamanı Mo(VI)

reagentin özü ilə Mo(V)-ə reduksiya olunur. Bu fakt EPR spektrometriyası ilə də təsdiq edilmişdir.

MLK-in tərkibində komponentlərin molyar nisbəti tarazlığın yerdəyişməsi və düz xətt metodu [2] ilə müəyyən edilmişdir: (Mo(V): HYTF:An = 1:2:2). Molibdenin kompleks əmələ gətirən ion formasının $MoO(OH)^{2+}$ olduğu müəyyən edilmişdir. Ber qanununa tabeolma intervalı 0.2-16 mkq/ml-dir. Dərəcəli əyrinin tənliyi $y = 0.0383x + 0.068$ kimidir. Qələvi, qələvi torpaq kationları təyinata mane olmur.

Yeni işlənilmiş metodika Abşeron rayonundan götürülmüş torpaq nümunəsində (torpaq kəsiyinin dərinliyi 30 sm olmuşdur) molibdenin təyininə tətbiq edilmişdir. Alınmış nəticələrin dəqiqliyinə fotometrik olaraq rodanid əlavəetmə metodu ilə nəzarət edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Ə.Z.Zalov, O-Hidroksitiofenolların analitik kimyada tətbiqi, *ADPU*, 2022, s. 286
2. М.И. Булатов, И.П. Калинкин, Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1986, с.432

ЭКСТРАКЦИОННО-ФОТОМЕТРИЧЕСКОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ НИОБИЯ(V) С 2-ГИДРОКСИ-5-БРОМТИОФЕНОЛОМ И ГИДРОФОБНЫМИ АМИНАМИ

Али Залов, Керим Кулиев

Азербайджанский государственный педагогический университет
zalov1966@mail.ru

Настоящая работа посвящена изучению условий комплексообразования и экстракции ниобия(V) с 2-гидрокси-5-иодтиофенолом **(***ГИТФ***)** и аминофенолами (*АФ*) {2,6-бис-(N,N-диметиламинометил)-4-метилфенол ($АФ_1$),2,6-бис-(N,N-диметиламинометил)-4-бромфенол ($АФ_2$), 2,6-бис-(N,N-диметиламинометил)-4-хлорфенол ($АФ_3$)}.

ГИТФ с Nb образует окрашенный комплекс, нерастворимый в неполярных органических растворителях. При введении в систему АФ наблюдается экстракция анионного комплекса в органическую фазу в виде разнолигандного комплекса (*РЛК*). Все дальнейшие исследования провадили с хлороформом.

РЛК образуются в интервале рН 2.5-6.2 и течение 5-10 мин. Максимальное светопоглощение наблюдается при 430-450 нм. Комплексообразование сопровождается батохромным сдвигом на 145-165 нм. Молярные коэффиценты поглощения колеблятся в интервале $\varepsilon = (1.8\text{-}2.5)\times10^4$. Соотношение Nb(V):ГИТФ:Ам = 1:2:1.

Константу устойчивости комплекса рассчитывали по формуле:

$$\beta = \frac{C_k}{(C_{Me} - C_k)(C_R - nC_k)^n}; \quad \beta = (6,2 - 6,8) \times 10^7.$$

Для экстрактов сохраняется закон Бера в пределах концентрациях 0.6-18 мкг/мл. Уравнение градуировочных графиков: у = 0.0 + 0.009х, у = 0.01 + 0.005 х и у = 0.01 + 0.006 х соответственно для комплексов [Nb-ГИТФ-АФ$_1$), [Nb-ГИТФ-АФ$_2$) и [Nb-ГИТФ-АФ$_2$).

Разработанная методика определения ниобия применена к анализу стали.

Литература

1. М.И.Булатов, И.П.Калинкин, Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1986, с. 432

СИНТЕЗ НАНОЧАСТИЦ НА ОСНОВЕ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ

Famil Chiraqov, Polad Mammadov, Tama Gamzaeva

Baku State University
poladazer@gmail.com

Наноматериалы- это инженерные материалы, размеры которых составляют 100 нм или меньше [1].

Наночастицы можно получить самыми разными способами. Обычно используется: физическое и химическое осаждение из паровой фазы, методы коллоидной химии, методы механического сплавления, механическое измельчение, методы на основе микроэмульсий и золь-гель методы [2]. Органические наночастицы находят множество важных применений в биоизображении и наномедицине [3].

Для наших исследований был выбран метод микроэмульсий для получения наночастиц, так как другие методы не могут быть применены для производства органических наноматериаллов из-за чрезвычайно высоких температур, необходимых для обработки. В случае микроэмульсий, основным недостатком является время выдержки в несколько часов, необходимое для полной обработки частиц, что может вызвать коалесценцию, т.е. слипание частиц и дальнейший и рост. Также возможна и агломерация наночастиц, которая может быть обратимой или необратимой в зависимости от используемой технологии и обрабатываемого материала [4].

Принцип применяемого метода очень прост. Использут два растворимых в воде, но не растворимых в масле реагентов. Один из реагентов растворяется в микрокаплях воды микроэмульсии «вода в масле», а второй в микрокаплях воды другой микроэмульсии «вода в масле». Затем

две микроэмульсии смешиваются. Вследствие очень малого размера капельки принимают участие в броуновском движении. Они непрерывно сталкиваются, образуя димеры и другие агрегаты. Такие агрегаты имеют короткое время жизни и быстро распадаются на капли первоначального размера [5].

Микроэмульсия типа «вода в масле» представляет собой термодинамически стабильную микрогетерегенную систему, состоящую из обратных мицелл (наноразмерных капель воды, покрытых моносолоем ПАВ) в неполярной жидкости (например, масло) рис.1. В качестве неполярной жидкости можно использовать диоксид углерода в сверхкритическом состоянии. ПАВ используется бис(2-этилгексил)сульфосукцинат натрия (aerosol OT, AOT).

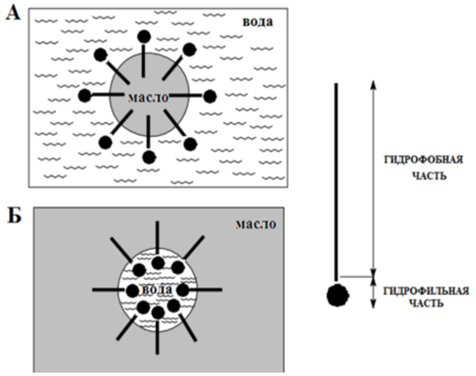

Рис.1. Расположение молекул ПАВ в МЭ прямого типа (А) и обратного типа.

При низких температурах растворимость ПАВ может быть очень маленькой и недостаточной для образования мицелл, но резко возрастает при увеличении температуры.

Получение наночастиц органических элементов связано с технологическими возможностями в области органической и аналитической химии. Возможность создания новых материалов с уникальными оптическими, электрическими, механическими характеристиками, сенсорными и каталитическими свойствами. Но пока возможность получения многих наночастиц в полной мере не изучена. Для успешного их развития необходимо исслеждовать новые высокоточные спектрофотометрические методы анализа с применением органических наночастиц.

Литература

1. L.Rui, H.Cao and al., Functional organic nanoparticles for photodynamic therapy, *Chinese Chemical Letters*, 2016, 27(8), p. 27
2. K.M.Goshen, Organic nanoparticles from microemulsions: Formation and applications, *Current Opinion in Colloid & Interface Science*, 2022, p. 17
3. W.Cheng and all, Organic nanoparticles: Mechanism of electron transfer to indigo nanoparticles, *European Chemical Societies Publishing*, 2022, p. 30
4. E.Torino, I.D.Marco, E.Revercho, Organic nanoparticles recovery in supercritical antisolvent precipitation, *The Journal of Supercritical Fluids*, 2020, p. 55
5. С.А.Товстун, В.Ф.Разумов, Получение наночастиц в обратных микроэмульсиях, Успехи химии, 2011, 80(11), с. 996

PALLADİUM(II) İONUNUN NN/-DİFENİLQUANİDİN FRAQMENTLİ SİNTETİK SORBENTRLƏ SORBSİYA İZOTERMİNİN TƏDQİQİ

Ülviyyə Əbilova[1], Esmira Həşimova[2], Cəbrayıl Mirzai[1], Famil Çıraqov[1]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti[2]
esmira.hashimova@mail.ru

Palladium (II) ionunun sorbsiyasının fazalararası qarşılıqlı təsirini daha yaxşı tədqiq etmək üçün multitəbəqəli sorbsiyanı xarakterizə edən Freyndlix və monomolekulyar Ləngmür adsorbsiya izoterm modellərindən istifadə olunmuşdur. Sorbentlərin palladium (II) ionu ilə sorbsiyasından alınmış nəticələrə əsasən Freyndlix və Ləngimür sorbsiya izotermləri qurulmuş, izotermlərin izotermik parametrləri hesablanmışdır.

Pd(II) ionun NN/ difenilquanidin fraqmentli sintetik sorbentlə sorbsiyasının Freyndlix izotermi qrafiki şəkil 1-də göstərilmişdir.

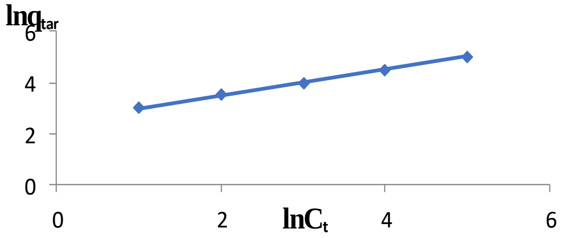

Şəkil 1. Pd(II) ionun NN/ difenilquanidin fraqmentli sintetik sorbentlə sorbsiyasının Freyndlix izotermi

Ləngimür modeli energetik cəhətdən ekvivalent adsorbsiya mərkəzlərinə malik adsorbentdə monomolekulyar adsorbsiya prosesləri üçün ödənilir. Qrafikdən göründüyü kimi Ləngmür əyrisi daha stabildir. Ləngimür modeli monomolekulyar sorbsiyanı xarakterizə edir. Sorbsiya təcrübəsindən alınan nəticələr əsasında NN/difenilquanidin amin fraqmentli sorbentə görə Freyndlix və Ləngimür izotermlərinin izotermik parametrləri hesablanmışdır (cədvəl 1,2). Freyndlix izoterminin hesablanmış izotermik parametrlərindən görünür ki, sorbsiyanın izotermini bu modelə görə təsvir etmək mümkündür (Şəkil 2).

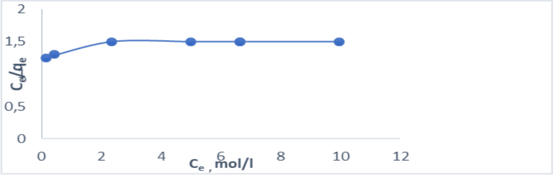

Şəkil 2. Pd(II)ionunun NN/ difenilquanidin fraqmentli sintetik sorbentlə sorbsiyasının Ləngimür izotermi

Cədvəl 1. Freyndlix izoterminin hesablanmış izotermik parametrləri

Korelyasiya əmsalı, R^2	Freyndlix sabitinin tərs qiyməti, 1/n	Freyndlix sabiti, lnK_F	n	Multitəbəqəli sorbsiya tutumu,K (mq/q)
0,8475	0,3487	3,78	2,67	35,78

Lakin sorbsiya tutumunun qiymətinə əsasən multitəbəqəli sorbsiyanın miqdarı çox aşağıdır. Deməli Pd(II) ionunun sintez etdiyimiz polimer sorbentlə sorbsiyası kimyəvi qüvvələr hesabına baş verir. Sorbsiya monomolekulyar olduğuna görə sorbsiya mərkəzinə bir Pd(II) ionu daxil olduqdan sonra ikinci metal ionu sorbsiya olunmur.

Cədvəl 2. Ləngimür izoterminin hesablanmış izotermik parametrləri

Korelyasiya sabiti, R^2	Monomolekulyar Sorbsiya tutumunun tərs qiyməti,$1/Q_m$	$1/Q_m \cdot K_L$	Monomolekulyar sorbsiya tutumu, Q_m mq/q	Ləngimür sabiti, K_L,mq/l
0,9951	0,0021	0,01225	487	0,105

Deyilənləri nəzərə alaraq, Ləngimür izoterminin hesablanmış izotermik parametrlərinə əsasən də demək olar ki, Pd(II)ionunun polimer sorbent üzərində sorbsiyasını Ləngimür modeli ilə ifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. А.С.Холмогорова, Е.А.Свинцова, Л.К.Неудачина, Е.Л.Лебедева, И.С. Пузырев, Потенциометрическое определение палладия(II) в водных растворах с применением модифицированного угольно-пастового электрода, *Журнал аналитической химии*, 2020, 75(5), с. 466

Mn (II), Zn(II) və Ni (II) MÜXTƏLİF LIQANDLARLA (L[1]-DİFENİLKARBAZON VƏ DİMETİLSULFOKSİD) KOMPLEKS BİRLƏŞMƏLƏRİNİN SINTEZI VƏ ANTİGÖBƏLƏK XASSƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Şahnaz Qəhrəmanova[1], DilqəmTağıyev[1],
Pənah Muradov [2], Şəbnəm Şamilli [2]

Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu[1]
Mikrobiologiya İnstitutu[2]
sahnaz.gahramanova@gmail.com

Keçid metallarının eyni vaxtda bir neçə donor atomunu əhatə edən polidentat liqandlar ilə kompleks birləşmələrinin kimyası təkcə nəzəri deyil, həm də praktiki maraq kəsb edir. Çünki belə komplekslərin qeyri-adi xassələri

ümumilikdə koordinasiya kimyasının inkişafına yeni təkan verir. Kompleks birləşmələr arasında biometallar əsasında alınan komplekslər xüsusi yer tutur. Bu, onların bir çox biokimyəvi proseslərdə mühüm rol oynaması və buna görə də bitkiçilikdə, heyvandarlıqda və farmakologiyada geniş istifadə edilməsi ilə bağlıdır. Öz növbəsində metal ionlarının tərkibində müxtəlif donor mərkəzləri olan üzvi liqandlarla koordinasiya birləşmələrinin xassələrinin və strukturunun öyrənilməsi onların fiziki-kimyəvi tədqiqinə yeni yanaşmaların işlənib hazırlanmasında mühüm amil olmuşdur. Digər tərəfdən, bir çox keçid elementlərinin, o cümlədən manqan, sink və nikelin kompleks birləşmələri əhəmiyyətli xassələrə malikdir [1, 2].

İşdə Mn (II), Zn(II) və Ni(II) müxtəlif üzvi liqandlarla (L^1difenilkarbazonvəL^2dimetilsulfoksidlə)kompleksbirləşmələrinn $[MnL^1{}_2L^2{}_2]$,$[NiL^1{}_2L^2{}_2]$,$[ZnL^1{}_2L^2{}_2]$ sintezi və antifungal xassələrinin öyrənilməsi üsullarını təqdim edirik.

Sintezolunmuş $[MnL^1{}_2L^2{}_2]$,$[NiL^1{}_2L^2{}_2]$,$[ZnL^1{}_2L^2{}_2]$ müxtəlif liqandlı komplekslərin termiki davamlılığı termoqravimetrik analiz metodu vasitəsi ilə öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, kompleksin parçalanması (250°C) baş verir.

Rentgenoqravik analiz metodu ilə müəyyən edilmişdir ki, kompleks birləşələr individual kristallik maddələrdir. Komplekslə liqandın koordinasiya xarakterini müəyyən etmək üçün İQ-spektral analiz metodundan istifadə edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, liqandla kompleks ion rabitəsi hesabına koordinasiya olunur.

Komplekslərdən $[ML^1{}_2L^2{}_2]$ (M=Ni,Mn,Zn***)*** istifadə olunaraq *Candida* göbələklərinin antifungal xassəsi öyrənilmişdir. Test kulturasına qarşı antimikrob aktivliyi ilə bağlı nəticələr cədvəl 1 də verilib. Ni, Mn, Zn liqand komplekslərin antimikrob aktivliyi kontrolda müvafiq olaraq 4.2, 3.4, 3.6 dəfə çox olmuşdur. Maksimal antimikrob aktivlik Mn liqand kompleksində müşahidə edilmişdir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Antimikrob aktivlik

№	Test kultura	L^1difenilkarbazon vəL^2dimetilsulfoksid	Lizis zonasının diametri mm
1	Candida	(Ni)	15
2	Candida	(Mn)	16
3	Candida	(Zn)	13
4	Candida	kontrol (DMSO)	4.0

Sintez olunmuş maddələrin bir neçəsi bioloji aktivlik xüsusiyyətlərinə görə toksiki təsirlərə malik göbələklər (Aspergillus və Penicillium) üzərində də bioloji testdən keçrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Sh.İ.Gahramanova, E.A.Guliyeva, G.Z. Suleymanov, I.V.Azizov, Influence newly syntesized manganese complexes with amino asids on morphophysiological chracteristics, *American International Journal of Contemporary Research*, 2014, 4, p. 58

2. Sh.I.Gahramanova, F.F.Dzhalaladdinov, M.K.Munshieva, T.O.Gakhramanov and et al., Synthesis and study of complex compounds of divalent manganese, copper, cobalt and zinc with tryptophan and their biological activity, *International Journal of Chemical Sciences*, 2018, 3, 16, p. 138

2,5-DIHİDROKSİTİOFENOL VƏ AMİNLƏRİLƏ Nİ(II) KOMPLEKSLƏRİNİN SPEKTROSKOPİK TƏDQİQİ

Əli Zalov[1], Şəfa Məmmədova[1], Elman Şirinov[2]

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti[1]
Mingəçevir Dövlət Universiteti[2]
zalov1966@mail.ru

Nikel (II) 2,5-dihidroksitiofenol (*TF*) və hidrofob aminlər (Am) {2-(N,N-dimetilaminometil)-4-metilfenol (AF_1) və 2-(N,N-dimetilaminometil)-4-bromofenol (AF_2)} ilə pH 5.3-7.8-də müxtəlifliqandlı komplekslər (*MLK*) əmələ gətirir [1]. Xloroformla bir dəfəyə 97.4-97.7%-i Ni (II) ekstraksiya olunur. Nikel MLK əmələ gəlməsi və ekstraksiyası üçün məhlulların aşağıdakı qatılıqları tələb olunur: $8.6 \cdot 10^{-4}$ M TF və $6.16 \cdot 10^{-4}$ M Am. AF_1 və AF_2 MLK-ləri müvafiq olaraq 440 ($\varepsilon = 2.23 \cdot 10^4$) və 451 nm ($\varepsilon = 2.65 \cdot 10^4$)-dir. MLK-in ekstraksiyası zamanı tarazlıq 3 dəqiqə ərzində yaranır. Ekstraksiyadan sonar optiki sıxlıq 10 gün sabit qalır. Komplekslərin tərkibində komponentlərin nisbəti tarazlığın yerdəyişməsi və nisbi üsulları [2] ilə müəyyən edilmişdir: Ni (II):TF:Am =1:2:2. Kompleks əmələ gətirən ion forması Ni^{2+}-dır. TF-nin spektrində müşahidə olunan 2580 sm^{-1}-də zolaqların yoxa çıxması və Ni(II)-TF-AF_1 udma zolaqlarının spektrin aşağı tezliklərə doğru yerdəyişməsi o deməkdir ki, kompleksin əmələ gəlməsində-SH qrupları iştirak edir. -OH qrupunun 3200-3600 sm^{-1} sahəsində maksimum 3460 sm^{-1} olan udma zolaqlarının intensivliyin azalması bu qrupun koordinasiya rabitəsinin yaranmasında iştirak etdiyini göstərir. MLK termiki parçalanması üç mərhələdə baş verir: 65-13°C-də su buxarlanır, 340-520°C-də TF, 630-650°C-də isə Am. Termolizinin son məhsulu NiO-dur.

Ber qanununa tabeolma 0.2-18 mkq/ml nikelin qatılığında müşahidə olunur. V(IV), Cu(II), Mo(VI), Fe(II), Pt(II), Pd(II), Ti(IV) və Co(II) ionları nikelin təyininə mane olur. Alınmış nəticələr əsasında müxtəlif obyektlərdə nikelin təyini üçün yeni ekstraksiya-spektrofotometrik üsullar işlənib hazırlanmışdır.

Ədəbiyyat

1. Ə.Z.Zalov, O-Hidroksitiofenolların analitik kimyada tətbiqi, *ADPU*, 2022, s. 286.
2. М.И. Булатов, И.П. Калинкин, Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1986, с.432

DİMEDON ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏNİN DƏMİR (III) İLƏ ƏMƏLƏ GƏTİRDİYİ MÜXTƏLİF LİQANDLI KOMPLEKS BİRLƏŞMƏSİNİN TƏDQİQİ

Nuru Mustafalı, Xəlil Nağıyev, Kənan Ağayev, Rizvan Abdullayev

Bakı Dövlət Universiteti
nurumustafali@gmail.com

β-Diketonlar və onların törəmələri analitik kimyada geniş tətbiq sahəsinə malikdir. Onlardan metalların fotometrik təyinində və qatılaşdırılmasında istifadə olunur. Ədəbiyyatda məlumdur ki, müxtəlif liqand-lı komplekslərin analitik parametrləri binar komplekslərə nisbətən yüksək olur. Təqdim olunan işdə dimedon əsasında sintez edilmiş 2-[2-(1,5-dimetil-3-okso-2-fenil-2,3-dihidro-1H-pirazol-4-il)diazen-1-il]-5,5-dimetiltsikloheksan-1,3-dion reagentinin dəmirlə əmələ gətirdiyi kompleks birləşməyə fenantrolinin (fen.), batofenantrolinin (batfen.) təsiri öyrənilmişdir.

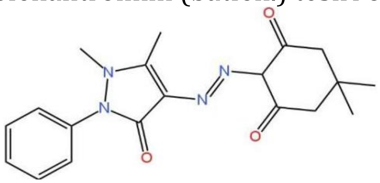

Binar və müxtəlifliqandlı kompleks birləşmələrin əmələ gəlməsinin pH-dan asılılığı öyrənilmişdir. Təcrübə nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, binar kompleksdə pH_{opt}=5, müxtəlifliqandlı komp-lekslərdə pH_{opt}=4 (fen.), pH_{opt}=4 (batfen). Göründüyü kimi, üçüncü komponentin təsirindən müxtəlif liqandlı komleks birləşmələrin optimal şəraiti turş mühitə doğru sürüşür. Binar komplekslərin maksimal işıq udması λ=400 nm, müxtəlifliqandlı komplekslərin isə λ=420 nm (fen.), 425 nm (batfen.), üçüncü komponentlərin təsirindən işıq udmaların maksimum qiymətlərində batoxrom sürüşmə müşahidə olunur. Reagentin və üçüncü komponentlərin kompleks əmələ gəlməyə təsiri öyrənilmişdir. Molyar udma əmsalının qiyməti ε=3500 (Fe-R), ε=4300 (Fe-R-fen.), ε=4800 (Fe-R-batfen.) olaraq hesablanmışdır.

Dərəcəli qrafikə tabeçilik intervalı 1.64-3.14 mkq/ml (Fe-R), 1.12-2.24 mkq/ml (Fe-R-fen.), 1.12-2.24 (Fe-R-batfen.) olaraq hesab-lanmışdır. Optimal şəraitdə binar və müxtəlifliqandlı komplekslərin tərkibində komponentlərin nisbəti Fe:R=1:2, Fe:R:fen.=1:2:2, Fe:R:batfen.=1:2:2 olaraq təyin edilmişdir.

Müxtəlif ionların kompleks əmələ gəlməyə mane olmadığı müəyyən edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. E.Sawicki, R.A.Carnes, Spectrophotofluorimetric determination of aldehydes with dimedone and other reagents, *Microchimica Acta*, 1968, p. 148
2. K.J.Nelson, C.Klomsiri, S.G.Codreanu, L.Soito, D.C.Liebler, L.C.Rogers, L.W.Daniel, L.B.Poole, Use of dimedone-based chemical probes for sulfenic acid detection:

methods to visualize and identify labeled proteins, *Methods in enzymology*, 2010, 473, p. 95

3. D.Sharma, M.Kumar, P.Das, Application of cyclohexane-1,3-diones for six-membered oxygen-containing heterocycles synthesis. *Bioorganic Chemistry* 2021, 107, p. 104559

PALLADİUMUN QARIŞIQLİQANDLI ÇOXNÜVƏLİ KOMPLEKSLƏRİ

Xudayar Həsənov[1,3], Cəbrayıl Mirzai[2],
Nailə Quliyeva[3], Şimid Qasımov[1]

Azərbaycan Tibb Universiteti, ETM[1]
Bakı Dövlət Universiteti[2]
Qərbi Kaspi Universiteti[3]
x.qasanov58@gmail.com

Tibbi baxımdan tərkibində ayrı-ayrılıqda kükürd-amin, kükürd-hidroksil qrupları olan liqandlara böyük maraq onların bioloji sistemlərə məxsus funksional qruplar saxlaması ilə bağlıdır. Digər tərəfdən belə liqandların palladium duzları ilə məqsədyönlü sintezini apararaq müxtəlif davamlılığa malik helat koordinasion sferalı kompleks birləşmələr almaq mümkündür [1].

Tədqiqat obyekti olaraq tərkibində kükürd-azot, kükürd-oksigen donor atomları saxlayan liqandlar kimi merkaptoetilamin $HS–CH_2CH_2NH_2$ və merkaptoetanol $–HSCH_2CH_2OH$ götürülmüşdür. Bu liqandlar geniş təsir xassələrinə malik olduqlarına görə tibbdə bəzi problemləri həll etmək məqsədilə palladiumla yüksək davamlı, suda və bioloji mayelərdə həll olan kompleks birləşmələr əmələ gətirmələri mümkündür. Təqdim olunan işdə palladiumun qeyd olunan liqandlarla optimal şərait seçilərək üçnüvəli qarışıqliqandlı kompleksləri sintez edilərək tərkib və qruluşları müasir fiziki-kimyəvi üsullsrla tədqiq edilmişdir.

Sintezin gedişi zamanı götürülən stexiometrik nisbət, mühit, həlledici, temperatur və digər faktorlar tənzimlənərək aşağıdakı tərkibdə yüksək çıxımla (~85%) təmiz kompleks birləşmələr $[Pt_3(SCH_2CH_2NH_2)_2(SCH_2CH_2OH)_2(NH_3)_2Cl_2]$ və $[Pt_3(SCH_2CH_2NH_2)_2(SCH_2CH_2OH)_2Cl_2]$ alınmışdır.

Liqandlara məxsus olan – SH funksional qruplar İQ-spektrdə 2568 və 2562 sm^{-1} müvafiq udulma zolaqları ilə xarakterizə olunurlar. Bu funksional qruplara məxsus olan udulma zolaqları sintez edilmiş komplekslərin İQ-spektrlərində qeydə alınmamışdır. Bu isə HS- qrupunun deprotonlaşaraq mərkəzi atomla $\nu_{Pd\text{-}S}$ valent rabitəsi yaratmasını göstərir. Kompleksin İQ-spektrində 288, 294 və 330 sm^{-1} udulma zolaqları qeydə alınmışdır. Birinci iki udulma zolağı körpü vəziyyətində olan Pd–S valent rabitəsinə aid edilmişdir. Digər 330 sm^{-1} güclü udulma zolağı isə terminal Pd-S rabitəsinə aid edilmişdir. Hər iki kompleksin İQ-spektrində qeydə alınan 284, 286, 290 və 292 sm^{-1} udulma zolaqlarından birinci ikisi müvafiq olaraq Pd–S körpü vəziyyətində ra-

bitə yaradan merkaptoetanol, digər ikisi isə merkaptoetilamin Pd–S valent rabitələrinə aid edilmişdir. İQS-də aydın nəzərə çarpan digər çıxıntısız 342 və 328 sm^{-1} udulma zolaqları isə terminal Pd-Cl valent rabitəsinə məxsus olduğu qeyd edilmişdir. Üç ədəd Pd–S rabitəsinə uyğun qismən aşağı zonaya sürüşmüş udulma zolaqları kompleksdaxili qabarma və ya çökmə yəni onun yastı müstəvi quruluşunun pozilmasını göstərir [2].

Beləliklə, merkaptoetanol ($SHCH_2CH_2OH$) ancaq kükürd atomu ilə monodentatlı, merkaptoetilamin ($HSCH_2CH_2NH_2$) isə həm mono-, həm də bidentatlı koordinasiya edərək beşüzvlü metalhelat tsikli əmələ gətirir. Üçnüvəli palladium komplekslərində liqandların kükürd atomu metallar arasında körpü rolunu oynayırlar. Merkaptoetanolun hidroksil qrupu koordinasiyada iştirak etmir.

Aparılmış ilkin bioloji tədqiqatlar hər iki kompleksin yüksək radioprotektor xassəyə malik olduqlarını göstərdi.

Ədəbiyyat

1. S.B.Deepthi, P.Ramech, R.Trivedi, Carbohydrate triazole tethered 2-pyridyl-benzimidazole ligands: Synthesis of their palladium (II) complexes and antimicrobial activities, *İnorganica Chimica Acta*. 2015, 435, p. 200
2. M.Z.Ghdhayeb, R.A.Haque, S.Budagumoi, Mono- and bis-N-heterocyclic carbene silver(I) and palladium(II) complexes: Synthesis, characterization, crystal structure and in vitro anticancer studies, *Polyhedron*, 2017, 121, p. 222

ЭТАПНЫЙ ГИДРОЛИЗ КОМПЛЕКСА ПЛАТИНЫ СМЕКСИДОЛОМ

Худаяр Гасанов[1,2], Наиля Кулиева[2],
Асмет Азизова[1], Шимид Касумов[1]

Азербайджанский Медицинский Университет НИЦ[1]
Западный Каспийский Университет[2]
x.qasanov58@gmail.com

По своему содержанию лекарственная защита при действии ионизирующей радиации многообразна и включает препараты различных химических групп. Например, известны, серосодержащие радиопротекторы, действующие непосредственно на клетки мишени или уменьшающие радиационные поражения организма за счет гемической, тканевой или циркулярной гипоксии [1].

Однако известные радиопротекторы характеризуются высокой токсичностью, что значительно ограничивает их использование и исключает возможность частого применения. Нами синтезированы и исследованы радиопротекторные свойства нового класса- платина и мексидолсодержащего комплекса состава- $(C_8H_{12}ON)_2$ $[PtCl_4]$.

При изучении соединений платины с протонированным азотсодержащим катионом- мексидолом, стало известно, что наряду с процессом гидролиза $[PtCl_4]^{2-}$ происходит депротонирование катиона с последующей возможной координацией образовавшегося в растворе нейтрального амина сплатиной (перегруппировка Андерсена) по схеме:

$$(LH)_n[Pt(Cl_4)] \xrightarrow{H_2O} nH^+ + [PtL_nCl_{4-m}(H_2O)_m] + mCl^- \xrightarrow{H_2O}$$

$$\rightarrow [PtL_2(OH)_2] + 4H^+ + 4Cl^-$$

Суммарный процесс гидролиза мексидазола сопровождается изменением pH в зависимости от концентрации раствора и времени выдержки. Так, pH водных растворов мексидазола при его концентрации $C=4\cdot10^{-4}$M изменяется от 4,0 до 3,24 (интервал 10 мин. 24 ч) с выпадением при этом осадка гидроксокомплекса-платины. В 0,005 М NaCl pH растворов изменяется от 4,5 до 3,46, т.е. и в этих условиях преимущественным является процесс образования аква- и гидроксокомплексов. pH растворов мексидазола в 0,15 М NaCl взависимости от изменения его концентрации в растворе от $4\cdot10^{-4}$ до $4\cdot10^{-6}$ М меняется от 3,95 до 6,25. В процессе гидролиза в водных растворах $[PtCl_4]^{2-}$ трансформируется в $[PtCl_3H_2O]^-$, $[PtCl_2(H_2O)_2]$, $[PtCl(H_2O)_3]^+$, $[Pt(H_2O)_4]^{2+}$.

Известно, что для соединений платины характерна большая лабильность в процессах замещения ионов хлора на другие лиганды по сравнению с соответствующими соединениями палладия. Скорость замещения ионов хлора в комплексах платины в 105 раз выше, чем в соединениях палладия. Замещение ионов хлора на бром еще больше ускоряет этот процесс [2]. Вместе с тем использование в качестве катиона протонированных азотосодержащих лигандов, в частности мексидазола, несколько затрудняет процесс гидролиза, поскольку вместо ионного взаимодействия, как в $K_2[PtCl_4]$, происходит образование водородных связей ионов хлора в $[PtCl_4]^{2-}$ с протонированным атомом азота лиганда [3].

Литература

1. V.Maliev, D.Popov, R.C.Casey, J.A.Jones, Mechanisms of action for an anti-radiation vaccine in reducing thebiological impact of high dose and dose-rate, low-linear energy transfer radiation exposure, *Rad. Biol. Radioecol.*, 2007, 47, 3. c. 286
2. C.Biswas, M.Zhu, L.Lu, A palladium(II) complex: Synthesis, structure, characterization, electrochemical behavior, thermal aspects, BVS calculation and antimicrobial activity, *Polyhedron*, 2013. 56, p. 211
3. S.Tetteh, D.K.Dodgo, Cytotoxicity, antioxidant and gluthatione S- transferaze inhibitory activity of palladium (II) chloride complexes bearing nucleobase ligands, *Ttansition Met. Chem.*, 2014, 39, p. 667

β-DIKETONLAR ƏSASINDA AZOBİRLƏŞMƏLƏRİN SİNTEZİ VƏ ONLARIN METALLARLA ƏMƏLƏ GƏTİRDİYİ KOMPLEKS BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏDQİQİ

Kənan Ağayev, Cahan İsmayılova, Minayə Məmmədova, Nuru Mustafalı

Bakı Dövlət Universiteti
kenan.agayev.02@mail.ru

Para amin benzoy turşusu tərkibində karboksil və amin qruplarını saxlayan bifunksional bioloji aktiv maddədir. Bu turşu 290-320 nm diapazonunda ultrabənövşəyi şüaları udduğuna görə ondan bu şüalardan

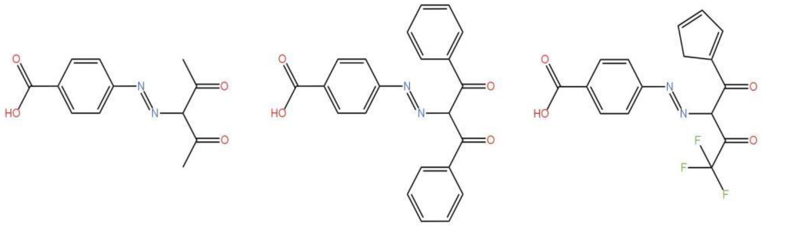

qorunmaq üçün istifadə olunur. Para amin benzoy turşusundan pestisid kimi istifadə olunub, lakin bu sahənin inkişafı ilə alternativ pedtisidlərin yaranması, para amin benzoy turşusunun bu sahədə istifadəsi məhdud-laşmışdır. Bu turşudan azo boyaların alınmasında başlanğıc maddə kimi, makromolekulları əlaqələndirən agent kimi də tətbiq tapmışdır. Bu turşunun müxtəlif törmələrində bioloji aktivlik müşahidə olunmuşdur. Məlum 12 mindən çox dərmanın 1.5 faizində para amin benzoy turşusu fraqmentinə rast gəlinir. Benzokain, tetrakain, aminopterin, metotrexat, prokain, prokainamid, novakain, balsalazid və s. dərman preparatları para amin benzoy turşusu fraqmentini özündə saxlayır. Para amin benzoy turşusu törəmələrində anti-kanser, anti-oksidant, anti-bakterial və s. xassələr müşahidə olunub. Yuxarıda sadalananlara əsasən para amin benzoy turşusunun yeni törəmələrinin və onların metallarla kompleks birləşmələrinin tədqiqi aktual məsələlərdəndir.

Təqdim olunan işdə asetilaseton, benzoilaseton və tenoiltriflüoraseton əsasında aşağıda göstərilən azobirləşmələr sintez edilmişdir. Bu birləşmələrin təmizliyi kağız xromatoqrafik analiz metodu ilə yoxla-nılmışdır, quruluşları isə İQ və NMR spektroskopiyası ilə tədqiq olun-muşdur.

Bu reaktivlərin pH-metrik titrləmə metodu ilə dissosiasiya sabitlərinin qiymətləri müəyyən edilmiş və bir sıra metallar ilə əmələ gətirdikləri kompleks birləşmələrin davamlılıq sabitlərinin qiymətləri hesablanmışdır. Sintez edilmiş bu reagentlər Fe^{3+}, Cu^{2+} ionları ilə rəngli kompleks birləşmələr əmələ gətirir. Bu rəngli kompleks birləşmələr spektrofotometrik metodla tədqiq olunmuş və əsas spektrofotometrik kəmiyyətlər müəyyən edilmişdir. Fe^{3+} ionu tədqiq edilən reagentlərlə əmələ gətirdiyi kompleks birləşmələrin optimal şəraiti pH= 4-5, Cu^{2+} ionu il pH= 5-6 intervalındadır. Komplekslərin

maksimum işıq udmaları FeR λ_{max}=400-440 nm, CuR λ_{max}=360-400 nm-dir. Məhlulda komlpleks birləşmələrin tərkibində olan kompenetlərin nisbəti öyrənilmişdir.

Kənar ionların və pərdələyicilərin kompleks əmələ gəlməyə təsiri öyrənilmişdir.

Ədəbiyyat

1. L.Chen, Z.Wang, T.Qiu, R.Sun, Z.Zhao, L.Tian, X.Liu, Synthesis, structural characterization, and properties of triorganotin complexes of Schiff base derived from 3-aminobenzoic acid and salicylaldehyde or 2,4-pentanedione, *Appl. Organomet. Chem.,* 2020, 34, p. 5790
2. A.Z.Al-Rubaie, S.A.S.Al-Jadaan, A.T.A.Al-Wahed, I.A.Raadah, Synthesis, characterization and biological studies of some new organometallic compounds containing mercury, selenium and tellurium based on p-aminobenzoic acid, *J. Phys. Conf. Ser.,* 2021, 2063, p. 012003

ЭФФЕКТ ВЛИЯНИЯ ПРИРОДЫ ЛАНТАНОИДОВ НА СВОЙСТВА ЦЕОЛИТА ЦВН В АЛКИЛИРОВАНИИ ТОЛУОЛА ИЗОПРОПАНОЛОМ

Нигяр Абдуллаева, Talex Гахраманов,
Сабит Мамедов, Эльдар Ахмедов

Бакинский Государственный Университет
taleh_bdu@mail.ru

Переспективным направлением в развитии производства пара-замещенных диалкилбензолов на твердокислотных катализаторах является применение высококремнеземных цеолитов ZSM-5, что исключает токсичные и агрессивные компоненты присущие гомогенным катализаторам Фриделя-Кравтса. Улучшение селективности по пара-алкилбензолам включает уменьшение диффузии и инактивацию внешней поверхности, что достигается путем введения модифицирующих добавок в состав цеолита ZSM-5[1,2].

Целью настоящей работы явилось изучение влияния природы модифицриющих металлов (лантаноидов) на свойства цеолита ЦВН (аналог цеолита HZM-5) в реакции алкилирования толуола изопрораноло.

Для приготовления катализаторов использовали низкощелочной (Na_2O <0.07мас%) высококремнеземный цеолит ЦВН с силикатным модулем 52. Катализаторы готовили путем пропитки цеолита ЦВН водными растворами нитратов лантаноитдов (La, Pr, Ho, Yb) с последующей сушкой (110°C, 4ч) и прокалкой (350° C, 4ч; и 550°C, 4ч). Содержание металлов в катализаторах составляло 3.0 мас %.

Опыты проводили в проточной установке идеального вытеснения с кварцевым реактором с загрузкой 3 см^3 катализатора в интервале температур 300-350°С обьемной скорости подачи сырья 1,0 ч$^{-1}$, мольном отношении C_7H_8:C_3H_7OH:H_2=2:1:1 при атмосферном давлении.

В присутствии HZSM-5 алкилирование толуола изоропанолом сопровождается существенным образованием побочных продуктов (C_{5+} алифатических углеводородов и АРУ C_{8+}). В интервале температур 300-330°С на HZSM-5 селективность по пропилтолуолам (ПТ) и изопропилтолуолам (ИПТ) составляет 29,2-30,0% и 54,9-56,7% соответственно. Модифицирование цеолита ЦВН модификаторами в количестве 5,0мас% заметно снижает конверсию толуола (с 18,9-26,4%до 14,7-22,69), но существенно снижает выход побочных продуктов, увеличивает селективность по ИПТ и снижает селективность по ПТ. Независимо от природы металла модифицирование приводит к увеличению селективности по ИПТ. На образце модифицированном Pr максимальная селективность по ИПТ достигается при 350°С и составляет 64,4%. Более высокая селективность по ИПТ (69,2-70,8%) достигается на образцах модифицированых Ho, Yb и La. На исходном ЦВН образуются все три изомера ИПТ (3-ИПТ, 4-ИПТ,2-ИПТ). Содержание о-изомера (2-ИПТ) составляет всего 5,2-7,9%.

В интервале температур 300-330°С содержание п-изомер (4-ИПТ) в смеси ИПТ составляет 34,3-40,1%. Модифицирование ЦВН лантаноидами существенно влияет на распределение ИПТ. В интервале температур 300-350°С на модифицированных образцах не наблюдается образование 2-ИПТ. Модификация приводит к существенному возрастанию пара-селективности катализатора. Наибольшое содержание 4-ИПТ в смеси ИПТ достигается на катализаторе модифицированном лантаном при 300°С и составляет 72,8%.

Таким образом, селективность алкилирования и параселективность катализатора регулируется природой модифицирующего лантаноида.

Литература

1. M.Selvaraj, A.Pandurangan, P.K.Sinha, Comparision of mesoporous Zn-Al-MCM-41 and Al-MCM-41 molekular sieves in the production of p-cymene by izopropylation of toluene, *Industrial Engineering Chemistry Research* 2004, 43, 10, p. 2399
2. N.M.Abdullaeva, L.G.Voskresensky, N.F.Ahmedova, S.E.Mamedov Alkylation of toluene with isopropanol on ZSM-5 zeolite modified with lanthanum, *Petrochemistry,* 2021, 61, 2, p. 1

ИССЛЕДОВАНИЕ КОМПЛЕКСООБРАЗОВАНИЯ Ni (II) С АЗОПРОИЗВОДНЫЕ ПИРОГАЛЛОЛА В ПРИСУТСТВИИ КАТИОННЫХ ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ

Вусала Марданова, Лейла Гасанова,
Севиндж Гаджиева, Фамиль Чырагов

Бакинский государственный университет
vusala_chem@mail.ru

По сравнению с другими переходными металлами никель является умеренно токсичным элементом и даже в малых концентрациях оказывает общетоксическое действие на организм человека, вызывая заболевания носоглотки и легких, злокачественные опухоли и дерматологические диски. Предполагалось, что никель необходим растениям и некоторым домашним животным. Никельсодержащие сточные воды вредны после попадания в воду. Поэтому разработка экономически выгодных, простых и экспрессных методов определения никеля с высокой чувствительностью и селективностью считается актуальной задачей. Фотометрический метод анализа выделяется среди известных методов аналитической химии своей простотой и экономичностью. Однако до сих пор нет методов определения многих элементов с высокими аналитическими возможностями. С этой точки зрения разработка методов, отличающихся высокими метрологическими характеристиками, всегда является актуальной задачей.

В представленной работе изучено комплексообразование никеля (II) с 4-(2´, 3´, 4´-тригидроксифенил)-3-сульфо-5-хлорфенилазобензолом (R) в присутствии катионных поверхностно-активных веществ – бромид цетилпиридиния (CPBr), бромид цетилтриметил-аммония (CPMABr) исследовали фотометрическим методом. Растворы и реактивы: Реагент синтезирован по методике [1], его состав и строение установлены методами элементного анализа и ИК-спектроскопии.

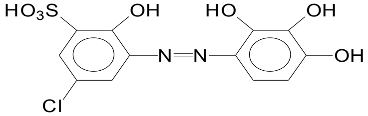

Вычислено, % C – 39.94; H-2,49; N-7,77, O-31,07; Cl 9,85; S 8,88.

Найдено, % C – 39,99; H-2,57; N-7,84, O-31,14; Cl 9,91; S 8,93.

Разнолигандные комплексные соединения (Ni(II)-RCPBr и Ni(II)-RCPMABr) образуются при pH 4. Изучение полученного комплекса в присутствии бромида цетилпиридиния (CPBr), бромида цетилтриметиламмония (CPMABr) в широком диапазоне pH показало, что под влиянием третьего компонента образуется разнолигандный комплекс Ni (II) R-CPBr λ = 538 нм и для Ni (II). Образуются R-CTMABr λ = 549 нм. Все комплексы образуются сразу после смешения растворов компонентов и от-

личаются стабильностью. Установлено соотношение реагирующих компонентов в разнолигандных (1:1:1) комплексов [2]. Определен интервал соблюдения закона Бера. Коэффициенты уравнения калибровочной кривой определяются методом наименьших квадратов. Комплексообразование никеля (II) выражается линейной зависимостью A=f(C). Рассчитаны константы устойчивости и разнолигандных комплексов (Ni(II) -RCPBr и Ni(II) -RCPMABr). При оптимальных условиях комплексообразования Ni-R титровали раствором третьих компонентов (CPBr и CPMABr) кондуктометрическим методом

Молярные коэффициенты светопоглощения, интервал линейности градуированных графиков определения никеля (II), а также другие аналитические характеристики реактивов приведены в табл.

Таблица. Основные спектрофотометрические характеристики комплексов никеля(II)

Комплексы	pH	λ_{max}, нм	$\varepsilon \cdot 10^{-4}$, L/моль·нм	Me:R	Интервал под-чиняе-мость закону Бера, мкг/мл	lgβ
Ni(II)R-CPBr	4	538	1,54±0.02	1:1:1	0,12-2,32	10,26±0.05
Ni(II)R-CPMABr	4	549	1,68±0.03	1:1:1	0,07-2,32	10,62±0.04

Изучено влияние посторонних ионов на комплексообразование никеля (II) с R в присутствии третьих компонентов. Разработана методика спектрофотометрического определения микроколичеств никеля в водах рек Акстафа и Джогаз Казахского района Азербайджанской Республики.

Литература

1. V. F.Borodkin, Химия красителей, *Химия*, 1981, 248 с
2. М.И.Булатов, И.П.Каликин, Практикум по фотометрическим и спектрофотометрическим методам анализа, *Химия*, 1972, 407 с

HYDROGENATION OF SCHIFF BASES METAL COMPLEXES AND ANTIMICROBIAL INVESTIGATIONS

Aysel Rahimova, Yegana Jafarova, Humay Huseynova,

Baku state university
rahimova_aysel@mail.ru

Although Schiff bases were discovered many years ago, they maintain actuality on the application side. Therefore, we have decided synthesis of azomethines and hydrogenation of ligands. When the azomethine group gets

hydrogenated relation between carbon and nitrogen changes and metal complex formation gets easier. For this reason, we have synthesized two types of metal complexes. First simple Schiff bases complexes second hydrogenated Schiff bases complexes [1].

Antimicrobial activity of the compounds tested against using *Pseudomonas Aeruginosa*, *Mycobacterium lactucarium*, *Aspergillus niger*, *Cladasporium resinate*, *Penicillium Chrosegenum*, *Chastomium gonopodium Trichoderma*. The sterilized (autoclaved 121ºC for 15 min) medium (40-500) was poured into the Petri dishes to give a depth of 3-4 mm and allowed to solidify. The suspension of the microorganism the steaked-on plates. The paper discs impregnated with the test compounds were placed on the solidified medium. The plates were pre-incubated at room temperature and incubated at 370 C for 24 hours [2].

It was determined that compounds show high antimicrobial properties in low concentrations.

№	Ligand and complexes	Con., %	Bactericidial	Fungicidial
1	Ligand (azomethine)	1,0	2,8-2,8	2,8-2,8
		0,5	2,5-2,5	2,4-2,4
		0,25	2,3-2,3	2,2-2,2
2	Ligand (hydrogenated)	1,0	2.9-2.9	2,9-2.9
		0,5	2.7-2,7	2,6-2,6
		0,25	2,4-2,4	2.4-2.3
3	Complex of Zn (azomethine)	1,0	3,0-3,0	3,0-2,9
		0,5	2,7-2,7	2,7-2,6
		0,25	2,5-2,5	2,4-2,4
4	Complex of Co (azomethine)	1,0	3,1-3,1	3,0-3,0
		0,5	2,8-2,9	2,8-2,8
		0,25	2,6-2,6	2,5-2,5
5	Complex of Zn(hydrogenated)	1,0	3,2-3,2	3,2-3,1
		0.5	2,9-2,9	2,8-2,8
		0,25	2,7-2,7	2,7-2,6
6	Complex of Co(hydrogenated)	1,0	3,3-3,2	3,2-3,2
		0,5	3,0-3,0	2,9-2,9
		0,25	2,8-2,8	2,9-2,8

It has established azomethine, azomethine complex, hydrogenated azomethine, and hydrogenated azomethine complexes antimicrobial properties. Comparing azomethine and hydrogenated azomethine antimicrobial properties from the table hydrogenated ligands show more effective antimicrobial properties. Because when the double bond in the azomethine group breaks down antimicrobial properties increase. It has also been compared to azomethine complexes and hydrogenated azomethine complexes' antimicrobial properties. Hydrogenated complexes have shown more effective antimicrobial properties. Because of the hydrogenated group metal-ligand relation stabilizes. It was also proved that metal complexes show more effective antimicrobial properties than ligands. It means that the inititating of metal to ligand structure changes the properties. If we compare

zinc and cobalt complexes cobalt complexes show antimicrobial properties in very low concentrations more effectively than zinc complexes.

References

1. A.R.Rahimova, Synthesis, application of buffered Schiff bases and its metal complexes, *Journal of Physical Chemistry Biophysics*, 2020, 11(1), p. 78
2. A.R.Rahimova, The role of Schiff bases In the antibacterial activities and medical applications, *Journal of Multidisiplinar science and technology*, 2021, 8(10), p. 14626

III BÖLMƏ

ÜZVİ VƏ KOMPOZİSİYA MATERİALLARI

SYNTHESİS OF E/Z İSOMERS OF METHYL-2-(2-(4-(TERT-BUTYL)PHENYL)HYDRAZİNELİDENE)-2-PHENYLACETATES

Abel Maharramov, Ayten Qajar, Gulnar Atakishiyeva, Nigar Ahmadova, Aytan Niyazova, Namig Shikhaliyev

Baku State University
gulnar.suleymanova.911@gmail.com

In previous studies, the synthesis of dihalogeniazadienes was carried out from the reaction of N-substituted hydrazones with CCl4 [1]. As can be seen from the structure of the synthesized compounds, the presence of halogen atoms and the azo group, which can be replaced by nucleophiles, allows us to say that they are useful synthons in organic synthesis. It should be noted that 4-azido, 2H, 1,2,3-triazoles [2] were synthesized from the reaction of the compounds with NaN3, and arylhydrozo derivatives of α-keto acids were synthesized from the solvolysis reaction [3]. It is known that the synthesized compounds are widely used as drugs in the treatment of a number of diseases in pharmacology. Taking into account that medicines used against colds, such as Voltaren, diclofenac, ibuprofen and flurbiprofen, are synthesized on the basis of some derivatives of phenylacetic acid, we use methyl-(Z)/(E)-2-(2-(4-(tert-butyl)phenyl)hydrazinelidene)-2-phenylacetate derivatives were synthesized.

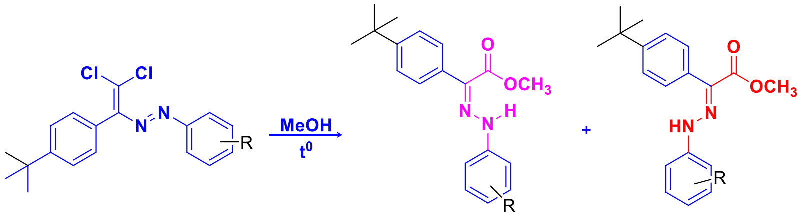

R= -4-CH3, H, 3.4-(CH3)2,

(Z-izomer) (E-izomer)

Note that when the solvolysis reaction is carried out at the boiling temperature of alcohol, both isomers are obtained, while when the reaction is carried out at room temperature, only the Z isomer is obtained. The structures of the obtained compounds were determined using the NMR research method.

References

1. V.G.Nenajdenko, N.G. Shikhaliyev, A.M. Maharramov, K.N. Bagirova, G.T. Suleymanova, A.S. Novikov, V.N. Khrustalev, A.G. Tskhovrebov, Halogenated

diazabutadiene dyes: Synthesis, structures, supramolecular features, and theoretical studies, *Molecules*, 2020, 25(21), s.5013

2. B.D.Tsyrenova, V.N.Khrustalev, V.G.Nenajdenko, Synthesis of blue light emitting heterocycles via cyclization of 2-pyridine derived 4-azido-r1, 2, 3-triazoles, *Organic & Biomolecular Chemistry*, 2021, 19(37), s. 8140
3. N.G.Shikhaliyev, A.M.Maharramov, G.T.Suleymanova, A.A.Babazade, V.G.Nenajdenko, V.N.Khrustalev, A.G.Tskhovrebov, Arylhydrazones of α-keto esters via methanolysis of dichlorodiazabutadienes: Synthesis and structural study, *Mendeleev Communications*, 2021, 31(5), s. 677

ВЛИЯНИЕ ПРИРОДЫ ГАЛОГЕНА, РАСТВОРИТЕЛЯ И ТЕМПЕРАТУРЫ НА НАПРАВЛЕНИЕ РЕАКЦИИ АЛКИЛИРОВАНИЯ β-ДИКАРБОНИЛЬНЫХ СОЕДИНЕНИЙ МОНО- И ПОЛИГАЛОГЕНАЛКАНАМИ

Валех Исмаилов, Нурлана Садыхова, Искандер Мамедов, Нифталы Юсубов

Бакинский Государственный Университет
yniftali@gmail.com

Систематическое нзучение алкилирования β-дикарбонильных соединений галоидалканами показало образование продуктов С- и О-алкилирования [1-3]. Нами установлено, что направление реакции конденсации β-дикарбонильных соединений с галоидалканами во многом определяется природой галогена и растворителя, а также температурой проведения реакции. Так ацетилацетон и ацетоуксусный эфир алкилируется 1,2-дибромэтаном с образованием гем-диацетилциклопропена [2], тогда как проведение данной реакции в указанных условиях с 1,2-дихлорэтаном дает продукт- О,О-межмолекулярного диалкилирования, где в конденсации участвует два моля кетона и один моль дихлорэтана.

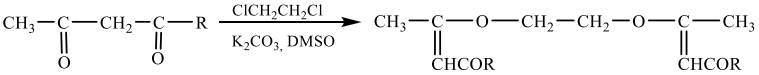

Индандион аналогично ацетилацетону реагирует с 1,2-дибромэтаном давая циклопропановое производное [2], тогда как указанная реакция с 1,2-дихлорэтаном образует продукт диспиростроения, где в конденсации участвует два моля кетона и 2 моля дихлорэтана [4].

Конденсация димедона диэтилацеталем бромуксусного альдегида в ДМСО дает исключительно продукт О-алкилирования, тогда как эта реакция в ДМФА протекает с участием углерода давая продукт С-алкилирования [3].

В литературе отмечено, что циклогексадион-1,3 с указанным ацеталем алкилируется в положение 4, при этом активная метиленовая группа не затрагивается [5].

Аналогично ацетилацетону протекает реакция димедона с 1,2-дихлорэтаном, где основным продуктом конденсации является продукт О,О-диалкилирования (еноловый эфир). Незначительном количестве также выделен продукт межмолекулярного С,С- тетралкилирования имеющий биспиростроение, как и в случае индандиона.

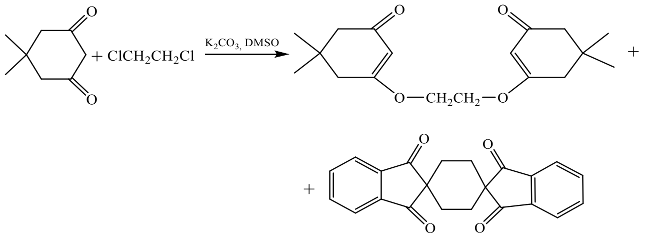

В литературе отмечено, что конденсация димедона с 1,3-дихлорацетоном в присутствии гидроксида калия в метаноле дает продукт С,С-межмолекулярного алкилирования, который в дальнейшем превращается в 1,1-бис(2,6-диокси-4,4-диметил-циклогексил)-2-пропанон [6]

Нами отмечено, что данная реакция в ДМСО в присутствии поташа, результате внутримолекулярного С,О-циклоалкилирования дает бициклическое соединение **А.**

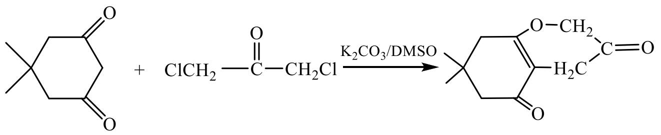

При алкилировании димедона с 1,2,3-трихлорпропанола при температуре 80 ^{0}С был получен продукт О-алкилирования – еноловый эфир 2-хлорпропен-2-иловой эфир димедона. Видимо, в условиях реакции трихлорпропан подвергается дегидро-хлорированию с образованием 2,3-дихлорпропана, который является алкилирующим ангетом.

Ədəbiyyat

1. Э.А. Шокова, Ким Джун Кын, В.В. Ковалев, 1,3-Дикетоны. синтез и свойства, *ЖОрХ,* 2015, 51(6), с.773
2. Н.С.Зефиров, Т.С.Кузнецова, С.И. Кожушков, Циклоалкилирование α-, ω-дибромидами соединений, содержащих активированную метиленовую группу, как метод синтеза 1,1-дизамещенных C_nH_{2n} циклоалканов, *ЖОрХ*, 1983, 19(3), с. 541
3. В.М.Исмаилов, Г.Н.Ибрагимова, Н.Н.Юсубов, Алкилирование соединений с активной метиленовой группой галогенацеталями и гидролиз продуктов алкилирования, *ЖОрХ*, 2016, 52(10), с.1402

4. Т.М.Гюльмалиев, В.М.Исмаилов, Н.Н.Юсубов, В.В.Москва Алкилирование индан-1,3-диона 1,2-дихлорэтаном и 1,3-дибромпропаном, *ЖОрХ*, 2009, 45(12), с. 1836
5. B.Juma, M.Adeel, A.Villinqer, Efficient synthesis of 2,6-dioxo-1,2,3,4,5,6-hexahydroindoles based on the synthesis and reactions of (2,4-dioxocyclohex-1-yl)acetic acid derivatives, *Tetrahedron Letters*, 2008, 49(14), p. 2772
6. H.Mattsson, B.Syöqust, C.A.Wachtmeister, Formation of 1,1-bis(2,6-dioxo-4,4-dimethylcyclohexyl)-2-propanone from 1,3-dichloroacetone and its Oxidative Cyclisation with Iron(III) Hexacyanoferrate(III), *Acta Chemica Scandinavica*, 1970, 24, p.3326

BƏZİ ƏVƏZLƏNMİŞ TSİKLOHEKSENON VƏ TSİKLOHEKSANOL TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ

Şəhla Quliyeva, Farid Nağıyev, İbrahim Məmmədov

Bakı Dövlət Universiteti
farid.sciworks@gmail.com

Əvəzlənmiş tsikloheksan və tsikloheksen törəmələri bioloji aktiv maddələr olub, təbii məhsulların əsas quruluş hissələridir, ədəbiyyatda bu birləşmələrin sintezi, eləcə də antimikrob aktivlik göstərdiklərinə dair məqalələrə rast gəlinir [1-4].

Tərəfimizdən metilpiperazin katalizatoru iştirakında, fərqli mühitlərdə xalkonlara asetoasetanilidin Mixael birləşmə reaksiyası öyrənilmişdir. Reaksiyanı otaq temperaturunda, metanolda apardıqda əvəzlənmiş tsikloheksanol, 60-65^{0}C-də və etanolda apardıqda isə tsikloheksenon törəmələrinin əmələ gəlməsi müəyyən edilmişdir.

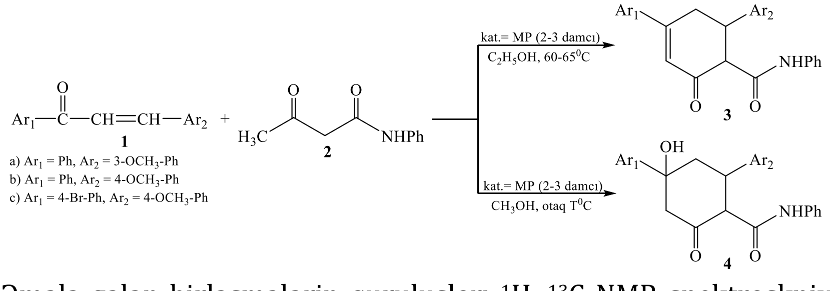

Əmələ gələn birləşmələrin quruluşları ^{1}H, ^{13}C NMR spektroskpiyasının köməyiə təsdiq edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. D.B.Kendre, R.B.Toche, M.N.Jachak, Michael addition of dimedone with α,β-unsaturated ketones: Synthesis of quinoline and chromene derivatives. *Journal of Heterocyclic Compounds*. 2008, 45(3), p.667

2. D.Sharma, M.Kumar, P.Das. Application of cyclohexane-1,3-diones for six-membered oxygen-containing heterocycles synthesis, *Bioorganic Chemistry*. 2021, 107, p.104559.
3. B.K.Balan, D.Kumar, W.Kumbukgolla, S.Jayaweera, M.Bailey, T. Alling, J.Ollinger, T.Parish, D.S.Rawat, Antibacterial activity of adamantyl substituted cyclohexane diamine derivatives against methicillin resistant Staphylococcus aureus and Mycobacterium tuberculosis. *RSC Advances*, 2014, 4, p.11962
4. N.Y.M. Abdo, R.M.Mohareb, P.A.Halim, Uses of cyclohexane-1,3-dione for the synthesis of 1,2,4-triazine derivatives as anti-proliferative agents and tyrosine kinases inhibitors, *Bioorganic Chemistry*. 2020, 97, p.103667

DIELECTRIC CARBON BALCK P-234/MODIFIED BUTADIENE RUBBER COMPOSITE: CONDUCTIVITY/PERMITTIVITY EXPLORATION

Nada Edres[1,2], Irada Buniatzade[2],
Goncha Eyvazova[3], Rasim Alosmanov[2]

Khartoum University[1],
Baku State University[2]
nadaedres2010@gmail.com

Low-cost conductive polymer composites are widely used in fields such as electrostatic charge dissipation materials, electromagnetic interference protection, positive temperature coefficient materials, etc. [1]. Most polymers are insulators by nature, and to improve their conductivity, composites containing conductive carbon-based fillers are used [2].

Polymer/carbon composites with improved dielectric properties and high permittivity show considerable applications as capacitors and sensors in many electrical/electronic devices.

Carbon black (CB) is a commonly used carbon filler which has a unique structure and chemical composition that shows an improvement in the conductivity and dielectric properties of polymer composites.

In this project, we investigate the dielectric properties of a CB P-234 /phosphorylated butadiene rubber (BR) composite prepared through an oxidative chlorophosphorylation reaction.

For composite preparation, a mixture of BR and CB in a weight ratio of 10:1 in CCl_4 solution was placed in a three-necked flask equipped with a condenser, a thermometer, and an oxygen gas supplier 7L/h. The reaction proceeded at room temperature under stirring. PCl_3 was dropped into the reaction mixture in a ratio of 1:3 (BR: PCl_3). The character of the reaction was exothermic (56°C). A black solid was obtained in 3h and then separated from the liquid phase using distillation and a water pump. A composite containing $–PO(OH)_2$ was obtained after hydrolysis and finally washed and dried in air and vacuum.

The electrical properties of the composite in PVA film were measured using Inductance Capacitance Resistance at room temperature in a range of 1 to 1000 kHz. Low cost with high permittivity composite was obtained.

References

1. S.A.H.Pour, B.Pourabbas, M.S.Hosseini, Electrical and rheological properties of PMMA/LDPE blends filled with carbon black, *Materials Chemistry and Physics*, 2014, 143, 2, p. 830
2. W. Zhai, S. Zhao, Y. Wang, G. Zheng, K. Dai, C. Liu, C. Shen, Segregated conductive polymer composite with synergistically electrical and mechanical properties, *Composites Part A: Applied Science and Manufacturing,* 2018, 105, p. 68

POLİVİNİLXLORİDİN OKSİDLƏŞDİRİCİ XLORFOSFORLAŞMA REAKSİYASI İLƏ KİMYƏVİ MODİFİKASİYASI VƏ TƏDQİQİ

Gözəl Allahverdiyeva, Rasim Alosmanov, İradə Bünyadzadə

Bakı Dövlət Universiteti
gozel.abdullayeva2@gmail.com

Polivinilxlorid (PVX) ildə 31 milyon tonluq istehsalı ilə poliolefinlərdən sonra dünyada kommersiya məqsədi ilə ən geniş istismar olunan və ən ucuz yolla alınan ikinci polimerdir. Yüksək fiziki və kimyəvi xassələrə malik olması, kalandrlama və ekstruziya zamanı asan emal oluna bilməsi səbəbi ilə PVX döşəmə, qablaşdırma, su boruları, qapı və pəncərə profilləri, izolyasiya kabelləri, tibb və s. kimi sahələrdə geniş şəkildə istifadə olunur[1-2].

Bu cür yüksək istehsal və istismar onun tullantılarının da miqdarını əhəmiyyətli dərəcədə artırmış və bununla da, yenidən istehsala yönəlmiş tullantılarının kimyəvi modifikasiyası prosesi son on il ərzində aktual məsələyə çevrilmişdir[3-4].

Oksidləşdirici xlorfosforlaşma ilə kimyəvi modifikasiya prosesi Sumqayıt Texnologiyalar Parkından əldə olunmuş pəncərə profilindən üyüdülərək alınan PVX və paralel olaraq heç bir kimyəvi çevrilməyə məruz qalmamış xam PVX ilə aparılır.

Bunun üçün əvvəlcə PVX həlledici kimi seçilmiş toluol mühitində bir neçə gün müddətdə şişməyə qoyulur. Şişmənin baş verdiyi vizual olaraq müşahidə edildikdən sonra içərisində 3,011 q PVX və 30 ml toluol olan üçboğazlı kolba oksigen balonuna və əkssoyuducuya birləşdirilir. Modifikasiya prosesinin baş verməsi üçün 3 ml PCl_3 kiçik porsiyalarla kolbaya əlavə edilir.

Reaksiyanın ekzotermik olması nəticəsində sistemdə temperatur bir saat ərzində 23°C-dən 45°C-ə qədər qalxmış və yenidən otaq temperaturuna düşmüşdür. Bundan sonra PCl_3-in əlavə olunan miqdarları nəticəsində temperaturun qalxmaması artıq prosesin tam getdiyindən və mövcud bütün funsional qrupların modifikasiya prosesində iştrak etdiyindən xəbər verir.

Daha sonra alınan məhlul hidroliz olunmuş, proses su vannasında 50˚C-də aparılmışdır. Distillə suyu ilə bir neçə dəfə yuyulub tam neytrallaşdırılmış reaksiya məhsulu bircins kütlə alınana qədər qurumağa buraxılmışdır.

Sözügedən proses hər iki növ PVX-ə tətbiq edilmiş və alınan nümunələr təhlil edilmişdir.

Aydındır ki, PVX pəncərə profili kimi istifadə üçün tələb olunan bütün şərtlərə tam olaraq cavab vermir. Bunun üçün PVX-in tərkibinə fiziki xassələrini yaxşılaşdırmaq üçün doldurucu ($CaCO_3$), rəngin stabilliyini qorumaq və UB şüalara qarşı davamlılığını artırmaq üçün piqment (TiO_2), deqredasiyanın qarşını almaq üçün stabilizatorlar və istifadə ömrünü uzatmaq üçün modifikatorlar əlavə olunur.

Məhz bu səbəblə deyə bilərik ki, tullantıdan alınan PVX ilə xam PVX-in modifikasiyası nəticəsində alınan nümunələr fərqli xüsusiyyətlər göstərir, habelə, onların kimyəvi modifikasiyaya meyilliliyi də bir-birindən fərqlənir.

Ədəbiyyat

1. E.Langer, S.Waśkiewicz, K.Bortel, M,Lenartowicz-Klik, S.Jurczyk, Application of new oligomeric plasticizers based on waste poly (ethylene terephthalate) for poly (vinyl chloride) compositions, *Iran Polym. Journal*, 2017, 26, s. 115
2. F.Khan, A.Kausar, M.Siddiq, Buckypapers of 4, 4′-oxydianiline-modified polyvinylchloride and functional nano-filler obtained by resin infusion method, *Iran Polym Journal*, 2016, 25, s. 213
3. M.Pakbaz, Z.Maghsoud, Performance evaluation of po lyvinylchlo-ride/polyacrylonitrile ultrafiltration blend membrane, Iran Polym. Journal, 2017, 26, s. 833
4. N.Xu, J.Cao, Y.Lu, Electrospun polyvinyl chloride/poly (butyl methacrylate-co-butyl acrylate) fibrous mat for absorption of organic matters, Iran Polym. Journal, 2016, 25, s. 251

GREEN SYNTHESIS OF ZİNC OXİDE NANOPARTİCLES USİNG ALOE VERA LEAF EXTRACT ON TEXTİLE MATERİAL AND İNVESTİGATİON OF MEDİCAL PROPERTİES

Rauf Muradov, Rasim Alosmanov, Irada Buniyatzadeh

Bakı Dövlət Universiteti
rauf.muradov@bsu.edu.az

As a type of nanomaterial, ZnO NPs are widely used in the fields of medical devices, cosmetics, the textile industry, etc. because of their high specific surface area, biocompatibility, ultraviolet light absorption and scattering, and their antibacterial properties [1,2]. The synthesis of ZnO NPs is generally divided into physical and chemical methods, which have the

disadvantages of high energy consumption, low purity, high cost, and irreversible pollution of the environment.

In this work, $ZnSO4x7H_2O$ and Aloe Vera plant extract were used to obtain zinc oxide nanoparticles on textile material. Leaf and gel parts of Aloe Vera were used for preparation of extract. Solution of this salt and plant extract were proceeded for 3 hours in 65 °C. Investigation which conducted in the UV-vis spectrophotometer showed that in 300nm peak arose and band energy shows the presence of zinc oxide nanoparticles. Obtained particles combined with textile material by immersion method. Antibacterial, antimicrobial properties of this functionalized textile material were investigated. Several microscopic analysis(AFM, XRD) conducted to get detailed information about the obtained sample.

References

1. Saif S, Tahir A, Asim T, et al. Green synthesis of ZnO hierarchical microstructures by Cordia myxa and their antibacterial activity, *Saudi J Biol Sci,* 2019, 26, 1364
2. Ahmed S, Annu Chaudhry SA, et al. A review on biogenic synthesis of ZnO nanoparticles using plant extracts and microbes: a prospect towards green chemistry, *J Photochem Photobiol B Biol,* 2017, 166, 272

SYNTHESİS OF DİCHLORODİAZABUTADİENES BASED ON TERT-BUTYL BENZALDEHYDE

Abel Maharramov[1], Aytan Qajar[1], Gulnar Atakishiyeva[1], Gulnara Babayeva[1,2], Irada Shikhaliyeva[1], Namig Shikhaliyev[1]

Baku State University[1]
Azerbaijan State Pedagogical University[2]
gulnar.suleymanova.911@gmail.com

Synthesis of multifunctional compounds in fine organic synthesis, studying their structure and properties is a very relevant issue. The synthesis of corresponding dihalogeniazadienes from the reaction of N-substituted hydrazones of benzaldehyde derivatives with polyhalogen alkanes in the presence of CuCl catalyst [1], and the investigation of their structural properties by the RQA method are distinguished by their relevance. Since the selected compounds belong to the diazadiene class and at the same time contain methyl and tert-butyl groups, it can be considered that they will be used as medicinal substances. As we know, imidazolium and pyrrolidinonium salts containing methyl group have strong bactericidal properties, which are used as disinfectants and antiseptics [2].

Considering all this, the synthesis of dichlorodiazabutadiens based on tert-butyl benzaldehyde was carried out.

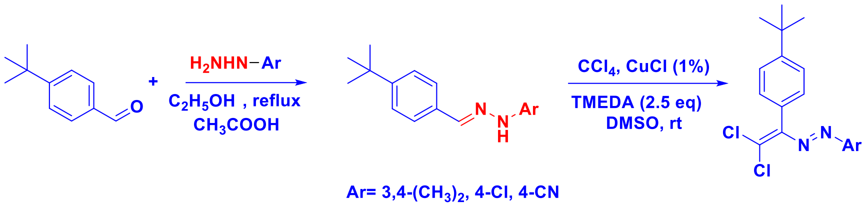

The structures of the obtained compounds were determined by NMR as well as X-Ray.

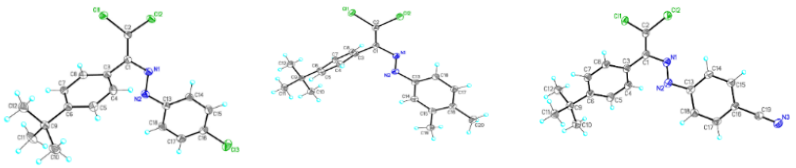

References

1. D. Demberelnyamba, K.S.Kim, S.Choi, S.Y.Park, H. Lee, C.J.Kim, I.D.Yoo, Synthesis and antimicrobial properties of imidazolium and pyrrolidinonium salts, *Bioorganic & medicinal chemistry*, 2004, 12(5), s. 853
2. A.M.Maharramov, N.Q.Shikhaliyev, G.T.Suleymanova, A.V.Gurbanov, G.V.Babayeva, G.Z.Mammadova, A.J.Pombeiro, Pnicogen, halogen and hydrogen bonds in (*E*)-1-(2,2-dichloro-1-(2-nitrophenyl)vinyl)-2-(para-substituted phenyl)-diazenes, *Dyes and Pigments*, 2018, 159, s. 135

SYNTHESİS OF METHYL (E)-4-(2,2-DİCHLORO-1-(PHENYLDİAZENYL)VİNYL)BENZOATE DERİVATİVES

Abel Maharramov, Shafiga Ibrahimova, Gulnar Atakishiyeva, Gulnara Babayeva, Irada Shikhaliyeva, Namig Shikhaliyev

Baku State University
gulnar.suleymanova.911@gmail.com

As we know, methyl ester of formic acid was used as an insecticide for the first time. Even methyl formate is used as a solvent in industry [1]. In addition, in recent times, it has been accepted as an important condition for the production of insecticides and pesticides to be harmless to the environment and people. Therefore, the synthesis of biopesticides is an urgent issue. For example, methylbenzoate is considered a bio-insecticide [2]. Thus, methyl benzoate is quite less harmful to the human body and the environment. From this it can be concluded that methyl benzoate and its derivatives can have very wide possibilities as pesticides and insecticides. Taking these into account,

methyl (E)-4-((2-phenylhydrazinylidene)methyl)benzoate derivatives were obtained from the reaction of methyl 4-formylbenzoate with the corresponding phenylhydrazine, and from the reaction of the latter with CCI4, methyl (E)-4-(2,2 Synthesis of -dichloro-1-(phenyldiazenyl)vinyl)benzoate derivatives was carried out.

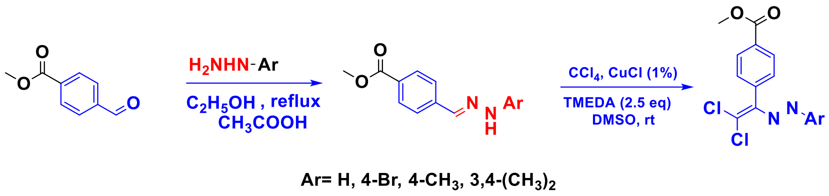

The structure of the obtained compounds was confirmed by the X-Ray method.

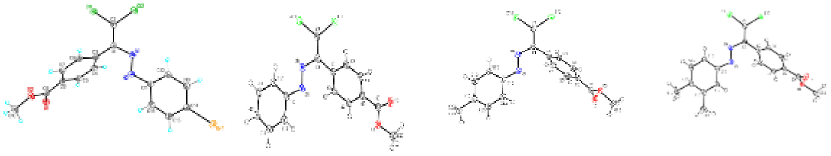

Taking into account that the synthesized dichlorodiazadienes are polyfunctional compounds, the arylhydrazo derivatives of α-keto esters obtained from their solvolysis are planned to be studied in future studies as compounds with the above-mentioned properties.

References

1. M. Chen, C. H. Chang, L. Tao, C. Lu, Residential exposure to pesticide during childhood and childhood cancers: a meta-analysis, *Pediatrics*, 2015, 136(4), s.719
2. M. M., Mostafiz, E. Hassan, K.Y. Lee, Methyl benzoate as a promising, environmentally safe insecticide: current status and future, *Agriculture*, 2022, 12(3), 378

SYNTHESİS OF DİCHLORODİAZABUTADİENS BASED ON METHYL BENZALDEHYDE

Abel Maharramov[1], Aytan Qajar[1], Gulnar Atakishiyeva[1], Gulnara Babayeva[1,2], Irada Shikhaliyeva[1], Namig Shikhaliyev[1]

Baku State University[1]
Azerbaijan State Pedagogical University[1,2]
gulnar.suleymanova.911@gmail.com

Synthesis of aryl-hydrozo derivatives of α-ketoacids was carried out in the solvolysis reaction of dichlorodiazabutadiene [1] synthesized by us, on the conditions of catalytic olefination reaction [2] and it was confirmed by NMR

and X-ray methods that both isomers (E/Z isomers) were obtained during the reaction. Note that many analogues of these compounds are widely used in pharmacology as medicinal preparations. With this in mind, the solvolysis reaction of dichlorodiazabutadienes synthesized on the basis of methyl benzaldehyde was carried out in methyl alcohol and it was determined by the NMR method that both isomers (E/Z) were obtained. If we look at these synthesized compounds as arylhydrozo derivatives of phenylacetic acid, they are intended to be studied as medicinal preparations in the future.

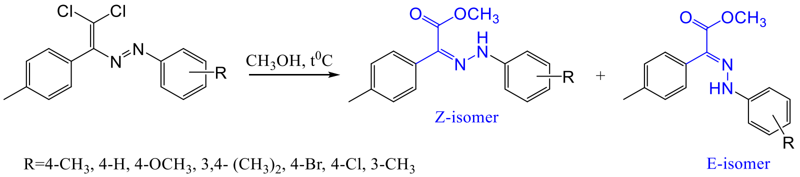

References

1. V.G.Nenajdenko, N.G.Shikhaliyev, A.M.Maharramov, K.N.Bagirova, G.T. Suleymanova, A.S.Novikov, V.N.Khrustalev, A.G.Tskhovrebov, Halogenated diazabutadiene dyes: Synthesis, structures, supramolecular features, and theoretical studies, *Molecules*, 2020, 25(21), s. 5013
2. N.G.Shikhaliyev, A.M.Maharramov, G.T.Suleymanova, A.A.Babazade, V.G.Nenajdenko, V.N.Khrustalev, A.G.Tskhovrebov, Arylhydrazones of α-keto esters via methanolysis of dichlorodiazabutadienes: Synthesis and structural study, *Mendeleev Communications*, 2021, 31(5), s. 677

METIL QRUPU SAXLAYAN FENIL HIDRAZONLARIN POTENSIAL BIOLOJI HƏDƏFLƏRININ PROQNOZLAŞDIRILMASI

Abel Məhərrəmov, Aytən Qacar, Gülnar Atakişiyeva, Məryəm Zahidova, Nurana Qurbanova, Namiq Şıxaliyev

Bakı Dövlət Universiteti
gulnar.suleymanova.911@gmail.com

Azometin -NHN=CH- qrupuna malik hidrazonların bir sıra tətbiq sahələri var: dərman maddələrinin sintezində, tibbi kimyada [1], boyaların [2] və kompleks birləşmələrin alınmasında və s. sahələrdə istifadə olunurlar. Swiss Targed Prediction və Swiss ADME proqramlarından istifadə olunaraq birləşmələrin fiziki-kimyəvi deskriptorları hesablanır, eyni zamanda ADME (absorbsiyası, paylanması, maddələr mübadiləsi və ifrazı) parametrləri, dərman dizaynına bənzər təbiəti, dərman kimyasına uyğunluğu müəyyən edilir, farmokinetik xüsusiyyətləri nəzərə alınır [3]. Hidrazonların, eyni zamanda metil qrup saxlayan birləşmələrin yüksək bioloji aktivlik göstərdiyini nəzərə alaraq, tərəfimizdən aşağıdakı fenilhidrazonlar sintez edilmişdir.

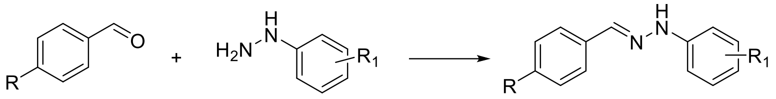

R=H, R_1=H (1), R=CH_3, R_1=H (2)
R=CH_3, R_1=CH_3 (3), R=CH_3, R_1= 3,5(CH_3)$_2$ (4)
R=C(CH_3)$_3$, R_1=H (5), R=C(CH_3)$_3$, R_1=CH_3 (6)
R=C(CH_3)$_3$, R_1= 3,4(CH_3)$_2$ (7)

Swiss Targed Prediction və Swiss ADME proqramı vasitəsi ilə bioloji hədəfləri və birləşmələrin ADME xassələrinin öyrənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Swiss Targed Prediction proqramı vasitəsi ilə eyni zamanda bioloji aktiv olduğu ehtimal edilən hidrazonların bəzi fermentlər və zülallarla oxşarlığı müqayisə edilir (Şəkil).

Belə ki, sintez edilmiş fenilhidrazonlarla təqribən 4000-ə yaxın zülaldan bir və ya bir neçəsində təcrübi olaraq aktiv olduğu bilinən birləşmələr arasında oxşar molekulların tapılmasının skrininqləri edir. Aşağıdakı cədvəldə bu oxşarlıq diaqramı verilmişdir.

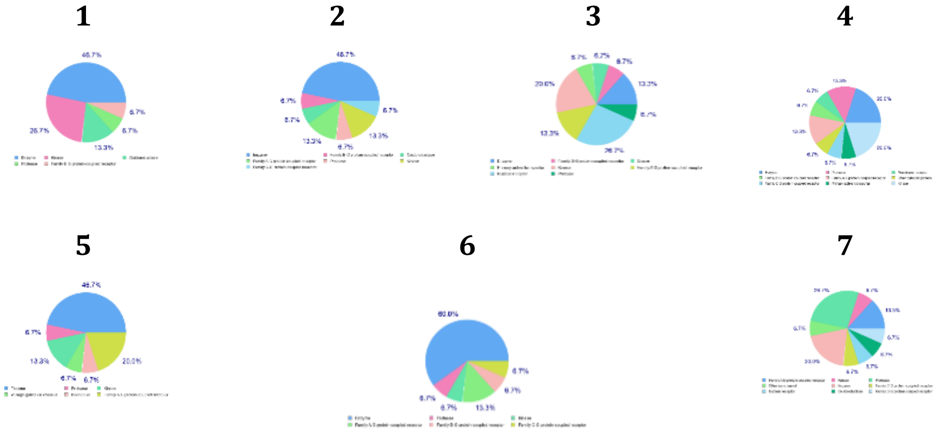

Şəkil. Birləşmələrin bioloji aktivlikləri

1,2,4,5,6 birləşmələrinin əsasən ferment; 7-ci birləşmənin proteaz inhibitorları olacağı proqnozlaşdırılır. Eləcə də 3-cü birləşmənin nüvə reseptor inhibitorları olduğu təxmin edilir, eyni zamanda birləşmələrdən 4-cü isə CG zülalı ilə əlaqəli reseptor ailəsidir.

Swiss Targeted Prediction and Swiss ADME proqramı vasitəsi ilə əldə edilən məlumatlara nəzər yetirsək, bütün birləşmələrin bioloji aktivlik göstərəcəyi haqqında fikir söyləmək mümkündür.

Ədəbiyyat

1. S.Rollas, Ş.G.Küçükgüzel, Biological activities of hydrazone derivatives, *Molecules*, 2007, 12(8), s. 1910
2. P.Vicini, M.Incerti, P.L.Colla, R.Loddo, Anti-HIV evaluation of benzo [d] isothiazole hydrazones, *European Journal of Medicinal Chemistry*, 2009, 44(4), s. 1801
3. P.Willett, Similarity searching using 2D structural fingerprints, *Chemoinformatics and computational chemical biology*, 2011, s. 133

4-AZİDO-2-(4ƏVƏZLİ-FENİL)-5-(2-NİTROFENİL)-2H-1,2,3-TRİAZOLLARIN MOLEKULYAR DOKİNQİ

Afaq Abdullayeva, İlhamə Səfərova, Nigar Əhmədova, İlahə Bünyatova, İradə Əhmədova, Namiq Şıxaliyev

Bakı Dövlət Universiteti
afaq.abdullayeva.79@inbox.ru

4-Azido-2-(4əvəzli-fenil)-5-(2-nitrofenil)-2H-1,2,3-triazolların Swiss ADME prediction proqramı vasitəsilə molekulyar dokingi aparılmışdır. 4-azido-2-(4əvəzli-fenil)-5-(2-nitrofenil)-2H-1,2,3-triazol molekullarının dərman maddələrinin sintezinə qoyulan tələblərə cavab verdiyi müəyyən edilmişdir [1].

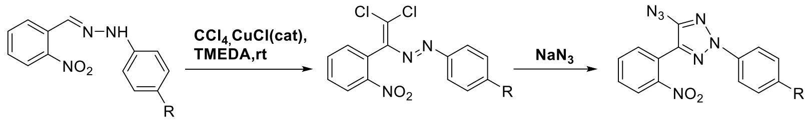

R= $-OCH_3$(1),$-CH_3$(2), -H(3), Br(4), Cl(5), F(6)

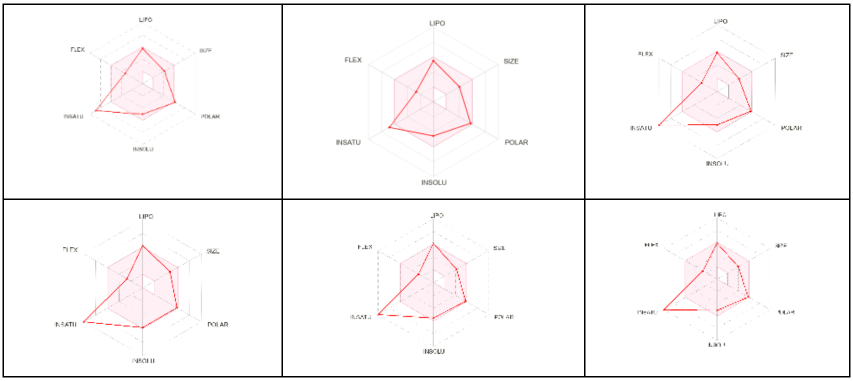

Sintez edilən 6 birləşmənin doymamışlıq xassəsi çəhrayı zonadan kənara çıxmışdır. Digər bütün xassələr sintez edilmiş birləşmələr çəhrayı zonada yerləşmişdir ki, bu da onların yüksək bioloji aktivlik göstərəcəyinin əvvəlcədən ehtimal etməyə imkan verir.

Eyni zamanda Beyin və ya Bağırsaq keçiricilik metodundan da (BOILED-Egg), Swiss Targed Prediction proqramı istifadə edilərək hesablamalar aparılmışdır.

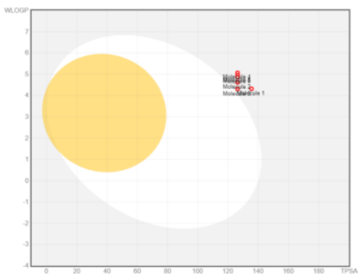

Qeyd edək ki, bütün birləşmələr nə yumurta ağında, nə də sarısında yerləşmir. Belə ki, 1-6 birləşmələri Qan beyin baryerindən absorbsiya olunmadıqları üçün molekullar boz sahədə (Yumurta modelindən kəmarda) yerləşir. Həmçinin qeyd olunan molekullar qırmızı nöqtə şəklində müşahidə olunmuşdur. Belə ki, bu da 1-6 birləşmələrinin P-qlukoprotein vasitəsi ilə mərkəzi sinir sistemi tərəfindən qiymətləndrilmədiyini göstərir.

Sintez edilmiş **1-6** 4 azido 2H 1,2,3 triazolların Swiss Adme proqrmı vasitəsilə aparılan vizual hesablamaların nəticələrinə nəzər yetirsək görərik ki, dərman maddələrinin xassələrinə qoyulan tələblər (lipofillik, həcm, polyarlıq, doymuşluq elastiklik) ödənir. Beləliklə sintez edilmiş birləşmələrin gələcəkdə əlverişli dərman maddəsi kimi istifadəyə yararlı olcağını ehtimal etmək olar.

Ədəbiyyat

1. G.T.Atakishiyeva1, A.M.Qajar1, G.V.Babayeva, S.H.Mukhtarova, N.R.Zeynalli, N.E.Ahmedova, N.Q.Shikhaliyev, Biological new targets prediction & adme profiling of 1,1 - dichlordiazodienes on the basis of o-nitrobenzoic aldehyde, *New Materials, Compounds and Applications*, 7, 2, 2023, p. 84

(*Z*)-1-(2-FENİL-2-(2-FENİLHİDRAZİNİLİDEN)-1-(PİPERİDİN-1-İL)ETİLİDEN)PİPERİDİN-1-UMUN SİNTEZİ

Əliyar Babazadə, Namiq Şıxaliyev, Rakif Qasımov, İnci Seyidzadə, Nigar Əhmədova

Bakı Dövlət Universiteti
aliyarbabazade5@gmail.com

Dixlordiazadienlər bildiyimiz kimi üzvi sintezdə əlverişli sintonlar kimi geniş istifadə olunur.[1,2] Belə ki, burada güclü elektrofil xassəli aza qrupunun olması onun nukleofil xassəli birləşmələrlə müxtəlif reaksiyalara daxil olmasını asanlaşdırır. Bu reaksiyalardan biri də amidinium duzlarının alınması reaksiyasıdır. Xarici ədəbiyyatda bu maddələrin sintezi artıq məlumdur.[3] Burada dixlordiazadienlərin birli və ikili binukelofil aminlərlə reaksiyası aparılmış və molekuldaxili tsiklləşmə nəticəsində amidinium duzları alınmışdır.

Lakin tərəfimizdən daha sadə metodla (*E*)-1-(2,2-dixloro-1-fenilvinil)-2fenildiazen-nin piperdinlə reaksiyasından (Z)-1-(2-Fenil-2-(2-fenilhidraziniliden)-1-(piperidin-1-il)etiliden)piperidin-1-um alınmışdır.Bildiyimiz kimi piperidin və onun törəmələri fizioloji aktivliyə malik olduğu üçün sintez etdiyimiz α-hidrazo amidinium duzlarını dərman preparatları kimi istifadəsini mümkün edir.

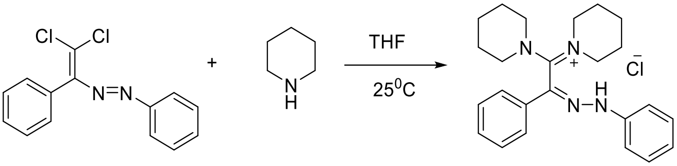

Alınmış maddənin quruluşu NMR spektroskopiyası ilə müəyyən olunmuşdur.

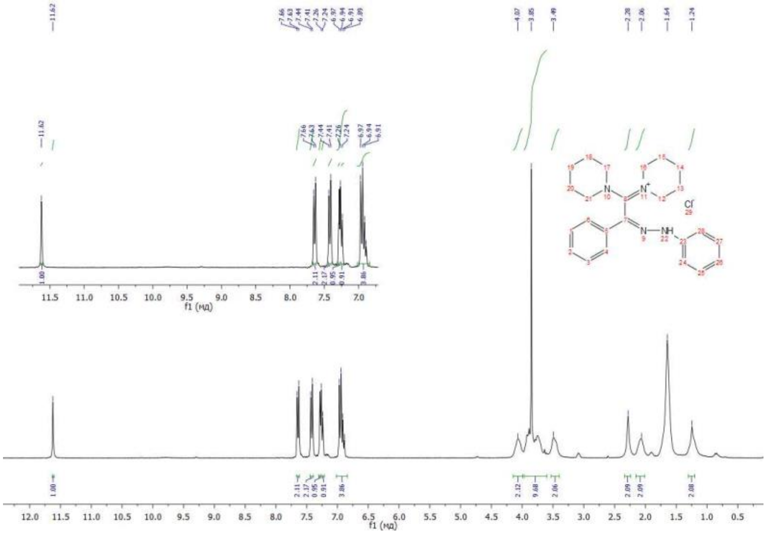

Ədəbiyyat

1. A.Maharramov, N.Shikhaliyev, A.Abdullayeva, G.Atakishiyeva, A. Niyazova, V.Khrustalev, S.Gahramanova, Z.Atioğlu, M.Akkurt, A. Bhattarai, Crystal structure and Hirshfeld surface analysis of 4-azido-2-(3,5-dimethylphenyl)-5-(4-nitrophenyl)-2H-1,2,3-triazole, Acta Cryst, 2023, E79, 905
2. N.G.Shikhaliyev, A.M.Maharramov, G.T.Suleymanova, A.A. Babazade, V.G.Nenajdenko, Victor N. Khrustalev, Alexander S. Novikov, A.G.Tskhovrebov, Arylhydrazones of a-keto esters via methanolysis of dichlorodiazabutadienes: synthesis and structural study, Mendeleev Commun, 2021, 31, 677
3. V.Shastin, P.G. Sergeev, A.I.Lukianova, V.M.Muzalevskiy, V.N. Khrustalev, P.V.Dorovatovskii, V.G. Nenajdenko, Eur. J. Org. Chem. 2018, 4996

BİS- 2,4-BİS(DİMETİLAMİN) 1,3,5 TRİAZOPENTADİENATO Zn (II) KOMPLEKSİNİN SİNTEZİ

Nəzrin Zeynallı, Nigar Əhmədova, İnci Seyidzadə,
İradə Shıxaliyeva, Namiq Şıxaliyev

Bakı Dövlət Universiteti
afaq.abdullayeva.79@inbox.ru

Keçid metallarının Me(II,III) (TAP) kompleksləri trixlorasetonitrilin NH_3 iştirakında (Me = Cu, Ni, Zn, Pd, Fe, Co, Mn) reaksiyasından templat olaraq sintez edilmişdir (Sxem 1) [1].

$$CCl_3CN + NH_4OH \xrightarrow[DMCO]{M^{II},\, M^{III}} Me\{NH{=}C(CCl_3)N{=}C(CCl_3)NH\}_n \times 2(CH_3)_2S{=}O$$

n=2 [Ni, Cu, Zn, Pd] ; n=3 [Co, Mn, Fe]

Sxem 1. Triazapentadien komplekslərinin sintezi Trixlorasetonitrildən fərqli olaraq N,N-dimetilsianamidində nitril qrupunun karbon atomunun karbonil aktivliyi zəif olduğundan o adi şəraitdə ammonyakla reaksiyaya girmir. Məhz bu baxımdan N,N-dimetilsianamidin əvvəlcədən Zn metalı ilə qarşılıqlı təsirdə olması metal-aktivləşdirilmiş nitrilin (1) əmələ gəlməsini təmin edir. Bu zaman azot atomlarının müsbət yüklü Zn atomu ilə qarşılıqlı təsiri karbon atomuna zəif nukleofil hissəcik olan ammonyak molekulunun həmləsini asanlaşdırır və 1,1-dimetilquanidinin (2) alınmasına gətirib çıxarır. Sonra isə 1,1-dimetilquanidin bir nukleofil hissəcik kimi N,N-dimetilsianamidin ikinci molekulu ilə reaksiyaya girərək 2,4-bis(dimetilamin) 1,3,5 triazopentadien liqandını (3), sonuncunun isə tərkibində əmələ gələn NH_2 amin qrupunun duzun anionu ilə reaksiyasından iki molekul sirkə turşusunun ayrılması ilə uyğun kompleks (4) sintez edilir. Buradan aydındır ki, N,N-dimetilsianamidin "sərt" turşularla qarşılıqlı təsirdə olduqda (1)-əmələgəlməsi ilə trixlorasetonitrildə CCl_3CN olduğu kimi CN rabitəsinin polyarlığı və azotla əlaqəli karbon atomunun müsbət yükü artdığından onlar nukleofil reagentlərlə reaksiyaya asan daxil olacaqdır (Sxem 2).

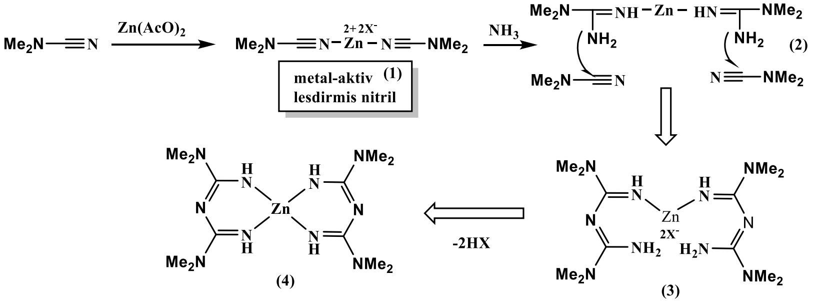

Beləliklə, Zn asetatla N,N-dimetilsianamidin reaksiyasından alınan [N,N-dimetilsianamid] Zn(II) (metal-aktiv nitril) kompleksinin ammonyakla reaksiyasından 1,3,5-triazapentadien liqandı əsasında Zn(II) kompleksinin alınmasına nail olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. N.Q.Shixaliyev, A.M.Maharramov, A.V.Gurbanov V.G. Nenajdenko, V.M. Muzalevskiy, K.T. Mahmudov, M.N. Kopylovich, Zinc(II)-1,3,5-triazapentadienate complex as effective catalyst in Henry reaction, *Catalysis Today*, 2013, 217, p. 76

2,2'-(1,4-FENİLEN)BİS(1-(PİRROLİDİN-1-İL)ETHAN-1-ON) SİNTEZİ VƏ MOLEKULYAR DOKİNQİ

Abel Məhərrəmov[1], Namiq Şıxaliyev[1], Nigar Əhmədova [1], İradə Əhmədova[1], Dilqəm Tagıyev[2], Şahnaz Qəhrəmanova[2]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu[2]
sahnaz.gahramanova@gmail.com

1,4-bis-(dixlorvinil)benzolların aminlərlə reaksiyaları tədqiq edilmişdir [1]. Məlum olduğu kimi C-Br rabitəsi C-Cl rabitəsinə nisbətən daha zəifdir və gözləmək olar ki, dibromvinil fraqmenti reaksiyaya daha mülayim şəraitdə daxil olacaqdır. Həqiqətən də 1,4-bis-(dibromvinil) benzolların pirrolidinlə otaq temperaturundakı reaksiyası zamanı ilkin alkenin 1 saat ərzində reaksiya qarışığından tamami ilə itməsi müşahidə olunur və yeganə reaksiya məhsulu olan 2,2-(1,4-fenilen)bis-(1-(pirrolidinil-1)etanon) alınmışdır (Sxem 1).

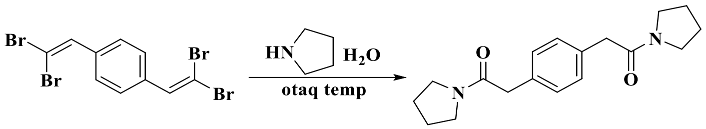

Sxem1.1,4-bis-(2,2-dibromvinil)benzolun pirrolidinlə reaksiyası

Sintez edilmiş birləşmənin quruluşu NMR və kütlə spektroskopiyası metodu ilə tədqiq edilmişdir.

Sintez edilmiş birləşmə Swiss, ADME, Boield egg- şkalasına görə bioloji aktivlikləri və dərman maddələri kimi xassələrini qabaqcadan öyrənilməsi aparılmışdır [2]. Birləşmənin verilən xassələri (lipofillik, həcm, polyarlıq, həll olmaması, doymuşluq elastiklik) diaqramının çəhrayı zonadan olması onların yüksək bioloji aktivlik göstərəcəyinin əvvəlcədən söyləməyə imkan verir.

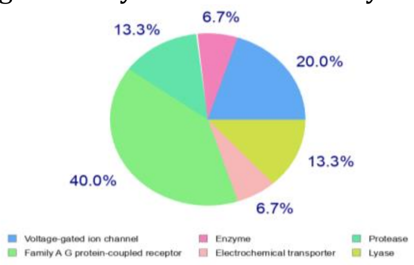

Sintez edilmiş birləşmə üçün AG sinifinə aid zulallarla xassə oxşarlığı 40 % təşkil edir. Bu da sintez edilmiş birləşmənin bioaktiv birləşmə kimi tədqiq edilə biləcəyini əvvəlcədən ehtimal etmək olar. Sintez edilmiş birləşmə qan-beyin baryerindən passiv keçir.

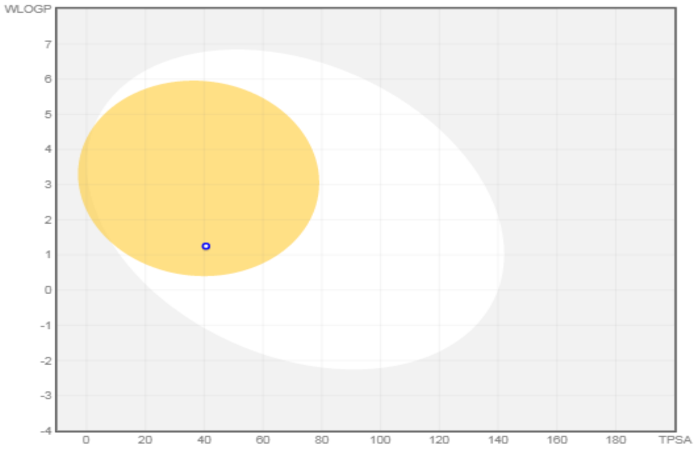

Şəkil. 2,2-(1,4-fenilen)bis-(1-(pirrolidinil-1)etanon) yumurta sarısında yerləşir

Ədəbiyyat

1. В.М.Музалевский, А.М.Магеррамов, Н.Г.Шихалиев, Н.В.Гурбанова, С.Дж.Гейдарова, Е.С.Баленкова, А.В.Шастин, В.Г.Ненайденко, Синтез ди(галогенвинил) ензолов на основе реакции каталитического олефинирования, *Известия РАН*., 2013, 3, c. 677
2. M.Yousuf, S.Rafi, U.Ishrat, A,Shafiga, G.Dashdamirova, V.Leyla, H.Iqbal, Potential biological targets prediction, ADME profiling, and molecular docking studies of novel steroidal products from cunninghamella blakesleana, *Medicinal Chemistry*, 2022, 18(2), 288

MİS SİNK SULFİD ($CuZnS_2$) NANOHİSSƏCİKLƏRİNİN SİLAR ÜSULU İLƏ SİNTEZİ

Nərgiz Qəhrəmanova, Ofeliya Balayeva, Abdulsəyid Əzizov, Rasim Alosmanov, İradə Buniyatzadə, Sevinc Məmmədyarova

Bakı Dövlət Universiteti
nara_banu@mail.ru

Nanostrukturlu materiallar yüksək səth sahəsinə malikdir və fərqli optik, elektrik və maqnit xüsusiyyətləri ilə seçilir. Cu_XS nanohissəcikləri ölçülərini, morfologiyasını, quruluşunu idarə edərək əhəmiyyət qazanmış və bir çox tədqiqatçılar tərəfindən maye fazada sintez edilmişdir. Son illərdə

günəş batareyalarında bir sıra irəliləyişlər əldə edilmişdir. Bunun səbəbi günəş batareyalarının yüksək effektivliyə, sabitliyə və aşağı istehsal dəyərinə malik olmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq yeni materiallar və nazik təbəqələrin çökdürülməsində müxtəlif texnoloji yanaşmalar üzərində tədqiqat işləri aparılmışdır. Bu tədqiqatlarda mis sink sulfidləri müxtəlif tətbiqlər üçün qadağan olunmuş zonanın eni və digər fiziki xassələri dəyişdirmək imkanına görə çox əhəmiyyətlidir. Mis sink sulfid ($CuZnS_2$) kimi üçlü sistemdə qadağan zonanın eni sink və mis nisbətini dəyişdirərək tənzimlənə bilər. $CuZnS_2$ təbəqələrinin enerjisi onların günəş elementlərinin istehsalında istifadəsinə təsir göstərir. Tədqiqatda mis sink sulfid nanohissəcikləri oksidləşmə xlorofosforilləşmə üsulu ilə funksionallaşdırılmış nitril kauçuk (FNK) əsasında ion qatının ardıcıl adsorbsiya və reaksiyası (SILAR) üsulu ilə Zn:Cu nisbətini dəyişdirərək 5 və 10 dövrədə sintez edilmişdir. $CuZnS_2$ nanokompozitinin 5 müxtəlif tərkibdə və duz məhlullarında Cu^{2+}/Zn^{2+} ionlarının aşağıdakı nisbətlərdə nümunələri hazırlanmışdır:

0,05 M/0,05M (N1)
0,005 M/0,005M (N2)
0,025 M/0,025M (N3)
0,0125 M/0,0375M (N4)
0,0375M/0,0125M (N5)

Sintez edilmiş nanohissəciklərin qadağan olunmuş zonasının eni hissəciklərin orta ölçüsünün azalması ilə N1<N5<N4<N3 sırasında artır. CuS və ZnS həcmli quruluşlarında qadağan olunmuş zonanın eni 2,5 və 3,39 eV-ə bərabərdir. Alınmış nəticələr $CuZnS_2$ nanohissəciklərinin üçlü fazada əmələ gəldiyini müəyyən etmişdir. Rentgen difraktometrindən (XRD) əldə edilən nəticələrə əsasən, 5 SILAR dövründən sonra nanokristallitlərin orta ölçüsü N1 və N3 nümunələri üçün müvafiq olaraq 31,7 və 22,4 nm olmuşdur. $2\theta = 34.40°$ və $36.84°$ difraksiya bucaqlarında müşahidə olunan intensiv difraksiya pikləri $CuZnS_2$ nanohissəciklərinə uyğundur.

Ədəbiyyat

1. O.O.Balayeva, A.Ə.Əzizov, M.B.Muradov, A.M.Məhərrəmov, G.M.Eyvazova, R.M.Alosmanov, Müxtəlif kükürd tərkibli birləşmələrdən istifadə etməklə CuS nanokristallarının polimer matristdə sintezi, *Bakı Universitetinin xəbərləri,* 3, 2015, s. 6
2. M.S.Hossain, H.Kabir, M.M.Rahman, K.Hasan, M.S.Bashir, M.Rahman et al., Understanding the shrinkage of optical absorption edges of nanostructured Cd-Zn sulphide films for photothermal applications, *Applied Surface Science*, 2017, 392, p. 854-862,

PROPARGIL(ALLİL)OKSİMETİLXLORİDLƏR ƏSASINDA YENİ SİNTEZ ÜSULLARI

Güləhməd Talıbov

Azərbaycan Texniki Universiteti
gtalibov61@gmail.com

Tərkibində ikiqat və üçqat rabitələrin, aktiv C-Cl rabitəsinin olması bu birləşmə əsaında bir sıra yeni üzvi birləşmələrin sintezinə imkan verir. α-Xlormetilpropargil(allil) efiri yüksək reaksiyayagirmə qabiliyyətinə malik üzvi birləşmədir.

Apardığımz elmi tədqiqat işlərinda α-xlormetilpropargil(allil) efirin sadəcə onun əsasında sadə sintezlərin deyil, həmcinin üzvi sintezdə yeni üsul kimi qəbul olunan tədqiqatlar aparılmışdır.

Bizim tərəfimizdən ilk dəfə olaraq propargil β-yodefirlər əsasında β-qlikolların monopropargil efirlərinin alınması üçün ilkin maddə kimi istifadə olunması və onların molekuldaxili qapanması hesabına bir sıra altı- və yeddiüzvlü heterotsiklik birləşmələrin sintezi üçün yararlı olmasını müəyyənləşdirdik.

Tədqiqatlar göstəriri ki, əvəz olunmuş 1,4-dioksanların propargil β-halogenefirlərindən alınmasının yeni üsulu aşkar etdik. Bizim tətərindən ilk dəfə olaraq xlormetilpropargil efirin karbonilli birləşmələrlə kondensləşməsi nəticəsində 2-hidroksioksiranların α-qlikolların monopropargil efirlərinin [1], xlormetilpropargil efirin nitrillərlə kondensləşməsi nəticəsində ketoefirlərin [2], alkil-6-metil-4-etin(en)il-1,3-dioksan-5-karboksilatların [3], (1R,2S)-1-aril-2-{[prop-2-in(en)iloksi]metil}spiro-[2,4]hep-ta-4,7-dionların üçkomponentlı steroselektiv yeni sintez üsullarını [4] işləyib hazırlamış, həmcinin NMR spektroskopiyanın köməyi ilə bir sıra doymamış oksiefirlərin mütləq konfiqurasiyasını təyin etdik [6].

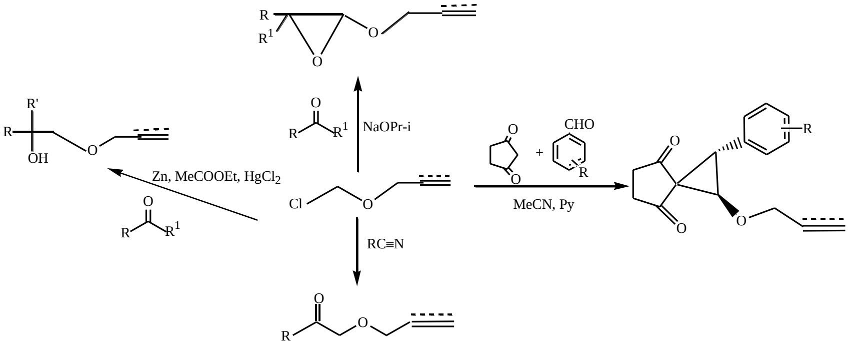

Tərəfimdən (1*R*,2*S*)-1-aril-2-{[prop-2-in(en)iloksi]metil}spiro-[2,4]hep-ta-4,7-dionların üçkomponentlı sintezi əsasında alınması reaksiyanın mexanizmi tərtib edilmişdir:

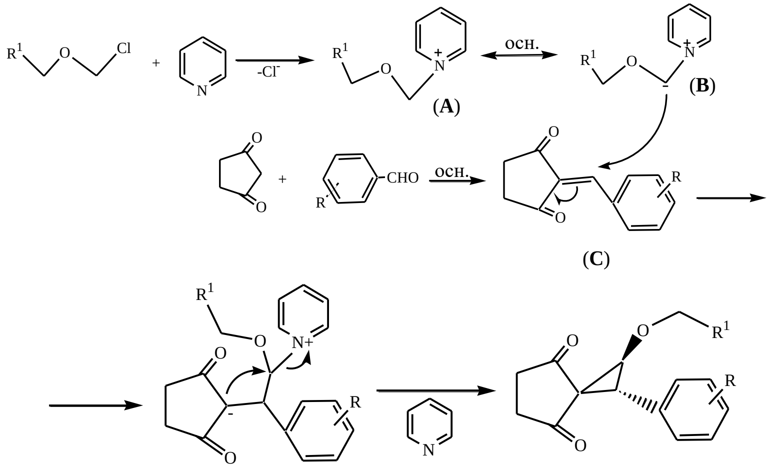

Gələcəkdə bu reaksiyaların enantiomer sintezi əsasında fərqli izomerlərin daha yüksək cıxımla alınması istiqamətində tədqiqatlar aparılması planlaşdırılır.

Ədəbiyyat

1. G. M.Talybov, N. V.Dzhafarova, S.T.Bairamova, Condensation of chloromethyl propargyl ether with carbonyl compounds, *Russ. J. Org. Chem.,* 2015, 51(7), p.1028
2. G.M.Talybov, Condensation of chloromethyl propargyl ether with nitriles *Russ. J. Org. Chem.*, 2017, 53(2), p. 296
3. G.M.Talybov, New synthesis of 1,2-diol monopropargyl ethers *Russ.J.Org.Chem*. 2017, 53(1), p. 123
4. G.M.Talybov, Three-component stereoselective synthesis of (1R,2S)-1-aryl-2-{[prop-2-yn(en)yloxy]-methyl}spiro[2,4]hepta-4,7-diones. *Russ. J. Org. Chem*. 2018, 54(8,9), p. 1256
5. G.M.Talybov, A.N. Baghirli, Determination of the absolute configuration of the propargyl oxyether Russ. *J. Org. Chem*. 2020, 56(4), p. 628
6. G.M.Talybov, Synthesis of alkyl 4-ethyn(en)yl-6-methyl-1,3-dioxane-5-carboxylates, *Russ.J.Org.Chem*. 2018, 54(11), p. 1739.

TRİTSİKLODESENİLQLİSERİDASETAT EFİRİNİN SİNTEZİ

Minavər İbrahimova, Xəyalə Məmmədova, Vüsalə Qədirli

Neft-kimya Prosesləri İnstitutu
kimyaci586@gmail.com

Qliserin efirləri sənayenin, texnikanın, tibbin, məişətin 2000-dən artıq sahəsində tətbiq edilir [1]. Bu efirlər neft-kimya sintezinin ucuz və asan əldə olunan məhsulları əsasında alınır [2]. Qliserin efirlərinin sintez üsulunun

seçilməsi, optimal şəraitinin müəyyən edilməsi, efirlərin tərkibinə müəyyən funksional qrupların, tsiklik halqanın daxil edilməsi ilə onların reaksiya qabiliyyətinin, quruluşu ilə xassələri arasındakı asılılığın tədqiqi, praktiki tətbiq sahələrinin araşdırılması neft kimyasının həllini tələb edən ən ümdə məsələlərindən biridir. Qliserinin mürəkkəb efirlərinin, o cümlədən politsiklik quruluşa malik efirlərinin sintezi, müxtəlif çevrilmə reaksiyalarının tədqiqi, xassələrinin öyrənilməsi və tərkibində karboksil qrupu saxlayan politsiklik efirlərin tətbiq sahələrinin araşdırılması olduqca aktualdır. Hazırki tədqiqat işində qliserinin tritsiklik quruluşlu mürəkkəb efirlərin sintezi iki üsulla: birləşmə, həm də efirləşmə reaksiyaları vasitəsilə həyata keçirilmiş, bu üsullar müqayisə edilərək üstün və mənfi cəhətləri araşdırılmışdır:

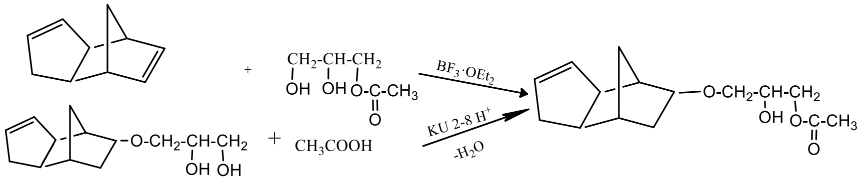

Qeyd edilmiş efirin birləşmə reaksiyası ilə sintezi 110°C temperaturda, ilkin komponentlərin 1:1.5 mol nisbətində, katalizator kimi götürülmüş KU 2-8 H^+ 1.5% miqdarında, 3 saat reaksiya müddətində həyata keçirilmişdir. Nəticədə məqsədli məhsul oan diefirin çıxımı 78.7 % təşkil etmişdir. Sintez efirləşmə reaksiyası ilə 80-85°C temperatur, katalizator kimi 2.5 % $BF_3.OEt_2$ miqdarında, 4 saat reaksiya müddətində həyata keçirildikdə, diefirin çıxımı 93.4 % təşkil etmişdir. Bu hər iki sintez üsulunun müqayisəsi onu gösərir ki, birləşmə reaksiyası üzrə sintez götürülən reagentlərin əlçatanlığı nöqteyi nəzərindən xarakterizə edilsə belə, efirləşmə reaksiyası aşağı temperaturda, dəfələrlə istifadə edilən heterogen katalizatorun iştirakında, eləcə də sintez edilən diefirin çıxımının yüksək olması baxımından daha səmərəlidir. Diefirin quruluşu İQ-, NMR spektral üsullarla tədqiq edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. A. Behr, J. Eilting, K. Irawadi [et al.], Improved utilisation of renewable resources: New important derivatives of glycerol, *Green Chemistry*, 2008, 10(1), p.13
2. I.Dıaz, C.Márquez-Alvarez, F.Mohino [et al.], Combined alkyl and sulfonic acid functionalization of mcm-41-type silica: Part 2. Esterification of glycerol with fatty acids, *Journal of Catalysis*, 2000, 193(2), p. 295

PROPİLENOKSİDİN TSİKLİK AMİNLƏRLƏ SU MÜHİTİNDƏ REGİOSELEKTİV AÇILMASI

Avtandil Talıbov, Vaqif Abbasov, Eldar Məmmədbəyli, Kamilə Həsənova

Neft-kimya Prosesləri İnstitutu
atalybov@rambler.ru

Təqdim olunan iş oksiran halqasının yumşaq şəraitdə, su mühitində açılması ilə *β*-aminospirtlərin regioselektiv alınmasına həsr olunmuşdur. Epoksid birləşmə kimi propilenoksiddən, reagent kimi isə tsiklik aminlərdən (piperidin, morfolin və benzilamin) istifadə olunur.

Reaksiya aşağıdaki sxem üzrə gedir:

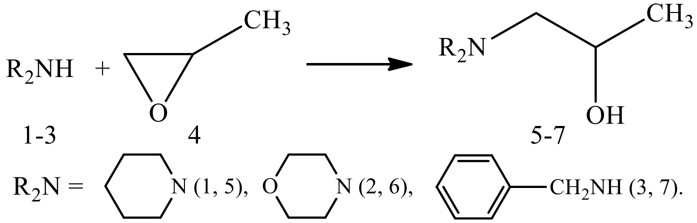

Reaksiya 90–91ºC temperaturda 9 saat ərzində ilkin reagentlərin 1,1:1 mmol nisbətində aparılmışdır. Çıxım uyğun olaraq 98% (5 və 6), 60% (7) təşkil edir. Alınmış birləşmələrin fiziki-kimyəvi xassələri öyrənilmişdir. Onların quruluşu və tərkibi müasir üsullarla (İQ, ^{1}H və ^{13}C NMR spekrtoskopiya və həmçinin kütlə-spekromeriya üsullarla) təsdiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, bu reaksiyalar Krasuski qaydası ilə gedir və ikili aminospirt alınır.

Sintez olunmuş birləşmələr (5–7) Cт3 markalı poladın korroziyası əleyhinə preparat kimi sınaqdan keçirilmişdir [1]. Alınan nəticələr cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl. Aminospirtlərin (5–7) Cт3 markalı poladın korroziyasının sürətinə təsiri

Maddələr	Maddələrin qatılığı, mq/l	Minerallaşmış su + H_2S/karbohidrogenlər = 9:1			
		Poladın korrozi-yasının sürəti, K, q/m^2, γ^{-1}	Poladın mühafi-zəsinin sürəti, Z, %	Tormoz-lama əmsalı, L	İnhibitor-suz kor-roziyanın sürəti, K, q/m^2, γ^{-1}
5	10	0.86	46.0	1.79	2.12
	25	0.29	82.8	5.92	2.12
	50	0.24	85.9	6.51	2.12
	100	0.11	92.0	11.94	2.12
6	10	0.86	46.0	1.79	2.12
	25	0.28	83.1	5.91	2.12
	50	0.24	85.8	6.52	2.12
	100	0.11	92.1	11.95	2.12

7	10	0.87	48.0	1.80	2.12
	25	0.30	83.4	5.93	2.12
	50	0.26	89.2	6.54	2.12
	100	0.12	99.1	12.11	2.12
Etalon	250	0.91	57	–	
	500	0.63	70	–	

Sınaqdan keçirilən maddələrinin antikorroziya xassələri praktikada tədbiq edilən 1-metil-3-etil-5-piperidinlə (etalon) müqayisəli formada tədqiq edilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi onlar məlum analoqa nisbətən daha yüksək antikorroziya xassələri göstərir.

Ədəbiyyat

1. N.İ.Mürsəlov, Ş.Z.Cəbrayılzadə, V.M.Abbasov, A.A.Quliyev, A.Q.Quluzadə, G.N.Bədəlova, X.R.Düzdaban, İmidazolin törəmələrinin hidrogen sulfid korroziyasina təsirinin tədqiqi, *Kimya problemləri*, 2015, 2, s. 159

EPİXLORHİDRİN VƏ ALİFATİK AMİNLƏR ƏSASINDA BİS-AMİNOSPİRTLƏRİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ

Avtandil Talıbov, Vaqif Abbasov, Eldar Məmmədbəyli, Gülsüm Hacıyeva

Neft-kimya Prosesləri İnstitutu
atalybov@rambler.ru

Hazırda fizioloji aktiv β-aminospirtlərin ekoloji təmiz üsulla alınması tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Onların əlverişli üsulla, asan əldə olunan ilkin maddələrin əsasında sintezi olduqca aktual məsələdir.

Təqdim olunan iş β-aminospirtlərin yumşaq şəraitdə – su mühitində alınması və xassələrin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Bu maddələrin sintezi epoksid birləşmə kimi epixlorhidrindən (1) və ikili aminlərdən [dietilamin (2), dipropilamin (3) və dibutilamin (4)] ilkin maddə kimi istifadə etməklə həyata keçirilmişdir.

Reaksiya aşağıdaki sxem üzrə gedir:

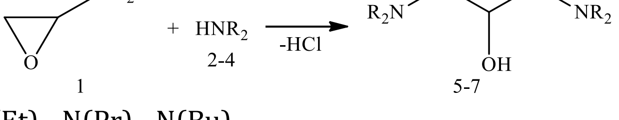

$NR_2 = N(Et)_2, N(Pr)_2, N(Bu)_2$.

Reaksiya 50ºC temperaturda, 9 saat müddətində ilkin komponentlərin (amin:epixlorhidrin) 5:1 molyar nisbətində su mühitində aparılmışdır. Alınmış birləşmələrin çiximı 93% (maddə 5), 92% (maddə 6), 91% (maddə 7) təşkil edir.

Alınmış birləşmələrin fiziki-kimyəvi göstəriciləri təyin edilmişdir. Onların tərkib və quruluşları İQ, ^{1}H, ^{13}C NMR spekrtoskopiya və kütlə-

spekromeriya üsulları ilə təsdiq edilmişdir. Epoksidin (1) aminolizi yüksək sterioselektivliklə Krasuski qaydasına uyğun olaraq gedir.

Alınmış ikiəsaslı amin spirtləri sulfat-reduksiyaedici bakteriyaların inkişafını dayandıran reagent kimi sınaqdan keçirilmişdir. Sınaqlar "Neft Daşları" neft yatağından götürülmüş lay suyundan ayrılmış bakteriyaların üzərində aparılmışdır [1]. Alınmış birləşmələrin biosid təsirinin sınağının nəticələri cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl. Aminospirtlərin (5–7) SRB inkişafına təsirinin nəticələri, %

Birləşmələr	Reagentlərin müxtəlif qatılıqda, mq/l					
	10	20	25	30	35	40
Bis-1,3-(*N,N*-dietilamino)propan-2-ol (5)	60	80	100	100	100	100
Bis-1,3-(*N,N*-dipropilamino)propan-2-ol (6)	65	85	100	100	100	100
Bis-1,3-(*N,N*-dibutilamino)propan-2-ol (7)	66	86	100	100	100	100
Dodiogen-414 (etalon)	15	35	80	80	100	100

Sınaqdan keçirilən birləşmələrin SRB-yə qarşı bakterisid xassələri sənayedə istifadə olunan alman preparatı Dodiogen-414-lə müqayisəli şəkildə öyrənilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi sintez olunmuş birləşmələr (5–7) müxtəlif qatılıqlarda SRB-nin inkişafına etalondan daha yüksək effekt göstərir. Beləliklə, neft quyularında işlənilən avadanlıqları korroziyadan qorumaq üçün alınan birləşmələri (5–7) ingibitor kimi təklif etmək olar.

Ədəbiyyat

1. F.Guan, X.Zhai, J.Duan, M.Zhang, B.Hou, Influence of sulfate-reducing bacteria on the corrosion behavior of high strength steel EQ70 under cathodic polarization, *Plos One*, 2016, 11(9), p. 1

KATİONIK TIOL MODIFIKASIYA OLUNMUŞ POLI(ASPARTAMIDLƏR)IN NƏZARƏTLI HIDROLITIK DEGRADASİYASI

Aysel Mammadova[1,2], Andras Szilagyi[1], Benjamin Gyarmati[1]

Budapest University of Technology and Economics[1]
Bakı Ali Neft Məktəbi[2]
aysel.mammadova@bhos.edu.az

Makromolekulyar dərman daşıyıcıları qan dövranında uzun dövriyyə müddəti o cümlədən, hədəf hüceyrəyə çatdıqdan sonra toksik olmayan monomerlərə parçalanma qabiliyyəti kimi müxtəlif tələblərə cavab verməlidir. DNT-nin mənfi yüklü fosfodiester bağlarını və ya epitel hüceyrələrinin selikli qişasını birləşdirmək üçün istifadə oluna bilən *in situ* gelləşən kationik poli(amin turşusu) törəmələri bu sahədə geniş istifadə olunur[1]. Bu məqsədlə, yan

qrupların bu polimerlərin hidrolitik dayanıqlığına təsirini araşdırmaq üçün N,N-dimetiletil (DME) və 3-(dimetilamino)-propil (DMP) qrupları kimi kationik və 2-hidroksietil (HE) kimi neytral yan qrupları olan tiollaşdırılmış poliaspartamid törəmələrinin sintezini həyata keçirilmişdir və bəzi törəmələrin poliaspartamid-lərin stabilliyindən asılı olaraq qeyri-enzimativ deqradasiyaya uğradığı müşahidə edilmişdir. Ölçü istisna xromatoqrafiyası (size exclusion chromatography (SEC)) ilə müəyyən edilmişdir ki, yüksək DMP və HE tərkibə malik polimerlər fizioloji və endozomik pH-lərdə hidrolitik deqradasiya qarşı daha davamlı olmuşdur, lakin DME tərkibli törəmələr əsas zəncirin strukturunun qırılması nəticəsində bir gün ərzində pH=7.4-də deqradasiyaya uğramışdır. Və müəyyən edilmişdir ki, deqradasiyanın sürəti polimerlərin tərkibinə nəzarət etməklə ilə idarə oluna bilər. Xətti tiollaşdırılmış kationik poliaspartamidlər yan qrupların növündən asılı olmayaraq disulfid çarpaz bağlı hidrogellərə çevrilmiş və reoloji araşdırmalar göstərmişdir ki, yüksək DME tərkibli disulfid çarpaz bağlı poliaspartamidlərin hidrogelləri yüksək DMP və HE tərkibli poliaspartamidlərin hidrogellərinə nisbətən daha zəif gel strukturu əmələ gətirmişdir [2]. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, xətti quruluşlu poliaspartamidlər və onların hidrogellərinin hidrolitik deqra-dasiyası və stabilliyi polimerlərin kimyəvi tərkibini və pH-i tənzimləməklə asanlıqla idarə oluna bilər və deqradasiya dərəcəsi müvafiq tətbiq ehtiyaclarına uyğunlaşdırıla bilər [3].

References

1. Y Lu, M Chau, A.J Boyle, P Liu, A Niehoff, D Weinrich, R.M. Reilly, M.A Winnik, Effect of pendant group structure on the hydrolytic stability of polyaspartamide polymers under physiological conditions, *Biomacromolecule,* 2012, 13, p. 1296
2. B Gyarmati, A Mammadova, G Stankovits, D Barczikai, A Szilágyi, Effect of Side Groups on the Hydrolytic Stability of Thiolated and Disulfide Cross-linked Polyaspartamides, *Period. Polytech. Chem. Eng.,* 2021, 65(2), p. 183
3. B Gyarmati, A Mammadova, D Barczikai, G Stankovits, A Misra, M.S Alavijeh, Z Varga, K László, A Szilágyi, Tuning the hydrolytic degradation of thiolated and disulfide cross-linked polyaspartamides, *Polymer degradation and stability,* 2021, 188, p. 109577

SYNTHESİS OF THE 1, 2- EPİTİO- 3- ACETOXYPROPAN DERİVATİVES

Afet Huseynova, Fatima Mamedova

Baku State University
afethuseynovabdu@mail.ru

1,2-Aminothiols, which are bifunctional compounds, are always in the frocus of researchers attention as substances with wide application possibilities. Considering the important role of coenzyme A, which contains an

aminoethanethiol fraqment, in the processing occuring in the living organism, it is clear that the search for synthetic aminothiols with high physiological activity is promising. 1,2-Aminothiols are the most suitable compounds for multidisciplinary studies [1,2,3].

Also, aminothiols are compounds with a wide range of application. By the way, aminothiols are a convenient synthon for obtaing higly physiologically active substances, including medicinal substances [2,4]. Some of them (cysteine, homocysteine) are used as medicines in medicine. As a continuation of the work carried out in the direction of the synthesis, properties and reasearch of amine derivatives of various substituted thiranes, new 1, 2-aminothiols and their fluorinated derivatives were synthesized from the reaction of 1, 2-epitio-3- acetoxypropane with some aromatic amines (anilyne, 2-toluidine). The general scheme of the synthesis is as follows:

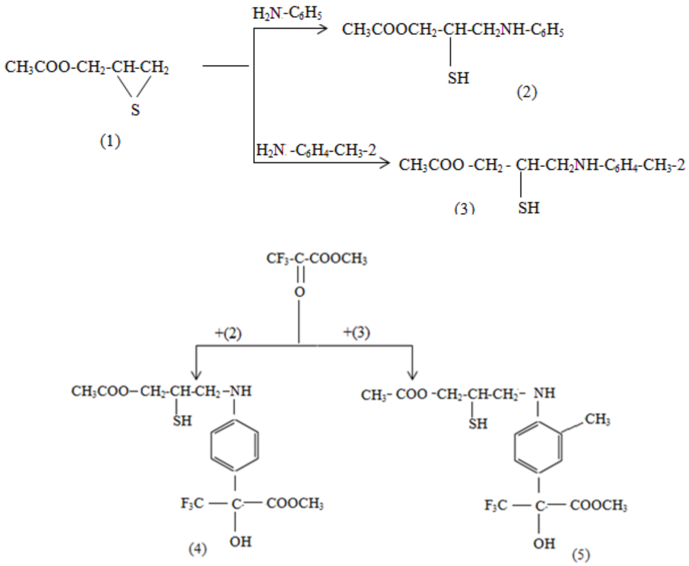

The course of the reaction was monitored by thin-layer chromatography, and the structure was confirmed by IR and NMR methods.

Ədəbiyyat

1. Х.А.Надим, А.Т.Гусейнова, М.А.Аллахвердиев, Синтез и антимикробные свойства фторсодержащих 1, 2-аминопропантиолов, *Журн. прикл. хим.*, 2002, 75, 8, с. 1306
2. М.А.Аллахвердиев, Т.М.Гусейнова, А.М. Магеррамов. *Аминотиолы и их производные*, 2007, 143 с
3. A.Z.Zalov, A.M.Maharramov, A.T.Huseynova, K.A.Kuliev, Aminothioly as an analytical reagent for extraction spectrophotometric determination of Copper (II), *International Journal of Innovative Science Engineering and Technology*, 2017. 4, p. 174

4. A.T.Huseynova, V.M.Farzaliyev, A.M.Sujayev, U.M.Kocyigit. Design, synthesis, characterization, biological evaluation and molecular docking studies of novel 1, 2-aminopropanthiols substituted derivatives as selective carbonicanhydrase, acetylcholinesterase and 1-glycosidase enzymes inhibitors, *Journal of Bimolecular Structure and Dynamics*, 2020, 3, p. 2

(*E*)-1-(AMİNO(1H-PİRAZOL-1-İL)METİLEN)QUANİDİNİN ALDEHİDLƏR VƏ MALONONİTRİL İLƏ TSİKLOKONDENSLƏŞMƏSİNİN DFT TƏDQİQİ

İbadulla Mahmudov[1], Murad Əsədullazadə[1, 2], Yusif Abdullayev[3], Əfsun Sucayev[1]

Aşqarlar Kimyası İnstitutu[1]
Bakı Dövlət Universiteti[2]
Bakı Mühəndislik Universiteti[3]
ibadullamahmudov@gmail.com

Triazinlər geniş tətbiq sahəsinə malikdir. Tərkibində kükürd olan S-triazin törəmələrinin farmakologiya sahəsində herbisid, göbələk, bakteriya, və xərçəng əleyhinə vasitə kimi istifadə edilməsi, bu sinif birləşmələrin tibbi kimyada əhəmiyyətini artırmışdır [1].

Tərkibində siano qrup olan xlorotriazin (sianazin) və atrazin törəmələri son illərdə herbisid kimi geniş istifadə olunur. Tetrahidro-S-triazinlər təkcə dərman kimi deyil, həmçinin, yanacaq əlavəsi kimi istifadə olunmuş və mühərrikin daxili hissələrin təmiz qalmasına təsir etmişdir.

Biz əsasən tərkində nitril qrupu olan tetrahydro-s-triazinlərin sintezinə diqqət etmişik, hansı ki, bu birləşmələr "toksoplazma qandii" parazitlərinin təsiri ilə mərkəzi sinir sistemində yaranan xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur. Məlumat üçün qeyd edək ki, bu xəstəlik ABŞ-da qida mənşəli ölümlərin sırasında ikinci yerdə durur. Aşağıdakı sxem üzrə bir mərhələdə üçkomponentli sintez həyata keçirilib (Sxem 1):

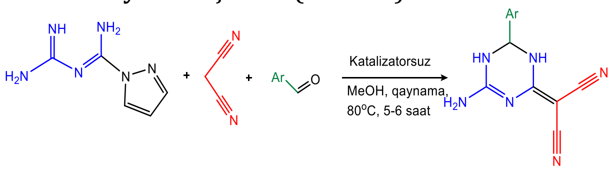

Sxem 1. Bir mərhəldə üçkomponentli tetrahydro-s-triazin alınma reaksiyası

Tetrahidro-s-triazin törəmələrinin geniş istifadə olunması daha mülayim şəraitdə və atom qənaətcil üsul ilə sintez olunması bu işin önəmini daha da artırmışdır. Biz ilk dəfə olaraq katalizator olmadan bir mərhələdə tetrahidro-S-triazin sintezinə nail olmuşuq. Birləşmənin quruluşu rentgen struktur analizi ilə təsdiqlənmişdir.

Funksional sıxlıq nəzəriyyəsi (DFT-Density Functional Theory) vasitəsilə hesablanmış reaksiya mexanizmi aşağıdakı sxemdə verilmişdir (Sxem 2):

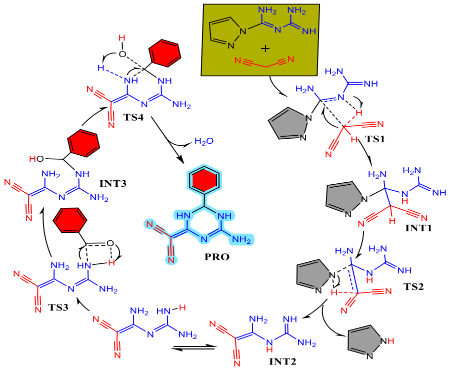

Sxem 2. Tetrahidro-S-triazinin sintez reaksiyasının mexanizmi

Pirazol qrupunun ayrılması ilə nəticələnən tsiklin əmələ gəlməsi DFT hesablamasını pirazola qonşu olan karbon atomu ilə malononitril arasında baş verən qarşlıqlı təsir ilə başlamaq üçün əsas səbəbdir. TS1 strukturundan göründüyü kimi malononitrilin mütəhərrik (turşu) protonu mərkəzi imin adduktunun azot atomu tərəfindən qəbul edilir. Nəticədə pirazola qonşu karbonun elektrofilliyinin artması (protonunu itirdiyinə görə elektron sıxlığı artır) malononitril karbonunun ona hücumu və INT1-in əmələ gəlməsi ilə nəticələnir. TS2 strukturundan göründüyü kimi malononitrilin növbəti protononun nükleofil pirazol azotu tərəfindən cəzb edilməsi prazol molekulunun kompleksdən ayrılması, eyni zamanda INT2-nin alınması ilə nəticələnir. INT2 strukuturunun molekuldaxili proton miqrasiyasının nəticəsində (tautomerizm) proton və ikiqat rabitənin yerdəyişməsi molekulun daha yaxşı elektron delokallaşmasına və minim enerji vəziyyətinə düşərək stabilləşməsinə səbəb olur. Benzaldehidin INT2 ilə qarşılıqlı təsiri uc tərəfdə yerləşən qeminal birli amin qruplarından birinin elektrofil karbona (benzaldehidin) hücumu və spontan olaraq aminin protonun oksigen atomu tərəfindən qəbul edilməsi ilə nəticələnir. Nəticədə əmələ gələn aralıq mərhələnin (INT3) TS4-ün strukurunda göstərildiyi kimi molekuldaxili dehidratlaşaraq X-ray vasitəsilə aydınlaşdırılmış strukturun eynisinin əmələ gəlməsi ilə nəticələnir (PRO). Bu da hesablanmış mexanizmin kifayət qədər məntiqli olmasından xəbər verir.

Ədəbiyyat

1. I.Mahmudov, Z.Atioğlu, M.Akkurt, Y.Abdullayev, A.Sujayev, A.Bhattarai, Crystal structure and Hirshfeld surface analysis of 2-(4-amino-6-phenyl-1, 2, 5, 6-tetrahydro-1, 3, 5-triazin-2-ylidene) malononitrile dimethylformamide hemisolvate, *Acta Crystallographica Section E: Crystallographic Communications,* 2022, 78(8), p. 779

ZnAl-LİH-C_{60}/PVS NANOKOMPOZİTİNDƏ METİLEN GÖYÜ VƏ KONQO QIRMIZISI BOYAQ MADDƏLƏRİNİN SORBSİYASI VƏ FOTODEQRADASİYASI

Türkan Israfilli, Ofeliya Balayeva

Bakı Dövlət Universiteti
turkan.israfill@gmail.com

Karbon əsaslı nanomateriallar tətbiq imkanlarının genişliyi baxımından böyük marağa səbəb olmuşdur. Bu materiallar arasında fülleren, qrafen və karbon nanoboruları kimi yüksək fotokatalitik aktivliyə malikdir [1]. Son zamanlarda laylı ikili hidroksidlərin (LİH) polimer matrisinə daxil edilməklə onun xassələrini gücləndirməsi nəzərə alınaraq LİH/polimer nanokompozitlərin istehsalı və istifadəsi genişləndirilmişdir [2].

Yeni nanokompoziti əldə etmək üçün Zn Al/LİH sintezinə 1% fülleren (C60) daxil edilmiş, prosesdə polivinil spirti (PVS) stabilləşdirici kimi tətbiq olunmuşdur. Metilen göyü (MG) və konqo qırmızısı (KQ) boyalarından istifadə edərək, bu nanokompozitin fotokatalitik aktivliyi tədqiq edilmiş və izopropil spirti (İPS), trilon b və askorbin turşusu reagentlərindən istifadə edərək deqradasiya prosesinə cavabdeh olan aktiv hissəciklər müəyyən edilmişdir.

MG-nün müxtəlif qatılıqlı məhlullarına (5 mq/l,10 mq/l,15 mq/l, 20 mq/l) 0,005 qr Zn Al/ LİH@C60/PVS maddəsi əlavə edilmiş, 1 gün sonra sorbsiya olunmuş nümunələr 150 Vt görünən işığın təsirinə məruz qalmışdır. Müxtəlif vaxt intervallarında ultrabənövşəyi (UB) spektrofotometr ilə aparılan analizlərə əsasən müəyyən edilmişdir ki, 8 saat sonra proses MG-nün 20 mq/l, 15 mq/l, 10 mq/l və 5 mq/l konsentrasiyalarında müvafiq olaraq 78.62%, 81.61%, 88.62% və 93.27% deqradasiya dərəcələrinə malikdir. (Şəkil 1.)

C_{60} mövcud olduqda və C_{60}-sız halda materialın fotokatalitik aktivliyini təyin etmək üçün 10 mq/l KQ məhluluna 0,01 qr ZnAl/LİH@C60/PVS və eyni miqdarda ZnAl/LİH (C60-sız) əlavə edilmiş və müəyyən olunmuşdur ki, KQ üçün fotodeqradasiya dərəcəsi birinci halda 99.6%, ikinci halda 91.43% olmuşdur. (Şəkil 2.)

MG-də fotokatalitik prosesdə iştirak edən aktiv hissəciklərin öyrənilməsi •OH və $•O_2^-$ radikallarından istifadə edilərək tədqiq edilmişdir. Trilon b, IPS, askorbin turşusu və reagentsiz MG məhlullarının fotodeqradasiyası üçün deqradasiya dərəcəsi müvafiq olaraq 64.80%, 54.93%, 52.71% və 56.54% təşkil etmişdir. •OH və h^+ radikalları eyni prosesi yerinə yetirmək üçün KQ-da istifadə edilmişdir. IPS, trilon b, askorbin turşusu və reagentsiz məhlulların fotodeqradasiyası yolu ilə əldə edilən faiz dərəcələri KQ-da müvafiq olaraq 96.98%, 98.79%, 100% və 99.8% təşkil etmişdir. MG və KQ-nın deqradasiyası uyğun olaraq $•O_2^-$ və •OH radikallarının iştirakı ilə baş verir. Bu da onu göstərir ki, boya molekullarının təbiəti prosesin gedişinə təsir göstərir.

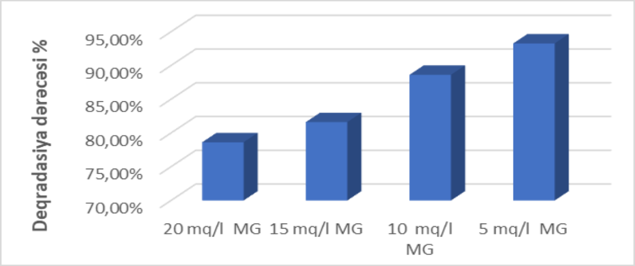

Şəkil 1. Müxtəlif qatılıqlı MG məhlullarının deqradasiya nəticələri

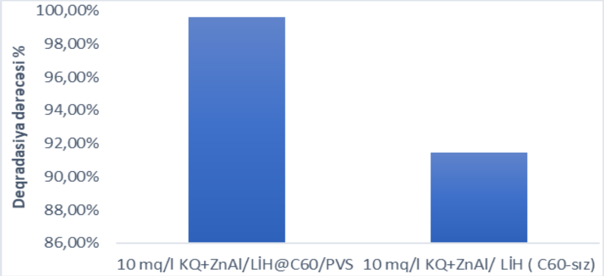

Şəkil 2. C_{60} mövcud olduqda və C_{60}-sız halda 10 mq/l KQ məhlulunun deqradasiya nəticələri

Ədəbiyyat

1. S.Yao, X.Yuan, L.Jiang et al., Recent progress on fullerene-based materials: synthesis, properties, modifications and photocatalytic applications, *Materials* 2020, 13, 2924
2. H.Jiang, Layered double hydroxides/polymer nanocomposites, *Journal of Chemical Research and Application*, 2018, 1(1), p. 1

MALEİN ANHİDRİDİ-STİROL BİRGƏ POLİMERİNİN DİETİLAMİNHİDROXLORİD İLƏ MODİFİKASİYASI

Əfsunə Əsgərli, Rəsmiyyə Məmmədova, Nərgiz Ömərova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
esgerliefsune@gmail.com

Malein anhidridi və stirolun 1÷2 nisbətində, 80^{0}C temperaturda, benzol mühitində, 1,5 saat müddətində birgə polimerləşmə prosesi aparılıb. Bundan sonra alınmış birgə polimerin dietilaminhidroxloridlə 1÷1, 1÷2, 1÷3, 1÷4, 1÷5 nibətlərində aseton mühitində kimyəvi modifikasiyası aparılmışdır. Ən yaxşı nəticəni 1÷1 nisbətində aldıq. Neytral mühitə çatana qədər distillə suyu ilə yuyulub, qurudulub, pH-ı təyin olunub və burada turş mühitin olmadığını müşahidə etdik. İQ spektroskopiya nəticəsində çevrilmə reaksiyasının getdiyini müşahidə etdik, çevrilmə məhsullarından müxtəlif sahələrdə,

polimerlərin xassələrini yaxşılaşdırmaq üçün və sorbent kimi istifadə olunur. IQ spektroskopiyanın və apardığımız digər analizlərin nəticəsinə əsasən reaksiyanın aşağdakı tipdə getdiyini ehtimal edirik.

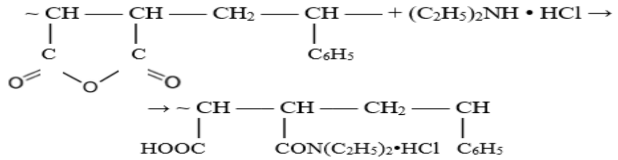

Burada olan funksional qruplar yaxşı yapışqanlıq xassəsi verir və sorbent kimi istifadə oluna bilər.

İQ- spektrdə 1776 sm^{-1}, 1712,61 sm^{-1} karboksil qrupunda C=O, 1635 sm^{-1} amid qrupunda C=O rabitəsinin, 1359, 1160 C-N, 3359 sm^{-1} OH qrupunun, 1494 sm^{-1}, 1452 sm^{-1} aromatik nüvənin udma zolaqlarını göstərir.

Ədəbiyyat

1. O.H.Əkbərov, E.O.Əkbərov, *Yüksəkmolekullu birləşmələr kimyasından praktikum*, Bakı, 2002, s. 146
2. A.M.Məhərrəmov, M.Ə.Allahverdiyev, *Üzvi kimya*, Bakı-2007
3. A.M.Məhərrəmov, M.N.Məhərrəmov, *Üzvi kimya*, Bakı-2006

NATRİUM DİKLOFENAKIN SULU MƏHLULLARDAN ADSORBSİYASININ TƏDQİQİ

Arzu Hüseyinli, Elgül Abdullayeva, Rasim Alosmanov

Baku State University
dr.arzuhuseynli@gmail.com

İnsanlar tərəfindən geniş miqyasda istifadə olunduğundan bioloji aktiv farmoseptik preparat və şəxsi gigiena məhsullarına çox tez-tez səth sularında rast gəlinir. Belə birləşmələr uzun müddət ərzində su hövzəsində toplandıqda insan sağlamlığı, eləcə də ekosistem üçün xroniki toksiklik yaradır. Məsələn, dünyada hər il böyük miqdarda istehlak edilən iltihabəleyhinə ağrıkəsici natrium diklofenak yüksək dərəcədə həll olunma qabiliyyətinə və polyarlığına görə tullantı sularında, təbii su hövzələrində, hətta içməli sularda da geniş şəkildə aşkar edilmişdir [1].

Hal-hazırda natrium diklofenakın su mühitindən kənarlaşdırılması üçün fotodeqradasiya [2], biodeqradasiya [3], ozonlaşma [4] və s işlənilib hazırlanmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, praktiki istifadə zamanı, xüsusi ilə də təmizlənmənin daha çox dərəcədə aparılması üçün adsorbsiya üsulu perspektivli hesab olunur. Bu üsulun aşağıdakı üstünlükləri məlumdur:

- texniki cəhətdən əlverişlik;
- yüksək effektlik;

- dərin təmizlənmə prosesinin mümkünlüyü.

Buna görə də tədqiqatçılar NDF-ə qarşı yüksək adsorbsiya qabiliyyətinə, spesifik seçiciliyə malik effektiv və aşağı maya dəyərli materialların müəyyənləşdirilməsi istiqamətində elmi işləri intensiv şəkildə davam edirlər [5].

Təqdim olunan işdə AN-22 markalı ion-mübadilə qətranı ilə NDF-nin sulu məhlullardan sorbsiyasının dərman preparatının başlanğıc qatılığından asılılığı tədqiq olunmuşdur. Təcrübələr 22±2 °C temperaturda aparılmışdır. Nəticələr Lenqmür və Frendlix modellərilə işlənmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, proses Lenqmür modeli ilə daha yaxşı təsvir olunur.

Ədəbiyyat

1. L.Lonappan, S.K.Brar, R.K.Das, M.Verma, R.Y.Surampalli, Diclofenac and its transformation products: Environmental occurrence and toxicity - A review, *Environ. Int.,* 2016, 96, p. 127
2. M.R.Espino-Estévez, C.Fernández-Rodríguez, O.M.González-Díaz, J. Araña, J.P.Espinós, J.A.Ortega-Méndez, J.M.Doña-Rodríguez, Effect of TiO2–Pd and TiO2–Ag on the photocatalytic oxidation of diclofenac, isoproturon and phenol, *Chem. Eng. J.*, 2016, 298, p. 82
3. I.S.Moreira, V.S.Bessa, S. Murgolo, C.Piccirillo, G.Mascolo, P.M.L. Castro, Biodegradation of Diclofenac by the bacterial strain Labrys portucalensis F11, Ecotox. Environ. Safe, *Ecotoxicology and environmental safety*, 2018, 152, p. 104
4. X. Li, W. Chen, Y. Tang, L. Li, Relationship between the structure of Fe-MCM-48 and its activity in catalytic ozonation for diclofenac mineralization, *Chemosphere*, 2018, 206, p. 615
5. M.Barczak, Synthesis and structure of pyridine-functionalized mesoporous SBA15 organosilicas and their application for sorption of diclofenac, *J. Solid State Chem*., 2018, 258, 232

MALEIN ANHIDRIDI-STIROL KARBAMID ƏSASINDA SORBENTIN METILEN- YAŞIL BOYAQ MADDƏSI ILƏ SORBSIYASINDAN ALIINAN NƏTICƏLƏRIN LƏNGIMÜR VƏ FREYNDLIX MODELLƏRINDƏ IŞLƏNMƏSI

Oqtay Əkbərov, Rəmziyyə Həsənova, Fatimə Kamranzadə

Bakı Dövlət Universiteti
hesenovaremziyyeeldar@gmail.com

Malein anhidridi-stirol karbamid əsasında sorbentin metilen- yaşil boyaq maddəsi ilə sorbsiyasindan əldə edilmiş nəticələrə əsasənLəngimür və Freyndlix izoterm modelləri qurulmuşdur.

Ləngimür modelinə uyğun olaraq qrafik tənliyi aşağıdakı kimidir:

$$\frac{Ce}{qe} = \frac{1}{qK_l} + \frac{Ce}{q_{max}}$$

burada, Ce- uyğun olaraq boyaq maddəsinin sorbsiyadan sonrakı tarazlıq qatılığı, (mqL-1); qe- tarazlıq halında sorbentin sorbsiya tutumu (mqq-1); qmax- sorbentin maksimum sorbsiya tutumu (mqq-1); KL-Ləngimür izoterm sabitidir. Yuxarıdakı tənliyə əsasən Ce/qe=ƒ (Ce) xətti asılılğının qrafiki qurulmuşdur (şəkil1).

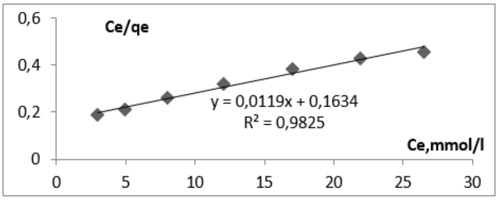

Şəkil 1. Ce/qe=ƒ (Ce) asılılığının qrafiki

Freyndlix tənliyi aşağıdakı kimidir:

$$logq_e = \log K_f + \frac{1}{n} logC_e$$

Yuxarıdakı tənliyə əsasən, Ce – uyğun olaraq boyaq maddəsinin sorbsiyadan sonrakı tarazlıq qatılığı, (mqL-1) ; KF – Freyndlix izoterm sabiti (mqq-1) ; 1/n – qeyri-bircinslik əmsalıdır. Bu tənlikdən istifadə edərək (logqe=ƒ(logCe) xətti asılılğının qrafiki qurulmuşdur (şəkil 2).

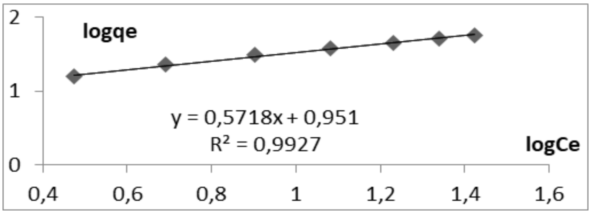

Şəkil 2. logqe=ƒ (logCe) asılılığı

Qrafiklər əsasında parametrlərin hesablanmış qiymətləri cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Cədvəl. Ləngimür və Freyndlix sorbsiya izotermlərindən alınmış parametrlərin qiymətləri

Ləngimür sabitləri			Freyndlix sabitləri		
q_{max},q /q	K_L,L/mol	R^2	K_F	1/n	R^2
84.03	0.0728	0.982	1.7488	0.5718	0.992

Ədəbiyyat

1. D.S. Perwitasari, Y.A.Y. Pracesa, M.A. Pangetsu, P.S. Tola, Langmuir and Freundlich Isotherm Approximation on Adsorption, *2nd International Conference Eco-Innovation in Science, Engineering, and Technology*, 2021, p.10
2. K.Y.Foo, B.H.Hameed, Insights into the modeling of adsorption isotherm systems, *Chemical Engineering Journal,* 2010, 156(1), p. 2

ALUMINIUM HYDROXIDE AS FLAME RETARDANT FOR POLYPROPYLENE

Fatima Mustafayeva, Najaf Kakhramanov

Institute of Polymer Materials
mustafayevafatima@mail.ru

As one of the five general purpose plastics, polypropylene (PP) is widely used in all walks of life. Among the major types of plastics, the consumption of PP contributes to 19.1% of total demand around Europe in 2015 (figure 1a) [1]. In 2018, global PP production was 56.0 million metric tons and is estimated to reach approximately 88.0 million metric tons by 2026 [2]. PP plant is one of the two main production facilities of "SOCAR Polymer" company, which was founded in 2013 for the development of the petrochemical industry of our country. The annual production capacity of this plant is 184 thousand tons. SOCAR Polymer offers a range of PP, including homopolymer, random and heterophasic copolymer grades. PP has penetrated into all dominant sectors of the economy: electronics, electrical engineering, mechanical engineering, automotive industry, instrument making, transport, construction and many others. On the other hand, due to the inherent flammability, the use of flame-retardant additives in PP is necessary to minimize the risk of fire. Due to increased environmental awareness of the entire chemical industry, strict laws on additives and regulations are gradually improving. Lately, halogen-free flame retardants have become increasingly important because, unlike flame retardants containing chlorinated or brominated organic compounds, they produce less smoke in the event of a fire and are usually classified as environmentally friendly. Aluminium hydroxide (ATH) is one of the most commonly used retardants, making up approximately 40% of the total fire retardants used worldwide (figure 1b). In this regard, the goal of the ongoing research was to increase the fire resistance of PP using environmentally friendly ATH.

The PP used was a specially designed polypropylene random copolymer PP-R grade Topilene® R200P produced by HYOSUNG CHEMICAL CORPORATION (Seoul, Korea). The particle size of ATH (GOST 11841-76, repackaged by JSC "Vekton") was 10-300 nm. The amount of ATH was varied in the range of 1-50 wt %. The nanosized filler was first sieved through mesh no. 500 (ASTM E: 11, DAMAVAND Test Sieve LTD) and then sized on a Mastersizer 3000 (Malvern Instruments, England) laser analyzer with a measurement range of 10 nm–3500 µm. The effectiveness of ATH is directly proportional to its content in the polymer and therefore, to achieve good fire retardant properties in the material, its use in an amount of approximately 30-50% is required. Such high filling levels have a negative impact on the physical-mechanical properties of composites, which to a certain extent limits their practical use. To improve the compatibility and improve the physical-mechanical properties of the composites, different coupling agents were used.

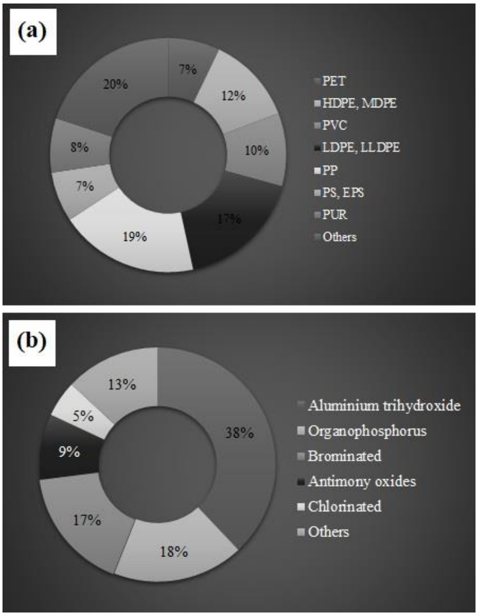

Figure 1. European plastic demand by category in 2015 (a) [1] and global flame-retardant consumption by type in 2017 (b) [3]

References

1. Plastics Europe, Plastics-the Facts 2016. An analysis of European latest plastics production, demand and waste data.
2. F.Seidi, E.Movahedifar, G.Naderi, et al, Flame Retardant Polypropylenes: A Review, *Polymers (Basel)*, 2020, 12(8), ID 1701
3. S.Araby, B.Philips, Q.Meng, et al, Recent advances in carbon-based nanomaterials for flame retardant polymers and composites, *Composites Part B: Engineering*, 2021, 212, ID 108675

КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ И БЫТОВЫХ ОТХОДОВ

Махира Шарифова[1], Этигад Гаджиева[1], Сеймур Гасанов[1], Камран Ибрагимов[1], Гюльнара Мусаева[2]

Институт Экологии и Природных Ресурсов[1]
Институт Полимерных Материалов[2]
sharifova54@mail.ru

История создания композиционных материалов относится к началу развития самой цивилизации. Известно, что технологическое развитие древнего мира определялось двумя жизненно важными условиями-наличиями необходимых материалов и обменами информации. Следует

отметить, что наиболее древней из всех технологии композиционных материалов является технология полимерных композиционных материалов.

Сегодня промышленность пластмасс развивается очень высокими темпами, что вызвано стремительным ростом потребления. В начале XXI века производство синтетических пластмасс в мире приблизилось к 200 млн. тонн/год [1].

Полимерная упаковка выходит из оборота сразу же после того, как товар попал в руки потребителя. В настоящее время доля полимерных бытовых отходов составляет порядка 15%, т.е. около 30 кг на душу населения. В связи с их способностью не поддаваться коррозии и гниению, они имеют стойкую тенденцию к увеличению, занимая огромные территории.

Полимерные материалы имеют большое значение, поэтому вопрос об их использовании и дальнейшей утилизации особо актуален [2,3]. В тоже время, в Западном регионе республики, в связи с развитием горнорудной промышленности, накопилось огромное количество твердых отходов (более 200 млн. тонн), наносящих значительный вред природе, поглощая большие площади [4].

Вопрос использования отходов остается и по сей день открытым, в чем и заключается актуальность данной работы.

В этой связи, целью настоящего исследования является исследование возможности использования промышленных и бытовых полимерных отходов при получении композиционных материалов строительного назначения.

Исследования проводились совместно с Институтом Полимерных материалов Министерства Науки и Образования республики.

Объектом данного исследования является илистая фракция переработки алунита, как наполнитель, при получении легкого строительного материала керамзита. Исследованы свойства илистой фракции, а также условия получения керамзита, свойства которого соответствуют данным ГОСТа [5].

Далее с использованием керамзита, как наполнителя бытового полимерного отхода получен композиционный материал с улучшенными прочностными свойствами, позволяющими его применение в быту для технических целей.

Претворение в жизнь данного исследования способствует улучшению экономический обстановки в регионе, даст определенный экологический эффект от утилизации промышленных и бытовых отходов, а также создаст предпосылки для реализации малоотходной и безотходной технологий.

Литература

1. С.Х.Базиева, М.А.Лизиев., Р.С.Мирзоев, Г.Б. Шустов, Биоразлагаемые полимерные материалы, будущее с точки зрения экологии, *Новые полимерные композ. материалы*, 2012, с. 15
2. М.Л. Шетова, Г.Б.Шустов, Биоразлагаемые композиции на основе крахмала, *Вестн. Каб-Балк. гос. ун-на. Сер.Хим*., 2003, 5, с. 30
3. В.А. Фомин, В.В. Гузеев. Биоразлагаемые полимеры, состояние и перспективы использования, *Пласт. массы*., 2001, 2, с. 42
4. Ф.Ю. Алиев, М.Т. Шарифова, Ч.Г.Исмаилов, Новые наполненные композиты на основе ПЭ низкой плотности и промотходов Дашкесанского железорудного месторождения, *Новые полимерные композ. материалы*, 2013, с. 8
5. ГОСТ 9758-77, Заполнители пористые неорганические для легкого бетона. Методы испытаний, *Изд. Стандартов*, 1985

TƏBİƏTDƏ HOMOXİRALLIĞIN ƏMƏLƏ GƏLMƏSİ

Eldar Məmmədbəyli

Neft Kimya Prosesləri İnstitutu
eldar_mamedbeyly@mail.ru

Yer şəraitində xiral təsirə malik olan ən sadə və aramsız amillərdən biri planetimizin öz ətrafında və Günəşin orbitində spiral formada sağa fırlanmasıdır. Spiral şəkilli bioloji makromolekulların yaranmasında "tikinti bloku" kimi *L*-amin turşularından və *D*-şəkərlərindən (homoxirallıq-konfiqurasiya) eyniliyi istifadə olunmasında bu amillər əsas mənbə kimi qəbul edilir [1].

Canlı aləmin həyatında əsas rol oynayan birləşmələrin alınmasında iştirak edən biokimyəvi reaksiyalarda təbiət tərəfindən *L*-amin turşularının, *D*-nukleofillərin, və *D*-mono-şəkərlərin seçilməsinə dair çoxlu hipotezlər irəli sürülmüşdür, lakin bunların heç biri elm aləmində çoxluq tərəfindən qəbul edilməmişdir. Belə halda molekulyar teologiya üçün meydan açılır. Qeyd etmək olar ki, biomolekulyar xirallığın əmələ gəlməsinin səbəbini dəqiq öyrənmədən, canlı həyatın əmələ gəlməsi tam öyrənmək mümkünsüzdür. Canlı həyatın əmələ gəlməsi ilə xirallığın əmələ gəlməsi bir-biri ilə çox bağlı olduğu və paralel əmələ gəldiyi güman edilir. Bəzi müəlliflər qeyd edir ki, canlı aləmin əmələ gəlməsi ilə homoxirallıq arasında asılılıq yoxdur. Bəzi yerlərdə *D*-amin turşuları əmələ gəlmişdir. Bu səbəbdən burada "*D*-həyat" əmələ gəlmişdir, digər yerlərdə bunun əksinə olaraq "*L*-amin turşuları" və "*L*-həyat" yaranmışdır. Rəqabət nəticəsində daha zəif "*D*-həyat" yox olmuşdur.

Homoxirallığın formalaşmasında üç əsas mərhələ vardır:

a) güzgü simmetriyasının pozulması (cüzi enantiomer balanssızlığının yaradılması)

b) xiral gücləndirmə

c) xiral ötürmə (bir molekul dəstindən digərinə).

Simmetriyanın pozulma mərhələsi baxımından homoxirallığın mənşəyinin iki əsas nəzəriyyəsi vardır:

Determinant nəzəriyyələri konkret xiral sahənin təsiri altında güzgü simmetriyasının pozulmasının baş verdiyi nəzəriyyələrdir [2]. Bu zaman bütün bu nəzəriyyələri iki alt növə bölmək olar:

– əgər ilkin xiral təsir müəyyən məkanda və ya zamanda baş vermişdirsə (kifayət qədər böyük müşahidə sahələri və ya zaman dövrləri üzrə ortalaşdırılmış sıfır), nəzəriyyə yerli determinant kimi təsnif edilir;

– əgər xiral seleksiya zamanı xiral təsir sabitdirsə, onda o, universal determinant kimi təsnif edilir.

Determinant nəzəriyyələrdə enantiomer balansızlıq xarici xiral sahə və ya təsirə görə yaranır və biomolekullarda müşahidə olunan son əlamət yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq dəyişir.

Təsadüfi nəzəriyyələr homoxirallığın mənşəyinin təsadüfi mexanizmlərə əsaslandığı nəzəriyyələrdir.

1) biotik nəzəriyyələr iddia edir ki, homoxirallıq sadəcə həyatın təbii avtomatik gücləndirilməsi prosesinin nəticəsidir – ya həyatın bir xirallığa, ya da digərinə üstünlük verməsi kimi formalaşması müşahidə etdiyimiz xirallıqlarla baş verən təsadüfi nadir hadisədir və ya həyatın bütün xirallığı sürətlə yaranmışdır, lakin fəlakətli hadisələr üzündən və güclü rəqabət nəticəsində digər müşahidə olunmayan xiral üstünlüklər "qazanan" xirallıq seçimlərindən dominantlıq və metabolik, enantiomer zənginləşmə ilə yox olmuşdur. Əgər bu belədirsə, onda itmiş xirallıq əlamətinin qalıqları tapılmalı idi. Bu belə olmadığından, biotik nəzəriyyələr hazırda artıq dəstəklənmir.

2) abiotik nəzəriyyələr həyatın yaranmasından sonra homoxirallığın formalaşmasını güman edir.

Tezisdə həyat proseslərində homoxirallığın əsas nümunələri haqqında məlumat verilmiş, xüsusən də zülal makromolekullarını təşkil edən təbii amin turşularının eksklüziv sola fırladan formalarının üstünlük təşkil etməsi, həmçinin nuklein turşularının əsasını təşkil edən eksklüziv saga fırladan şəkərlərin üstünlük təşkil etməsi göstərilmişdir. Homoxiral birləşmələrin əmələ gəlməsinin ehtimal olunan mexanizmləri, o cümlədən, yer üzündə əmələ gələn homoxiral cisimlərin (atomlar, molekullar və digər hissəciklər) kosmik mənşəli olduğu homoxirallığın kosmik mənşəli olması, xüsusən, onların meteoritlərin parçalanma məhsullarından əmələ gəlməsi göstərilmişdir.

Ədəbiyyat

1. S.Toxverd, Origin of homochirality in biosystems, *İnt. J. Mol. Sci.*, 2009, 10, 3, p. 1290
2. E.I.Klabunovskii, G.V.Smith, T.A.Zsigmond, Heterogeneous enantioselective hydrogenation, *Theory and Practice. Dortrecht: Springer*, 2006, p. 315

TƏRKIBINDƏ SULFAMID QRUPU OLAN FENOL EFIRLƏRININ ANTIMIKROB XASSƏLƏRI

Şahanə Nəzərli[1], Sevgili Məmmədova[2], Gülnar Məmmədova[3]

Bakı Dövlət Universiteti[1]
Aşqarlar Kimyası İnstitutu[2]
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti[3]
alximikseva@mail.ru

Apardığımız tədqiqatlar [1-3] göstərmişdir ki, tərkibində funksional qruplar olan sulfamidlər yüksək bakterisid xassəyə malikdirlər. Tərkibində arilsulfamid fraqmenti ilə yanaşı hidroksil və efir qrupları olan sulfamid törəmələrinin sintezi və tədqiqi maraq kəsb edirdi. Proton həlledicidə xloramin-B ilə butilakrilat arasındakı reaksiya zamanı əmələ gələn xlorhidrin və β-xlorefir çox funksialı birləşmələrin sintezi üçün sintondur. Xlorhidrinin piridin iştirakı ilə benzolsulfanilamid ilə qarşılıqlı təsiri zamanı N-alkilləşmə baş verir və (I) sinton alınır. Birləşmənin tərkibində olan hidroksil qrupunun reaktivliyini öyrənmək üçün fenol törəmələrindən istifafdə edilmiş və tərkibində sulfamid fraqmenti olan fenol efirləri sintez edilmişdir.

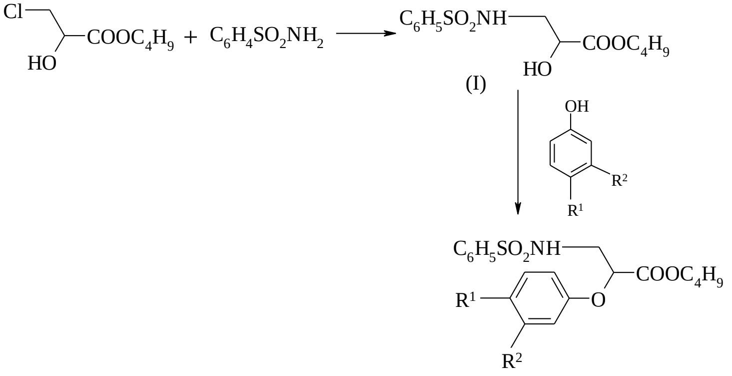

R^1=H, R^2=CH_3(1); R^1=H, R^2=Br (2) R^1=H, R^2=J (3); R^1= CH_3, R^2=H (4)

Uzun müddət aparılmış tədqiqatlar göstərmişdir ki, sulfamid tərkibli üzvi birləşmələr müxtəlif təsir sahələrinə malik dərman maddələri olmaqla yanaşı güclü bakterisidlərdir. Bunu nəzərə alaraq, sintez edilmiş birləşmələrin antimikrob xassələri öyrənilmişdir (Cədvəl 1).

Cədvəl 1.Sintez edilmiş birləşmələrin antimikrob xassələri

№	Birləşmənin formulu	Qatılıq	Mikroorqanizmlərin məhv olma sahəsi, sm	
			Bakteriyalar	Göbələklər
1	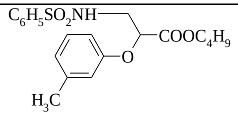	0.5	1.4-1.6	2.0-2.2
		0.25	0.8-1.0	1.8-2.0
		0.1	0.6-1.0	1.6-1.8

2	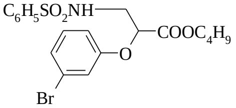	0.5	2.0-2.4	2.4-2.6
		0.25	1.4-1.6	1.8-2.0
		0.1	1.0-1.0	1.4-1.6
4	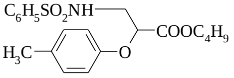	0.5	1.6-1.8	2.2-2.4
		0.25	1.0-1.2	2.0-2.0
		0.1	0.8-1.0	1.4-1.6

Ədəbiyyat

1. S.A Mammadov, N.P Ladokhina, S.I Mammadova, L.S Aliyeva, Synthesis of derivatives of n-oxyphenylsulphanylids and their properties, *Азерб. Хим.. Журнал*, 2017, 2, с 50
2. L.F. Zeynalova, Some features of nucleophilic substitution of chlorine atoms in N-2,3-dichloroalkyl sulfamides and the studh of the antimicrobial properties of the obtained compounds, *Elmi Məcmuələr*, 2022, 23(4), s. 24
3. С.И.Мамедова, Н.П.Ладохина, Ш.Б.Аббасова, К.Т.Аскерова, Синтез и свойства многофункциональных сульфамидов на основе синтона 1-фенилсульфамидо-N-2-йод-3-хлорпропан, *Elmi Məcmuələr*, 2022, 24(3), s. 54

МОДИФИКАЦИЯ ХЛОПКОВОЙ ТКАНИ НАНОЧАСТИЦАМИ ОКСИДА ЦИНКА

Санан Гумбатов, Юсиф Байрамов, Расим Алосманов, Ирада Буният-заде

Бакинский Государственный Университет
sanan.humbatov@bk.ru

Известно, что бактериальные инфекционные заболевания, одна из самых серьезных проблем здравоохранения, к которой проявляют пристальное внимание во всем мире как к угрозе здоровью человека. Вспышки заражений патогенными штаммами, резистентность бактерий к антибиотикам, наряду с появлением новых мутаций бактерий, с одной стороны, а также дефицит вакцины в некоторых странах, наряду с внутрибольничными инфекциями, нельзя не рассматривать как глобальную угрозу здоровью, особенно, здоровью детей. Согласно статистике, инфекции, вызываемые Shigella flexneri, ежегодно являются причиной 1,5 млн. смертей в год, из-за загрязнений этими бактериями, в первую очередь, продуктов питания и напитков [1]. Поэтому, безусловно актуальным, является поиск и разработка новых антибактериальных средств (наночастиц и нанокомпозитов) против штаммов бактерий, как альтернативы сильнодействующим антибиотикам.

В данной работе представлены результаты исследований хлопковой ткани, модифицированной наночастицами оксида цинка, которые были синтезированы как “in situ”, так и “ex situ”, с целью ее дальнейшего ис-

пользования в качестве бактерицидного материала. Для приготовления образцов использовали исходную, мерсеризированную и модифицированную малеиновым ангидридом (МА) хлопковую ткань. Была определена величина статической обменной емкости (СОЕ) [2] приготовленных образцов хлопковой ткани с наночастицами оксида цинка. Анализ полученных результатов показал, что наибольшее значение СОЕ соответствует 3,8988 мг-экв/г (образец хлопковой ткани, модифицированной МА и наночастицами оксида цинка), а наименьшее - 1, 3528 мг-экв/г (образец мерсеризированной хлопковой ткани с наночастицами оксида цинка).

Литература

1. O.L.Shanmugasundaram, Application of nanotechnology to тextile finishing - A review, *Textile Review*, 2009, 11, p. 135
2. А.М.Торопцева, Лабораторный практикум по химии и технологии высокомолекулярных соединений, 1972, 416 с.

AŞAĞI SIXLIQLI POLİETİLEN VƏ TƏBİİ SÜXURLAR ƏSASINDA ALINMIŞ KOMPOZİTLƏR

Pərviz Alxanov

Polimer Materialları İnstitutu
parviz.alkhanov@mail.ru

Texniki tələbata cavab verə bilən polimer materialların yaradılmasına ehtiyac artmaqdadır. Çünki sənaye sürətlə inkişafdadır. Məhz istehsal artdıqca polimer və polimer materiallarıda çoxalır. Bu da məişətdə polimer tullantıların daim artmasına, ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olur. Ətraf mühitin çirklənməsi, meşələrin azalması, dənizlərin neftlə çirklənməsi, atmosferdə karbon qazının qatılığının artması ekoloji tarazlığın pozulmasının ən mühüm amillərindən biridir.

Bu baxımdan məqsəd polimer tullantılarından və təbii mineral süxurların atqılarından ətraf mühitə mənfi təsiri və onların məqsədyönlü istifadəsinin araşdırılmasından ibarətdir.

Bərk tullantılar içərisində müxtəlif çeşiddə polimer-plastik kütlə tullantıları ciddi ekoloji təhlükə yaradır. Plastik kütlə tullantılarının təkrar emala göndərilməsi əlverişli sayılır. Istismardan çıxmış polimer tullantıların utilləşdirilməsi iqtisadi və ekoloji cəhətdən əlverişli sayılır.

Eyni nisbətdə kompozisiyaların appretsiz və appretlə müqayisəsi zamanı appretin iştirakı ilə alınan nümunələrində möhkəmlik həddi daha yüksək qiymət aldığı müşahidə olunur. Bu hal appret kimi istifadə olunan MA ilə akril turşusunun birgə sopolimerindən istifadə edildiyi ilə əlaqədardır.

Biz İPE və Azərbaycan ərazisindəki mineral süxurundan istifadə etdikdə bu nəticələri əldə etmişik.

№	Kompozisiya nın tərkibi	Dartma qüvvəsi		Nisbi uzanma		Dartma maş. Sürəti
		kq	MPa	mm	%	
1	PE-70% dol-30%	6,02	9,3	6.8	23	50
2	PE-60% dol-40%	7,2	10,4	8	12	50
3	PE-30% dol-70%	8,8	13,0	2.8	11	50
4	PE-40% dol-60%	8.6	12.0	3,3	18	50

Göründüyü kimi müxtəlif küt % nisbətlərində doldurucunun miqdarı dəyişdikcə möhkəmlik həddinin qiyməti də artır.

Beləliklə, əldə olunan təcrübi nəticələrə əsasən alınan kompozitlər müvafiq tətbiq sahələrində antifikson xassəyə malik olmasına əsas verir.

Ədəbiyyat

1. V.C.Cəfərov, G.R.Babayeva, İ.Ə.İsmayilov, Polietilen tullantılarının ekoloji tarızlığa təsiri və aradan qaldırılması usulları, *Azərbaycan Mühəndislk Akademiyası xəbərləri*, 2012. 4(4), s. 118

СИНТЕЗ 2-ГИДРОКСИПРОПИЛ-1,3-БИС-ГИДРОКСИЭТИЛЭФИРОСУЛЬФОИМИДА САХАРИН-6-КАРБОНОВОЙ КИСЛОТЫ

Эльнара Асланова, Вусаля Атакишиева, Мехрибан Рашидова

Институт Полимерных Материалов
ipoma@science.az

Известно, что для получения гетероциклоцепных термостойких полимеров и олигомеров различной структуры в качестве мономеров обычно используются мономеры с эфирными, кислотными, ангидридными, амидными и гидроксильными функциональными группами [1-6].

Исходя из этого, с целью получения новых реакционноспособных мономеров, в результате взаимодействия 2-гидроксипропил-1,3-*бис*-эфиросульфоимида сахарин-6-карбоновой кислоты [7] с хлористым этиленом синтезирован новый многоатомный спирт- 2-гидроксипропил-1,3-бис-гидроксиэтилэфиросульфоимид сахарин-6-карбоновой кислоты по следующей схеме:

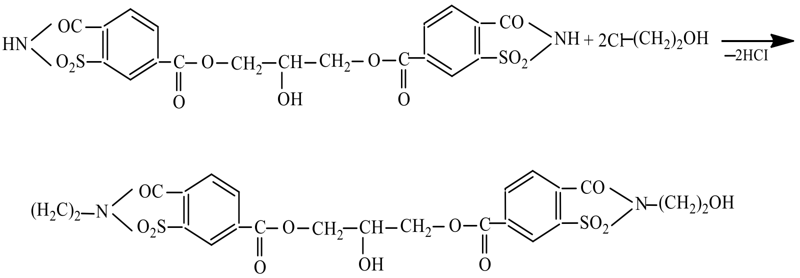

Выход целевого продукта -83 %

Синтезированное вещество представляет собой порошок серовато-белого цвета, плавящийся при температуре 185°C и растворимый в апротонных растворителях, а также в диоксане и м-ксилоле.

Состав и структура полученного 2-гидроксипропил-1,3-бис-гидроксиэтилэфиросульфоимида сахарин-6-карбоновой кислоты определены элементным анализом и ИК- спектроскопией.

Синтезированное соединение может применяться при получении эпоксиимидных смол, термостойких полимеров и олигомеров, а также в качестве отвердителей-пластификаторов промышленных эпоксидных смол.

Литература

1. К.У.Бюлле, Тепло- и термостойкие полимеры, *Химия*, 1984,1056 с.
2. Э.Т.Асланова, Synthesis of polyhydroxy-esters of sulphoimide sakharin-6-carbonic acid, *Chemical problems*, 2019, 4(17), p. 475
3. E.T.Aslanova, B.A.Mamedov, N.R.Bektashi, A.A.Mamedova, D.R.Nurullayeva, Synthesis of oligotriglycerides of saccharin-6-carboxylic acid, *Processes of petrochemistry and oil-refining*, 2021, 22, 3, p. 409-
4. Т.А.Асланов, У.М.Мамедли, Н.Я.Ищенко, А.М.Гулиев, Синтез N,N'-диглицидилдиэфиродисульфимидов, *Пластические массы*, 2015, 3-4, с. 16
5. F.M.Mamedalieva, Synthesis and properties of asymmetric polyamidosulfoimides on the basis of dichloroanhydrides of saccharin-5-carboxylic acids and aliphatic diamines, *IJOER*, 2019, 5(7), p. 16
6. Т.А.Асланов., Ф.М.Мамедалиева, Э.Т.Асланова, Д.Р.Нуруллаева, Синтез моно- и диангидрида 4-сульфоизофталевой кислоты и алкильных эфиров моноангидрида, *Журн. Труды молодых ученых*, 15, 2017, с. 5
7. Э.Т.Асланова, Т.А.Асланов, А.А.Мамедова, Б.А.Мамедов, Синтез 2- гидрокси-пропил-1,3-бис-эфиросульфоимидов сахарин-5- и -6-карбоновых кислот, *Азерб. Химический. Журнал*, 2018, 4, с. 45

СИНТЕЗ ФУНКЦИОНАЛНО ЗАМЕЩЕННЫХАЦЕТИЛЕНОВЫХ ГЛИКОЛЕЙ С 1-ВИНИЛПИРРОЛЬНЫМ ФРАГМЕНТОМ

Махруза Шатирова, Улдуз Джафарова, Айнур Караева, Шахла Нагиева, Гюлнур Мамедова

Институт Полимерных Материалов
mshatirova@mail.ru

Ацетилен и пиррол, фундаментальные соединения, играющие важную роль в органической химии. Нахождение обоих фрагментов в одной молекуле, то из введение мостов между этими двумя разделами химии должно способствовать развитию и химии ацетилена и пиррола в частности. Известно, что пиррольный фрагмент присутствует как в важнейших природных молекулярных системах (хлорофилл, гемоглобин, алколоиды, гормоны, красители, феромоны, антибиотики и др.), так и в синтетических лекарственных средствах, флуорофорах, оптоэлектронных и других прогрессивных материалах [1-3]. Производные пиррола находят широкое применение в медицине в качестве противо-воспалительных и антимикробных средств, а также регуляторов центральной нервной и сердечнососудистой систем. Благодаря активных непредельных связей в молекуле синтезированных соединений, чем сами пирролы, представляют собой универ-сальных реагентов.

В аспекте вышеизложенного, синтез новых производных, в том числе ацетиленсодержащих, относится к числу актуальных задач современной органической химии. Исследование показали, что 5-алкил-1-винилпиррол-2-карбальдегиды реагируют с ацетиленовыми спиртами в системе суперосновных катализаторов, NaOH/EtOH/ДМСО, при 7–10°С с образованием новых функционально замещенных ацетиленовых гликолей с винилпирролным фрагментом с выходами 65-85 %.

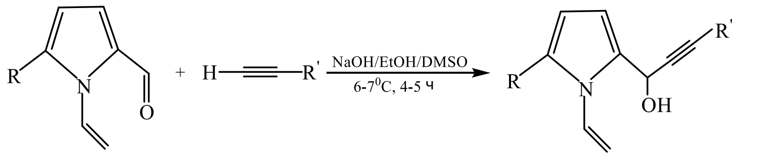

R= CH_3, C_2H_5, C_3H_7; R'= CH_2OH, $C(CH_3)_2OH$, $CH_2C{\equiv}CH_2OH$, $CH_2C{\equiv}C(CH_3)_2OH$

Состав и строение полученных соединений подтверждены данными элементного анализа, ИК- и ПМР- спектроскопии. В их ИК-спектрах наряду с присутствием полосы свойственны пиррольным фрагментом, имеются характерные полосы поглощения в области 1625-1640, 3035-3110 ($C{=}CH_2$), широкая полоса при 3450 $см^{-1}$, характерные для OH группы, а также валентные колебания в области 2200-2260 $см^{-1}$, характерные для –C≡C– связей.

Литература

1. F.Diederich, P.J.Stang, R.R.Tykwinski, Acetylene chemistry: chemistry, biology and material science, *Wiley–VCH*, 2005, 508 p
2. Б.А.Трофимов, А.И.Михалева. Винилпирролы. *Наука*, 1984, 262 с
3. S.Kolemen, Y.Cakmak, T.Ozdemir, et al. Design and characterization of Bodipy derivatives for bulk heterojunction solar cells, *Tetrahedron*, 2014, 70, p. 6229

PİRAZOLİN ASETOHİDRAZİDLƏR ƏSASINDA 1,3,4-OKSADİAZOLLARIN SİNTEZİ

Aynur Qarayeva, Məhruzə Şatirova, Şəhla Nağıyeva, Gülnur Məmmədova, Lamiyə Hacıyeva

Polimer Materialları İnstitutu
mshatirova@mail.ru

Son zamanlar kondensləşmiş azot tərkibli heterotsiklik birləşmələr kimyasının sintezi və tədqiqi sahəsinə marağın xeyli artması hər şeydən əvvəl onunla izah olunur ki, onların əksəriyyəti təbiətdə geniş yayılmış bioloji fəallıq göstərən birləşmələrdir. Bu sinif birləşmələr orqanizmdə həyat üçün çox mühüm olan bir sıra fizioloji funksiyaları yerinə yetirə bilirlər və tibb praktikasında kompleks dərman vasitəsi kimi tətbiq olunurlar [1]. N-heterotsikllərin geniş tətbiq imkanlarına malik siniflərindən biri də pirazolinlərdir. Pirazolin törəmələri əsasında müxtəlif tip politsiklik birləşmələrin sintezi və tədbiq sahələrinin müəyyənləşdirilməsi üzvi kimyanın praktiki olaraq böyük maraq doğuran istiqamətlərindəndir.

Yeni pirazolin törəmələrinin alınması məqsədi ilə əvvəllər tərəfimizdən sintez edilmiş 2-(3-metil-5-(morfolinometil)-4,5-dihidro-1H-pirazol-1-il)asetohidrazid birləşməsinin **(1)** [2] xloranhidridlərlə asilləşmə reaksiyaları həyata keçirilmişdir. Pirazolin molekulundakı NH-NH_2- hidrazin qrupunun olması bu birləşmələrin reaksiyaya girmə qabiliyyətini artırır və bu səbəbdən də onlar asanlıqla dixloretan mühitində asetil xlorid və monoxlorsirkə tuşusunun xloranhidridi ilə reaksiyaya daxil olaraq N′-asetil- və N′-xlorasetilasetohidrazonlar (2, 3) əmələ gətirirlər. Sintez olunmuş hidrazonların **(2, 3)** $POCl_3$ iştirakında, toluol mühitində 3 saat müddətində qaynadılmaqla molekuldaxili tsiklləşməsi prosesi həyata keçirilmişdir. Nəticədə 68% çıxımla pirazolin molekulu ilə kondensləşmiş 1,3,4-oksadiazol birləşmələrinin (4, 5) sintezinə nail olunmuşdur.

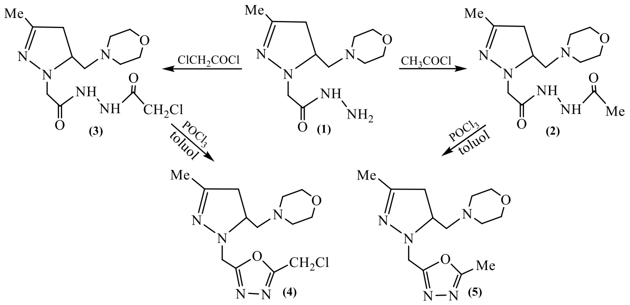

Sintez olunmuş hidrazonların (2,3) ^{1}H NMR spektrlərində pirazolin halqasının müvafiq sahələrdə müşahidə olunan xarakterik siqnallarından əlavə asetil və xlorasetil fraqmantlərinə məxsus protonların sinqlet şəklində 2.06 m.h. (3H, $COCH_3$) və 4.30 m.h. (2H, $COCH_2Cl$) sahəsində siqnalları və iki –NH– qrupunun hər bir protonunun enli sinqlet şəklində 8.1–8.9 m.h. sahələrdə siqnalları aşkar olunmuşdur. Lakin sonda molekuldaxili tsiklləşmə zamanı əldə olunmuş (4, 5) birləşmələrin ^{1}H NMR spektrində (2, 3) hidrazonun ^{1}H NMR spektrinin göstəricilərindən fərqli olaraq amin qruplarına məxsus siqnallar müşahidə olunmur.

Müəyyən olunmuşdur ki, tərkibində eyni zamanda N və O atomları saxlayan bu sinif birləşmələr yalnız dərman preparatlarının alınmasında deyil, həmçinin bioaktiv monomer və polimerlərin, yüksək molekullu birləşmələrə oliqomer əlavələrin və s. bu kimi mühüm əhəmiyyətə malik birləşmələrin sintezində tətbiq olunan üzvi maddələrdir [3]. Bu baxımdan sintez edilmiş kondensləşmiş pirazolin və oksadiazolların qeyd olunan istiqamətlərdə tədqiqi gələcəkdə maraq doğuran tədqiqat istiqamətlərindən hesab oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. M.A.El-Hashash, S.G.Mohamed, E.E.El-Arab, Utility of pyrazolyl-chalcone synthon to synthesize azolopyrimidines under grindstone technology, *Chem. Pharm. Bull.* 2017, 65, p. 90
2. А.Р.Караева, Р.А.Гаджилы, Б.А.Мамедов, Синтез и свойства 3-алкил-1-метоксикарбонилметил-5-диалкиламинометилпиразолинов, *Журнал Общей Химии*, 2018, 88(5), с. 858
3. M.Luczynski, A.Kudelko, Synthesis and biological activity of 1,3,4-oxadiazoles used in medicine and agriculture, *Applied Sciences*, 2022, 12(8), p. 3756

PE VƏ PVX QARIŞIĞI ƏSASINDA MODİFİKASİYA EDİLMİŞ DOLDURULMUŞ POLİMER KOMPOZİSİYASI

Mübariz Mənəfov, Sevil Bektaşi, Mənsurə Rəcəbova, Sənəm Xəlilova, Səbinə Salahova

Polimer Materiallrı İnstitutu
khalilova.leyla@inbox.ru

Matris olaraq polimer qarışıqlarından istifadə olunması polimer kompozisiya materialların alınmasında materialşunaslığın aktual problemlərindəndir. Əksər hallarda polimerlərin bir-biri ilə zəif uzlaşması səbəbindən alınmış polimer materiallarının fiziki-mexaniki xassələri homopolimer əsasında alınmışların həmin xassələrindən xeyli aşağı olur. Məhz buna görə qarşılıqlı polimerlər arasındakı uzlaşmanı yaxşılaşdırmaq üçün funksional əlaqələndiricilərin vasitəsilə modifikasiyadan geniş istifadə olunur.

Aşağı sıxlıqlı polietilen (ASPE) və polivinilxloridin (PVX) qarışığından mətris, Gədəbəydən gələn süxurdan doldurucu kimi istifadə etməklə alınan polimer kompozisiya materiallarının (PKM) fiziki-mexaniki xassələri öyrənilmişdir. ASPE və polivinilxloridin qarışma qabilliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün malein anhidridinin akril turşusu ilə alınan sopolimerdən appret kimi istifadə edilmişdir. Keçmiş tədqiqatlardan məlumdur ki, [1] həmin sopolimerin tərkibindəki reaksiya qabiliyyətli funksional qrupların əlaqələndirici funksiyaları qismən doymamışlığa malik ASPE və PVX arasında uzlaşmanı gücləndirir ki, bu da doldurulmuş polimer kompozisiya sistemində yaranan materialların möhkəmlik xassələrini yaxşılaşdırır.[2]

Polimer kompozisiyaların hazırlanmasında müxtəlif nisbətlərdə 10803-020 markalı ASPE və PVX və Gədəbəydən gətirilmiş süxurdan doldurucu kimi istifadə edilmişdir. Eyni zamanda paralel olaraq appret və appretsiz PKM hazırlanır. Appretlərin miqdarı 3% təşkil edir. Alınmış PKM-lərin fiziki-mexaniki xassələri aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl. Möhkəmlik həddi

Komponentlər %	Dartılma həddi, MPa	Nisbi uzanma ε %	ƏAG qr/10dəq
PE:-70% PVX-30% dol-15%	12,0	7,3	29
PE:-50% PVX-25% dol-25%	13,0	4,3	17
PE-30% PVX-35% dol-35%	13,6	2,3	9
PE-70% PVX-15% dol-15% appret-3%	13,2	8,4	31

PE-50% PVX-25% dol-25% appret-3%	14,6	9,6	33
PE-30% PVX-35% dol-35% appret-3%	15,8	10,8	35

Doldurucu olaraq Gədəbəydən gələn süxur götürülmüşdür

Cədvəldən göründüyü kimi, yüksək möhkəmlik həddinə malik PKM-lər ASPE, PVX və dol.-nun qarşılıqlı nisbətlərinin 30:35:35 olarkən müşahidə edilmişdir. Appretin iştirakında PKM-lərin möhkəmlik həddlərinin qiymətlərinin daha da yüksək olduğu müəyyən edilmişdir. Appretə qədər göstərilən qiymətlər σ=12,0-13,6 MPa arasında dəyişdiyi halda, appretdən sonra σ=13,2-15,8MPa intervalını əhatə edir. Nisbi uzanma isə 35%-dən - 29%-dək eniş qeydə alınmışdır.

Əldə edilmiş nəticələr ASPE, PVX, doldurucu qarışıqlarının modifikasiya yolu ilə yüksək istismar xassələrinə malik müxtəlif təyinatlı polimer kompozisiya materiallarının alınmasında istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. В.Д.Джафаров, Г.Р.Бабаева, С.А.Бекташи, Тройной сополимер малеинового ангидрида–отвердитель ЭД-20 в полиэтиленовых композициях, *Химия Элементорга-нических соединений и полимеров ИНЭОС-60*, 2014, с. 108.
2. S.Ə.Bektashi , G.R.Babayeva, G.H.Musayeva, New polymer compositions on the basis of appreted polyethylene and silicagel, *Journal of Science*, 2015, s. 345

1-OKTİLTİOPENTAN 2-OLUN ALİFATİK-AMİNO-METOKSİ TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ

Eldar Məmmədbəyli[1], İsa Cəfərov[2], Səliqə Qəhrəmanova[2], Nərmin Məmmədova[1], Məhsəti Mirzəyeva[2]

Neft-kimya Prosesləri İnstitutu[1]
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti[2]
eldar_mamedbeyli@mail.ru

Müxtəlif funksional əvəzli, tərkibində azot və kükürd saxlayan üzvi birləşmələr çoxşaxəli və yüksək effektli bioloji aktivliyə malikdir. Belə birləşmələr əsasında virusəleyhinə, şişəleyhinə, neyrotrop və antibakterial dərman preparatları hazırlanır. Onlar eyni zamanda yanacaqlara və yağlara antioksidləşdirici, antikorroziya, antimikrob aşqarlar kimi geniş tətbiq olunur. Qeyd olunan birləşmələrin tərkibində azot və kükürd elementlərinin eyni zamanda iştirakı isə həmin xassələri daha da yaxşılaşdırır [1].

Təqdim olunan tezis 1-oktiltiopentan 2-ol və onun müvafiq aminometil törəmələrinin sintezi və xassələrinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Bu məqsədlə əvvəlcə sinton olaraq 1-oktiltiopentan 2-ol sintez edilmişdir. Sintez üçün etantiol NaOH-ın 40% -li məhlulu, oktiltiol və 1-brompentan-2-ol 1:1:1 mol nisbətində reaksiyaya daxil edilir. Reaksiya 40-50°C temperaturda 3-4 saat müddətində başa çatır.

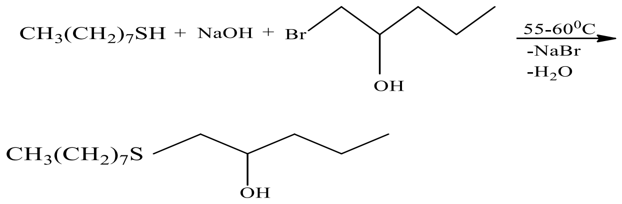

Alınmış birləşmə sonra paraform və müvafiq ikili aminlərlə (dietilenamin, dipropilamin və dibutilamin) Mannix reaksiyasına daxil edilir. Reaksiya 50-60°C temperaturda komponentlərin bərabər mol nisbətlərində 4-5 saat müddətində davam edir. Reaksiya nəticəsində müvafiq aminometil törəmələr alınır.

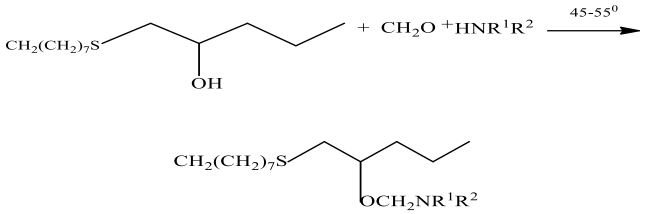

$R^1R^2N = NEt_2, N(Prop)_2, NBu_2$.

Sintez olunmuş bütün birləşmələr xarakterik iyli, şəffaf mayelərdir. Onlar suda həll olmurlar, üzvi həllediciIərdə isə yaxşı həll olurlar. Birləşmələrin təmizlik dərərcəsi QMX metodu ilə, tərkibləri element analizi, quruluşları isə İQ və H^1 NMR üsulları ilə təsdiq edilmişdir. Çıxım 68-76% intervalında sintez olunan maddələrin antimikrob xassələri Azərbaycan Tibb Universitetinin "Mikrobiologiya və immunologiya" kafedrasında öyrənilmiş və müəyən edilmişdir ki, tədqiq olunan maddələr tibbdə işlədilən preparatlara (etanol, karbol turşusu, rivanol, furasilinə) nisbətən daha effektli antimikrob təsirə malikdir və onları antiseptik maddələr kimi tövsiyyə etmək olur.

Ədəbiyyat

1. Sh.Shuai, Q.Wenting, M.Pannan, Li.Ruining, L.Xianfeng, S.Zhankui, Three-component radical homo Mannich reaction, *Nature Communications*, 2021, 12(1), p. 1006

РАДИАЦИОННОЗАЩИТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ НА ОСНОВЕ СВИНЦА

Огтай Аскеров, Айнура Мамедова, Айгюнь Алиева,
Дильбар Нуруллаева, Роман Асадов

Институт Полимерных Материалов
askerov.oktay@mail.ru

Развитие быстрыми темпами науки, техники и технологии, ставит перед исследователями задачу получения новых *термо-, бензо-,* холодостойких материалов, эксплуатируемых при высоких и низких температурах, а также создания новых химических радиационнозащитных материалов для улавливания радиаионных лучей, образующихся вблизи работающих ядерных реакторов. В связи с этим, нами синтезированы свинецсодержащие олигомеры (I-VI) нижеследующей структуры:

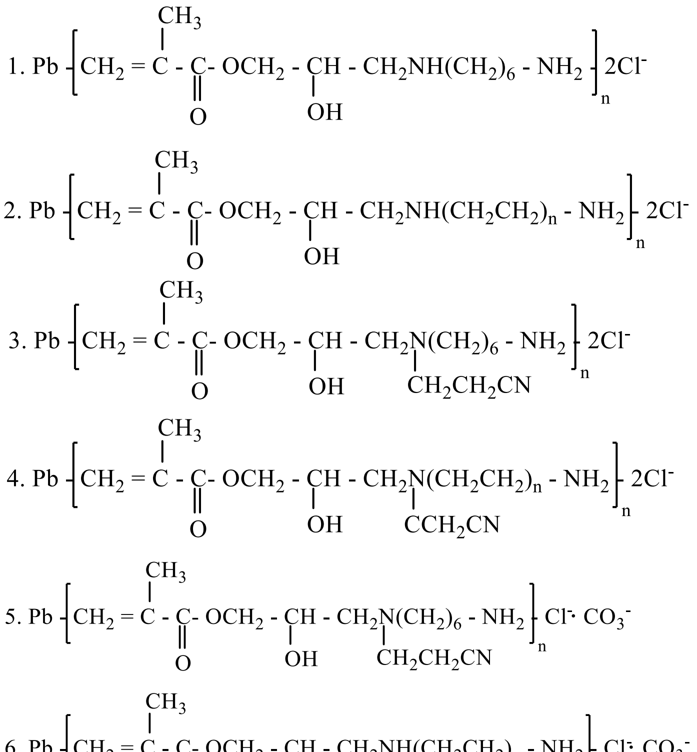

n=0-3

Вышеприведенные олигомеры (I-VI) были представлены в Закрытое Акционерное Общество «Национальный центр ядерных исследований» для испытания радиационнозащитных свойств.

Исследование радиационнозащитных свойств образцов (I-VI) показало, что в их составе не обнаружены искусственные радионуклиды, а

искусственная радионуклидная эффективная активность ($A_{эff}$) составляет менее 370 БК/кг. Эти образцы по облучению являются материалом 1 класса и с точки зрения радиационной безопасности могут быть использованы во всех областях без ограничения. Свинецсодержащие олигомеры (I-VI) могут быть использованы для уменьшения ионизирующего γ- и рентгеновского излучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. V.Ə.Cəfərov, A.A.Qəribov və b., Radiasiya qoruyucu yeni materiallar, *Journal of Radiaction Researches*, 5(2), p. 199

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ
NEFT KİMYASI VƏ KİMYA TEXNOLOGİYASI

İbrahim Məmmədov
YAŞIL YANACAQ VƏ YANACAQ KOMPONENTLƏRİ 5

Fidan Gahramanova, Yegana Mamedova, İbrahim Mamedov
GLYCEROL BASED DES AS CATALYST-SOLVENT İN MULTİCOMPONENT REACTİON. 6

Nərmin Ağazadə, Yeganə Məmmədova, İbrahim Məmmədov
KÜKÜRD SAXLAYAN XALKONUN MALONONİTRİL İLƏ ÇEVRİLMƏ REAKSİYASININ TƏDQİQİ 7

Aytac Cavadova, Ofelya Cavadova,
Rahilə Hüseynova, İbrahim Məmmədov
KƏTAN VƏ PAMBIQ YAĞLARI BİODİZEL İSTEHSALINDA XAMMAL KİMİ 8

Gülbən Məmmədova, Ofelya Cavadova,
Şərqiyyə Qasımova, İbrahim Məmmədov
PAMBIQ YAĞI VƏ C_1-C_3 SPİRTLƏRİ ƏSASINDA BİODİZELİNALINMASI 9

Самира Садыклы, Наргиз Азимова,
Егана Мамедова, Ибрагим Мамедов
ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ СВОЙСТВ ТОПЛИВНЫХ СМЕСЕЙ МАРКИ B-10 В ПРИСУТСТВИИ ДВУХКОМПОНЕНТНЫХ СИСТЕМ ИОНОЛА И ЭВКАЛИПТОВОГО МАСЛА 10

Ülkər Abdullayeva , Sevinc Hacıyeva, Flora Hacıyeva
NEFTLƏ ÇİRKLƏNMİŞ SULARIN NAR QABIĞI+Fe_3O_4 NANOSORBENT SİSTEMİ İLƏ TƏMİZLƏNMƏSİ 11

Təranə Əliyeva, Sevinc Hacıyeva, İslam Mustafayev, Aytən Səmədova
BÜLBÜLƏ GÖLÜ ƏRAZİSİNDƏN GÖTÜRÜLƏN NÜMUNƏLƏRİN KİMYƏVİ ANALİZİ 12

Aynur Fərzəliyeva, Könül Qəhrəmanova
TƏRKİBİNDƏ MÜXTƏLİF FUNKSİONAL QRUPLAR OLAN ÜZVİ BİRLƏŞMƏLƏRİN NEFT MƏHSULLARININ MİKROBİOLOJİ ZƏDƏLƏNMƏSİNİN QARŞISINI ALAN AŞQAR KİMİ TƏDQİQİ 13

Aynur Fərzəliyeva
TƏRKİBİNDƏ MÜXTƏLİF FUNKSİONAL QRUPLAR OLAN ÜZVİ BİRLƏŞMƏLƏRİN NEFT MƏHSULLARININ OKSİDLƏŞMƏSİNİN QARŞISINI ALAN AŞQAR KİMİ TƏDQİQİ 14

**Abel Məhərrəmov, Musa Bayramov, Şəhla Quliyeva,
Günay Mehdiyeva, Mahirə Ağayeva**
4-İZOPROPENİLFENOL VƏ MALEİN ANHİDRİDİ ƏSASINDA İKİLİ SOOLİQOMERİN SİNTEZİ VƏ ONLARIN ETİLENDİAMİN-EPOKSİD QATRANI İLƏ MODİFİKASİYASI 15

**Abel Məhərrəmov, Musa Bayramov, Şəhla Quliyeva,
Günay Mehdiyeva, Mahirə Ağayeva**
4-İZOPROPENİLFENOL, MALEİN ANHİDRİDİ, STİROL ƏSASINDA ALINMIŞ SOOLİQOMERİN DİETİLENTRİAMİNLƏ MODİFİKASİYASI VƏ REAKSİYA MƏHSULUNUN TƏDQİQİ 16

**Musa Bairamov, Gunay Mehdiyeva,
Mahira Agayeva, Banovsha Ismayilova**
INHIBITOR OF ACID CORROSION OF STEEL ST.3 BASED ON THE REACTION PRODUCTS OF BENZALDEHYDE WITH DIETHANOLAMINE AND 2-ALLYLBROMTRIETHYLENE OXYBENZENE 17

**Musa Bayramov, Misir Cavadov, Mahirə Ağayeva,
Gülnarə Həsənova, Zülfiyyə Cavadova, Sevinc İsmayılzadə**
TƏRKİBİNDƏ AZOT VƏ ALLİL QRUPLARI SAXLAYAN C_{12}-ALKİLFENOL ƏSASINDA KORROZİYA İNHİBİTORLARI....................................... 19

Leyla Səfərova, Vaqif Fərzəliyev, Sevgili Məmmədova
BİOSÜRTKÜLƏR ÜÇÜN MODİFİKASİYA EDİLMİŞ EPOKSİ-VƏ DİHİDROKSİTÖRƏMƏLİ GÜNƏBAXAN YAĞININ ALINMASI 20

Касум Гусейнов, Парвиз Алиев
ИЗУЧЕНИЕ РЕАКЦИИ ПРИСОЕДИНЕНИЙ ЭФИРОВ МЕРКАПТОУКСУСНОЙ КИСЛОТЫ (ЭМУК) К НЕПРЕДЕЛЬНЫМ СОЕДИНЕНИЯМ, СОДЕРЖАЩИХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ГРУППЫ.. 21

Касум Гусейнов, Мизия Мирзоева
СИНТЕЗ СЕРОСОДЕРЖАЩИХ ПРОИЗВОДНЫХФЕНОЛОВ 23

**Гасым Гусейнов, Ариф Гасанов, Фидан Гурбанова,
Садагат Алиева, Мая Гурбанова, Ирада Мамедова**
ЭФИРЫ ТИОГЛИКОЛЕВОЙ КИСЛОТЫ КАК СИНТОНЫ ДЛЯ ПОЛУЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ ИНГИБИТОРОВ 25

Gasim Huseynov, Parviz Aliyev, Nusrat Aliyev, Irada Eyvazova
SYNTHESIS OF ALKYLPHENYL AND DIPHENYLAMINOMETHYLALCOXYCARBONYL METHYL SULPHIDES 26

Günay Mehdiyeva, Musa Bayramov
2-ALLİLFENOLUN FORMALDEHİD VƏ METİLAMİNLƏ KONDENSLƏŞMƏ REAKSİYASININ VƏ REAKSİYA MƏHSULLARININ TƏDQİQİ 27

Fidan Rəhimova, İbadulla Mahmudov, Irada Rzayeva, Əfsun Sucayev, Yusif Abdullayev
(*E*)-1-(AMİNO(1H-PİRAZOL-1-İL)METİLEN)QUANİDİNİUM XLORİDİN SİNTEZİ VƏ ANTİOKSİDANT VƏ ENZİM-İZOENZİMLƏR ÜZRƏ İNHİBİTOR XASSƏLƏRİNİN TƏDQİQİ 29

Сабия Османова, Вели Кязимов, Айгюн Алмамедова, Кенуль Кахраманова, Сима Мусаева, Нурида Мамедова
СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ АНТИМИКРОБНЫХ СВОЙСТВ НЕКОТОРЫХ АМИДОВ 1,1-БИС-(КАРБОКСИМЕТИЛТИО) -1-П-НИТРОФЕНИЛЭТАНА 31

Vaqif Abbasov, Təranə Məmmədova, Sevil Əliyeva, Natəvan Səmədova
MAZUTUN HİDROVİSBREKİNQ PROSESİNİN TƏDQİQİ 32

Vaqif Abbasov, Təranə Məmmədova, Rafael Səmədov, Arzu Mikayılova, Həcər Əliyeva
VAKUUM QAZOYLUNUN İŞLƏNMİŞ ŞİN QIRINTILARI VƏ PAMBIQ YAĞI İLƏ BİRGƏ TERMİKİ ÇEVRİLMƏSİ 34

Cəlal Məmmədov, Fatmaxanım Qənbərova, Nərmin Hüseynova, Zenfira Şaxtaxtinskaya
SINTETIK NEFT TURŞULARI ƏSASINDA ALKOAMINLƏRLƏ (MONO-, DI- VƏ TRI-) KOMPLEKS DUZLARININ ALINMASI VƏ ONLARIN BOY MADDƏSI KIMI MƏRCIMƏK BITKISI ÜZƏRINDƏ TƏDQIQI........ 35

Khayala Kasamanli
THE EFFECT OF NATURAL PETROLEUM ACIDS ON THE ANTISTATIC PROPERTIES OF DIESEL FUEL 37

Təranə Məmmədova, Afaq İmanova, Zülfiyyə Əliyeva,Təranə Lətifova
BİOKÜTLƏNİN PİROLİZİ ƏSASINDA KARBOHİDROGEN QAZLARININ ALINMASI 38

Günay Mustafayeva, Şəfa Kazımzadə
DİTİOLLAR SIYRILMAYA QARŞI AŞQAR KİMİ 41

Vaqif Abbasov, Elmar Abdullayev, Teyyub İsmayılov, Aynur Həsənova, Rüfanə Əlizadə
KARBAMİD-ORTOFOSFAT TURŞUSU (3:1) KOMPLEKSİNİN YENİ ALINMA ÜSULUNUN TƏDQİQİ 42

Mətanət Əlsəfərova, Kazım Mətiyev
NEFT SƏNAYESİNDƏ ASFALTEN-QATRAN-PARAFIN ÇÖKÜNTÜLƏRİNİN KİMYƏVİ ÜSULLARIN TƏTBİQİ İLƏ ARADAN QALDIRILMASI 44

Vaqif Abbasov, Təranə Məmmədova, Təranə Lətifova, Qərənfil Əhmədova
BİOKÜTLƏNİN TERMOKATALİTİK ÇEVRİLMƏSİ 45

Метанет Алсафарова, Казим Матиев, Атамали Самедов
РЕАГЕНТЫ ДЛЯ ОБЕССОЛИВАНИЯ НЕФТИ 46

Санан Алиев, Ариф Гасанов, Ильгар Аюбов, Ляман Абдуллаева
ПОЛУЧЕНИЕ ТОПЛИВНЫХ УГЛЕВОДОРОДОВ
НА ОСНОВЕ ПОЛИЦИКЛАНОВ 48

Нурлан Халилов
ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ПРИМЕНЕНИЮ ИНГИБИТОРОВ С
ЦЕЛЬЮ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ СОЛЕОТЛОЖЕНИЯ 49

Нурлан Халилов, Гасым Аббасов, Лала Талыбзаде, Лала Гурбанзаде
ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ПРИ СМЕШИВАНИИ
КЕРНА С РАЗНЫМИ ВИДАМИ ВОДЫ 51

Təranə Məmmədova, Aytən Tağıyeva, Sevil Əliyeva, Sana Əhməd
DİZEL YANACAQLARININ ALINMASINDA MÜASİR TƏLƏBLƏR 52

Farida Babayeva, Sahib Yunusov, Rena Ahmedova,
Turac Suleymanova, Rahim Babali, Zemfira Ibrahimova
INVESTIGATION OF THE ISOMERIZATION PROCESS
OF PRIMARY REFINING GASOLINE WITH THE PARTICIPATION
OF 3 % NiO / γ-Al_2O_3•ZrO_2 CATALYST 54

Гюнель Азимова
ОКСИДНЫЕ СИСТЕМЫ ДЛЯ НИЗКОТЕМПЕРАТУРНОГО
ОКИСЛЕНИЯ МОНООКСИДА УГЛЕРОДА, ПОЛУЧЕННЫЕ
ЗОЛЬ-ГЕЛЬ МЕТОДОМ С АВТОГОРЕНИЕМ 55

Yusurə Abdullayeva, Eldar Məmmədbəyli,
Kəmalə Əfəndiyeva, Kamilə Həsənova, Səyalı Əliyeva
SANQAÇAL-DƏNİZ, DUVANNI-DƏNİZ YATAQLARININ 666 SAYLI QUYU NEFTİNİN
DAR FRAKSİYALARININ OPTİKİ AKTİVLİYİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ 57

Тарана Маммадова, Шебнем Айдынова, Эльнура Мамедова,
Гюнель Аллахвердиева, Натаван Самадова
ПОЛУЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНЫХ ДИЗЕЛЬНЫХ ТОПЛИВ
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КИСЛОРОДСОДЕРЖАЩИХ ДОБАВОК 58

Xamis Abıyev, Elvira Hüseynova
VAKUUM QAZOYLUNUN OZON İŞTİRAKI İLƏ
OKSİDLƏŞDİRİCİ KÜKÜRDSÜZLƏŞMƏSİ 59

Aysel Həsənova, Ələkbər Həsənov
KATALİTİK RİFORMİNQ KATALİZATORUNUN SƏTHİNDƏ YARANAN
KOKSUN MİQDARININ ZAMANDAN ASILI OLARAQ DƏYİŞMƏSİ 61

Natiq Zeynalov, Pirəli Elgün, Aysun Novruzova, Alidə Ələkbərli
KATALİTİK KREKİNQİN QAZ MƏHSULLARI ƏSASINDA SİNTEZ PROSESLƏRİNİN
VAHİD SİSTEMƏ GƏTİRİLMƏSİ 62

Natiq Zeynalov
KİMYƏVİ-TEXNOLOJİ PROSESLƏRİNİN MODELLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ EKOLOJİ TƏSİR EFFEKTİNİN TƏYİNAT MODELİ ... 63

Natiq Zeynalov, Pirəli Elgün, Aysun Novruzova, Alidə Ələkbərli
PROPİLEN-N-BUTEN SOOLIQOMERLƏRİNİN TERMODINAMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏYİNAT MODELİ ... 64

Natiq Zeynalov
KATALİTİK KREKİNQİN C_3-C_4 FRAKSİYASININ KOMPLEKS İSTİFADƏSİNDƏ EKOLOJİ TƏSİR EFFEKTİNİN TƏYİNAT MODELİ ... 66

İsa Cəfərov, Eldar Məmmədbəyli, Kəmalə İskəndərova, Afaq Əzizbəyli
1-OKTİLTİOPENTAN-2-OLUN AMİNOMETİL TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ ... 67

Eldar Məmmədbəyli, Vəfa Babayeva, Əzizbəyli Afaq
NORBORN-5-EN-2-KARBON TURŞUSU VƏ TRİETİLENTETRAAMİN ƏSASLI AMİDİN OKTİLBROMİD KOMPLEKSİNİN NEFTYIĞICI VƏ NEFTDİSPERSLƏYİCİ REAGENT KİMİ TƏTBİQİ ... 68

Ягуб Нагиев, Эльдар Мамедбейли, Эльдар Зейналов, Мехпара Надири, Рейхан Агаева, Матанат Магеррамова
ОКИСЛЕНИЕ НАФТЕНОВЫХ УГЛЕВОДОРОДОВ С УЧАСТИЕМ НАНОКАТАЛИЗАТОРОВ ... 70

Khudayar Hasanov, Nurlan Khalilov
USE OF NANOCOMPOSITES IN DEMULSIFICATION ... 71

Eldar Məmmədbəyli, Samirə İsmayılova, Gülsüm Hacıyeva, Könül Qəhrəmanova, Kəmalə Əfəndiyeva
3-METİL-1-DİETİLAMİNOMETOKSİTSİKLOHEKSANIN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ ... 72

Təranə Əliyeva, Qiyas Bayramov, Səadət Abbasova
KÜRDƏXANI GÖLÜNÜN EKO-KİMYƏVİ TƏDQİQİ ... 73

Konul Gahramanova, Parvin Mammadova, Tarana Ibragimova, Aygun Almammadova, Samir Jafarov, Hijran Babayeva
ESTIMATION OF THE NUMBER OF MICROORGANISMS IN SOIL SAMPLES CONTAMINATED WITH PESTICIDES ... 75

II BÖLMƏ
KOORDİNASİON BİRLƏŞMƏLƏR VƏ KATALİZ

Тахира Акберли, Фуад Керимли, Сабит Мамедов
СЕЛЕКТИВНОЕ ДИСПРОПОРЦИОНИРОВАНИЕ ТОЛУОЛА НА КОМПОЗИЦИОННЫХ КАТАЛИТИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ ZSM-5 ОКСИД КОБАЛЬТА. ... 77

Leyla Xəlilova, Xəlil Nağıyev, Minayə Məmmədova
Cd(II) İONUNUN YENI QATILAŞDIRMA METODİKASININ IŞLƏNİLMƏSİ 78

Ульвия Гюллярли, Халил Нагиев
РАЗНОЛИГАНДНЫЕ КОМПЛЕКСЫ Sn(II)
С АЗОСОЕДИНЕНИЯМИ НА ОСНОВЕ ПИРОГАЛЛОЛА.. 79

Asmer Valiyeva, Parviz Nadirov , Cabrayıl Mirzai
OXIDATIVE DEHYDROGENATION OF PROPANOL IN THE
PRESENCE OF NICKEL-CONTAINING NaX ZEOLITE CATALYST 80

Arzu Abiyeva, Xəlil Nağıyev, Minayə Məmmədova, Famil Çıraqov
DƏMİRİN(III) ASETİLASETON ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏLƏR VƏ HİDROFOB
AMİNLƏRLƏ MÜXTƏLİFLİQANDLI KOMPLEKSLƏRİNİN TƏDQİQİ............................ 81

Mətləb Hətəmov, Gülnarə Rüstəmova, Ləman Adilova
İZOBUTİLDİBROMAMİNİN ELEKTROKİMYƏVİ METODLA ALINMASI 83

Müşkünaz Həsənova, Kamalə Abdullayeva,
Famil Çıraqov, Cəbrayıl Mirzai
XELATƏMƏLƏGƏTİRİCİ POLİMER SORBENTLƏ
V (*V*), Mo (*VI*) İONLARININ SORBSİYON FOTOMETRİK TƏYİNİ 85

Sultan Əliyev, Əli Zalov, Ülviyyə Abasquliyeva
VOLFRAMIN 2-HİDROKSİ-5-BROMOTİOFENOL VƏ
AMİNOFENOLLA EKSTRAKSİYALI-SPEKTROFOTOMETRİK TƏYİNİ 86

Aytən İmaməliyeva, Flora Hacıyeva, Famil Çiraqov
1-FENIL-2,3-DİMETİLPİROZALON-5-AZO-4 PİROQALLOL REAGENTİ
VƏ SETİLTRİMETİLAMMONİUM BROMİDİN GÜMÜŞ NANOHİSSƏCİKLƏRİ İLƏ
ƏMƏLƏ GƏTİRDİYİ YENİ KOMPLEKSLƏRİNİN SİNTEZİ... 87

Esmira Eyyubova, Mirzali Susan, Sevinc Lahıjova, Khalil Nagiyev
MODIFICATION OF POLYMER ADSORBENT WITH 4-
AMINOBENZENESULPHONAMIDE AND ITS APPLICATION FOR DETERMINATION OF
Fe (III) IONS IN STRAWBERRIES... 88

Əli Zalov, Firuzə Salahova
MİSİN (II) 2-HIDROKSİ-5-YODTİOFENOL VƏ HİDROFOB AMİNLƏ
MÜXTƏLİFLİQANDLI KOMPLEKSİNİN SPEKTROFOTOMETRİK TƏDQİQİ 90

Ömər Gülalov, Gülnarə Əliyeva, Piranə Əliyeva,
Nuray Şıxaliyeva, Şahnaz Qəhrəmanova, Şəbnəm Şamilli
DÖRDVALENTLİ RENİUMUN HALOGENİDLİ KOMPLEKSLƏRİNİN
ORTONİTROANİLİNLƏ (NO_2-C_6H_4-NH_3) QARŞILIQLI TƏSİRİ HAQQINDA.................. 91

Лейла Гасанова, Кенан Меликов, Гульшан Мугалова
ИЗУЧЕНИЕ РАЗНОЛИГАНДНЫХ КОМПЛЕКСОВ Mo(V) ФОТОМЕТРИЧЕСКИМ
МЕТОДОМ.. 92

Elnarə İsmayilova, Polad Məmmədov,
Vəsilə Nəsibova, Cəmalə, Nabiyeva Xəlil Nagıyev
PİROQALLOL ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏ İLƏ Cu(II)-İN
FOTOMETRİK TƏYİNİ METODİKASININ İŞLƏNİLMƏSİ 93

Kəmalə İsgəndərova, Afət Hacıyeva
MOLİBDENİN BİTKİLƏRDƏ FOTOMETRİK TƏYİNİ 94

Али Залов, Керим Кулиев
ЭКСТРАКЦИОННО-ФОТОМЕТРИЧЕСКОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ
НИОБИЯ(V) С 2-ГИДРОКСИ-5-БРОМТИОФЕНОЛОМ
И ГИДРОФОБНЫМИ АМИНАМИ 95

Famil Chiraqov, Polad Mammadov, Tama Gamzaeva
СИНТЕЗ НАНОЧАСТИЦ НА ОСНОВЕ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ
И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ 96

Ülviyyə Əbilova, Esmira Həşimova, Cəbrayıl Mirzai, Famil Çıraqov
PALLADİUM(II) İONUNUN NN/-DİFENİLQUANİDİN FRAQMENTLİ
SİNTETİK SORBENTRLƏ SORBSİYA İZOTERMİNİN TƏDQİQİ 98

Şahnaz Qəhrəmanova, DilqəmTağıyev, Pənah Muradov, Şəbnəm Şamilli
Mn (II), Zn(II) və Ni (II) MÜXTƏLİF LIQANDLARLA (L^1-DİFENİLKARBAZON
VƏ DİMETİLSULFOKSİD) KOMPLEKS BİRLƏŞMƏLƏRİNİN SINTEZI VƏ ANTİGÖBƏLƏK
XASSƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ 99

Əli Zalov, Şəfa Məmmədova, Elman Şirinov
2,5-DIHİDROKSİTİOFENOL VƏ AMİNLƏRİLƏ
Nİ(II) KOMPLEKSLƏRİNİN SPEKTROSKOPİK TƏDQİQİ 101

Nuru Mustafalı, Xəlil Nağıyev, Ağayev Kənan, Rizvan Abdullayev
DİMEDON ƏSASLI AZOBİRLƏŞMƏNİN DƏMİR (III) İLƏ ƏMƏLƏ
GƏTİRDİYİ MÜXTƏLİF LİQANDLI KOMPLEKS BİRLƏŞMƏSİNİN TƏDQİQİ 102

Xudayar Həsənov, Cəbrayıl Mirzai, Nailə Quliyeva, Şimid Qasımov
PALLADİUMUN QARIŞIQLİQANDLI ÇOXNÜVƏLİ KOMPLEKSLƏRİ 103

Худаяр Гасанов, Наиля Кулиева, Асмет Азизова, Шимид Касумов
ЭТАПНЫЙ ГИДРОЛИЗ КОМПЛЕКСА ПЛАТИНЫ СМЕКСИДОЛОМ 104

Kənan Ağayev, Cahan İsmayılova, Minayə Məmmədova, Nuru Mustafalı
β-DIKETONLAR ƏSASINDA AZOBİRLƏŞMƏLƏRİN SİNTEZİ VƏ ONLARIN METALLARLA
ƏMƏLƏ GƏTİRDİYİ KOMPLEKS BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏDQİQİ 106

Нигяр Абдуллаева, Talex Гахраманов,
Сабит Мамедов, Эльдар Ахмедов
ЭФФЕКТ ВЛИЯНИЯ ПРИРОДЫ ЛАНТАНОИДОВ НА СВОЙСТВА
ЦЕОЛИТА ЦВН В АЛКИЛИРОВАНИИ ТОЛУОЛА ИЗОПРОПАНОЛОМ 107

Вусала Марданова, Лейла Гасанова, Севиндж Гаджиева, Фамиль Чырагов
ИССЛЕДОВАНИЕ КОМПЛЕКСООБРАЗОВАНИЯ Ni (II) С АЗОПРОИЗВОДНЫЕ ПИРОГАЛЛОЛА В ПРИСУТСТВИИ КАТИОННЫХ ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ 109

Aysel Rahimova, Yegana Jafarova, Humay Huseynova
HYDROGENATION OF SCHIFF BASES METAL COMPLEXES AND ANTIMICROBIAL INVESTIGATIONS 110

III BÖLMƏ
ÜZVİ VƏ KOMPOZİSİYA MATERİALLARI

Abel Maharramov, Ayten Qajar, Gulnar Atakishiyeva, Nigar Ahmadova, Aytan Niyazova, Namig Shikhaliyev
SYNTHESİS OF E/Z İSOMERS OF METHYL-2-(2-(4-(TERT-BUTYL)PHENYL)HYDRAZİNELİDENE)-2-PHENYLACETATES 113

Валех Исмаилов, Нурлана Садыхова, Искандер Мамедов, Нифталы Юсубов
ВЛИЯНИЕ ПРИРОДЫ ГАЛОГЕНА, РАСТВОРИТЕЛЯ И ТЕМПЕРАТУРЫ НА НАПРАВЛЕНИЕ РЕАКЦИИ АЛКИЛИРОВАНИЯ β-ДИКАРБОНИЛЬНЫХ СОЕДИНЕНИЙ МОНО- И ПОЛИГАЛОГЕНАЛКАНАМИ 114

Şəhla Quliyeva, Farid Nağıyev, İbrahim Məmmədov
BƏZİ ƏVƏZLƏNMİŞ TSİKLOHEKSENON VƏ TSİKLOHEKSANOL TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ 116

Nada Edres, Irada Buniatzade, Goncha Eyvazova, Rasim Alosmanov
DIELECTRIC CARBON BALCK P-234/MODIFIED BUTADIENE RUBBER COMPOSITE: CONDUCTIVITY/PERMITTIVITY EXPLORATION 117

Gözəl Allahverdiyeva, Rasim Alosmanov, İradə Bünyadzadə
POLİVİNİLXLORİDİN OKSİDLƏŞDİRİCİ XLORFOSFORLAŞMA REAKSİYASI İLƏ KİMYƏVİ MODİFİKASİYASI VƏ TƏDQİQİ 118

Rauf Muradov, Rasim Alosmanov, Irada Buniyatzadeh
GREEN SYNTHESIS OF ZİNC OXİDE NANOPARTİCLES USİNG ALOE VERA LEAF EXTRACT ON TEXTİLE MATERİAL AND İNVESTİGATİON OF MEDİCAL PROPERTİES 119

Abel Maharramov, Aytan Qajar, Gulnar Atakishiyeva, Gulnara Babayeva, Irada Shikhaliyeva, Namig Shikhaliyev
SYNTHESİS OF DİCHLORODİAZABUTADİENES BASED ON TERT-BUTYL BENZALDEHYDE 120

Abel Maharramov, Shafiga Ibrahimova, Gulnar Atakishiyeva, Gulnara Babayeva, Irada Shikhaliyeva, Namig Shikhaliyev
SYNTHESİS OF METHYL (E)-4-(2,2-DİCHLORO-1-(PHENYLDİAZENYL)VİNYL)BENZOATE DERİVATİVES 121

Abel Maharramov, Aytan Qajar, Gulnar Atakishiyeva, Gulnara Babayeva, Irada Shikhaliyeva, Namig Shikhaliyev
SYNTHESİS OF DİCHLORODİAZABUTADİENS BASED ON METHYL BENZALDEHYDE 122

Abel Məhərrəmov , Aytən Qacar, Gülnar Atakişiyeva, Məryəm Zahidova, Nurana Qurbanova, Namiq Şıxaliyev
METIL QRUPU SAXLAYAN FENIL HIDRAZONLARIN POTENSIAL BIOLOJI HƏDƏFLƏRININ PROQNOZLAŞDIRILMASI 123

Afaq Abdullayeva, İlhamə Səfərova, Nigar Əhmədova, İlahə Bünyatova, İradə Əhmədova, Namiq Şıxaliyev
4-AZİDO-2-(4ƏVƏZLİ-FENİL)-5-(2-NİTROFENİL)-2H-1,2,3-TRİAZOLLARIN MOLEKULYAR DOKİNQİ 125

Əliyar Babazadə, Namiq Şıxaliyev, Rakif Qasımov, İnci Seyidzadə, Nigar Əhmədova
(*Z*)-1-(2-FENİL-2-(2-FENİLHİDRAZİNİLİDEN)-1-(PİPERİDİN-1-İL)ETİLİDEN)PİPERİDİN-1-UMUN SİNTEZİ 126

Nəzrin Zeynallı, Nigar Əhmədova, İnci Seyidzadə, İradə Shıxaliyeva, Namiq Şıxaliyev
BİS- 2,4-BİS(DİMETİLAMİN) 1,3,5 TRİAZOPENTADİENATO Zn (II) KOMPLEKSİNİN SİNTEZİ 128

Abel Məhərrəmov, Namiq Şıxaliyev, Nigar Əhmədova, İradə Əhmədova, Dilqəm Tagıyev, Şahnaz Qəhrəmanova
2,2'-(1,4-FENİLEN)BİS(1-(PİRROLİDİN-1-İL)ETHAN-1-ON) SİNTEZİ VƏ MOLEKULYAR DOKİNQİ 129

Nərgiz Qəhrəmanova, Ofeliya Balayeva, Abdulsəyid Əzizov, Rasim Alosmanov, İradə Buniyatzadə, Sevinc Məmmədyarova
MİS SİNK SULFİD ($CuZnS_2$) NANOHİSSƏCİKLƏRİNİN SİLAR ÜSULU İLƏ SİNTEZİ 130

Güləhməd Talıbov
PROPARGIL(ALLİL)OKSİMETİLXLORİDLƏR ƏSASINDA YENİ SİNTEZ ÜSULLARI 132

Minavər İbrahimova, Xəyalə Məmmədova, Vüsalə Qədirli
TRİTSİKLODESENİLQLİSERİDASETAT EFİRİNİN SİNTEZİ 133

Avtandil Talıbov, Vaqif Abbasov, Eldar Məmmədbəyli, Kamilə Həsənova
PROPİLENOKSİDİN TSİKLİK AMİNLƏRLƏ SU MÜHİTİNDƏ REGİOSELEKTİV AÇILMASI 135

Avtandil Talıbov, Vaqif Abbasov,
Eldar Məmmədbəyli, Gülsüm Hacıyeva
EPİXLORHİDRİN VƏ ALİFATİK AMİNLƏR ƏSASINDA
BİS-AMİNOSPİRTLƏRİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ 136

Aysel Mammadova, Andras Szilagyi, Benjamin Gyarmati
KATİONIK TIOL MODIFIKASIYA OLUNMUŞ
POLI(ASPARTAMIDLƏR)IN NƏZARƏTLI HIDROLITIK DEGRADASİYASI 137

Afet Huseynova, Fatima Mamedova
SYNTHESİS OF THE 1, 2- EPİTİO- 3- ACETOXYPROPAN DERİVATİVES 138

İbadulla Mahmudov, Murad Əsədullazadə,
Yusif Abdullayev, Əfsun Sucayev
(*E*)-1-(AMİNO(1H-PİRAZOL-1-İL)METİLEN)QUANİDİNİN ALDEHİDLƏR
VƏ MALONONİTRİL İLƏ TSİKLOKONDENSLƏŞMƏSİNİN DFT TƏDQİQİ 140

Türkan Israfilli, Ofeliya Balayeva
ZnAl-LİH-C_{60}/PVS NANOKOMPOZİTİNDƏ METİLEN GÖYÜ
VƏ KONQO QIRMIZISI BOYAQ MADDƏLƏRİNİN
SORBSİYASI VƏ FOTODEQRADASİYASI 142

Əfsunə Əsgərli, Rəsmiyyə Məmmədova, Nərgiz Ömərova
MALEİN ANHİDRİDİ-STİROL BİRGƏ POLİMERİNİN
DİETİLAMİNHİDROXLORİD İLƏ MODİFİKASİYASI 143

Arzu Hüseyinli, Elgül Abdullayeva, Rasim Alosmanov
NATRİUM DİKLOFENAKIN SULU MƏHLULLARDAN
ADSORBSİYASININ TƏDQİQİ 144

Oqtay Əkbərov, Rəmziyyə Həsənova, Fatimə Kamranzadə
MALEIN ANHIDRIDI-STIROL KARBAMID ƏSASINDA SORBENTIN
METILEN- YAŞIL BOYAQ MADDƏSI ILƏ SORBSIYASINDAN
ALIINAN NƏTICƏLƏRIN LƏNGIMÜR VƏ FREYNDLIX
MODELLƏRINDƏ IŞLƏNMƏSI 145

Fatima Mustafayeva, Najaf Kakhramanov
ALUMINIUM HYDROXIDE AS FLAME RETARDANT
FOR POLYPROPYLENE 147

Махира Шарифова, Этигад Гаджиева, Сеймур Гасанов,
Камран Ибрагимов, Гюльнара Мусаева
КОМПОЗИЦИОННЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ
ПРОМЫШЛЕННЫХ И БЫТОВЫХ ОТХОДОВ 148

Eldar Məmmədbəyli
TƏBİƏTDƏ HOMOXİRALLIĞIN ƏMƏLƏ GƏLMƏSİ 150

Şahanə Nəzərli, Sevgili Məmmədova, Gülnar Məmmədova
TƏRKIBINDƏ SULFAMID QRUPU OLAN FENOL
EFIRLƏRININ ANTIMIKROB XASSƏLƏRI 152

Санан Гумбатов, Юсиф Байрамов,
Расим Алосманов, Ирада Буният-заде
МОДИФИКАЦИЯ ХЛОПКОВОЙ ТКАНИ
НАНОЧАСТИЦАМИ ОКСИДА ЦИНКА 153

Pərviz Alxanov
AŞAĞI SIXLIQLI POLİETİLEN VƏ TƏBİİ SÜXURLAR
ƏSASINDA ALINMIŞ KOMPOZİTLƏR 154

Эльнара Асланова, Вусаля Атакишиева, Мехрибан Рашидова
СИНТЕЗ 2-ГИДРОКСИПРОПИЛ-1,3-БИС-ГИДРОКСИЭТИЛЭФИРОСУЛЬФОИМИДА
САХАРИН-6-КАРБОНОВОЙ КИСЛОТЫ 155

Махруза Шатирова, Улдуз Джафарова,
Айнур Караева, Шахла Нагиева, Гюлнур Мамедова
СИНТЕЗ ФУНКЦИОНАЛНО ЗАМЕЩЕННЫХАЦЕТИЛЕНОВЫХ
ГЛИКОЛЕЙ С 1-ВИНИЛПИРРОЛЬНЫМ ФРАГМЕНТОМ 157

Aynur Qarayeva, Məhruzə Şatirova, Şəhla Nağıyeva,
Gülnur Məmmədova, Lamiyə Hacıyeva
PİRAZOLİN ASETOHİDRAZİDLƏR ƏSASINDA
1,3,4-OKSADİAZOLLARIN SİNTEZİ 158

Mübariz Mənəfov, Sevil Bektaşi, Mənsurə Rəcəbova,
Sənəm Xəlilova, Səbinə Salahova
PE VƏ PVX QARIŞIĞI ƏSASINDA MODİFİKASİYA EDİLMİŞ
DOLDURULMUŞ POLİMER KOMPOZİSİYASI 160

Eldar Məmmədbəyli, İsa Cəfərov, Səliqə Qəhrəmanova,
Nərmin Məmmədova, Məhsəti Mirzəyeva
1-OKTİLTİOPENTAN 2-OLUN ALİFATİK-AMİNO-METOKSİ
TÖRƏMƏLƏRİNİN SİNTEZİ VƏ XASSƏLƏRİ 161

Огтай Аскеров, Айнура Мамедова, Айгюнь Алиева,
Дильбар Нуруллаева, Роман Асадов
РАДИАЦИОННОЗАЩИТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ НА ОСНОВЕ СВИНЦА 163

Çapa imzalanmışdır: 12.12.2023
Formatı: 70x100 1/16. Həcmi 11,0 ç.v. Sayı 70.

Bakı Dövlət Universitetinin Nəşr Evində çap olunmuşdur.
AZ 1148, Bakı ş., ak. Z.Xəlilov küçəsi, 33.
Tel: (+99412) 538 87 39 / 538 50 16
e-mail: bdumetbee@gmail.com
www.bsu.edu.az